

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Θεσσαλονίκη:
έξι μήνες
μετά τό σεισμό

1948 ή εξέαρτηση τής Έλλάδας
καί ό ρόλος τών ΗΠΑ

ἄνανένωση τής ἄριστερας
δεμαεια πρώτη

Γιά τήν
έπιθετικότητα:
ή ιστορία
μιάς έρευνας

Μαριάνας Δήτσα, "Απαντα τά άθάνατα, "Αγγελου Έλεφάντη, «Σέ πείσμα τής Ιντελιγκέντσιας του Κολωνακίου» ● Γιώργος Ριτζούλης, Θεσσαλονίκη: έξι μήνες μετά τό σεισμό Πέτρου Εύθυμίου, Ἄνανεωτικός χώρος – ή κρίση καί δυνατότητες γιά τήν υπέρβασή της, "Αγγελου Έλεφάντη, Ἐνότητα πού διασπᾶ καί διάσπαση πού ένώνει, Τάκη Παπᾶ, Ἐαμογένεια καί ή ανάγκη άριστερου μετώπου ● Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Ἡ Κίνα, ή ΕΣΣΔ, ό Εύρωκομμουνισμός (ίσως κι έμεις), Γιώργου Καρατζόγλου, 1948: Ἡ εξέαρτηση τής Έλλάδας καί ό ρόλος τών ΗΠΑ, Ἡλία Κούθελα, Περί έπιθετικότητας: ή ιστορία μιάς έρευνας ● Masud Khan, Ἡ πορνογραφία καί ή πολιτική τής όργης καί τής ανατροπής, Σάρρα Καφάτου, Ἡ σύγχρονη άμερικανική προοδευτική ποίηση, Εύας Κόκκρατ, Ὁ άφηρημένος έξπρεσιονισμός, όπλο του ψυχρου πολέμου ● Ρέας Γαλανάκη, Ἡ σχέση Οιδίποδα – Ἄπόλλωνα στο «Κιβώτιο» του Ἄρη Ἀλεξάνδρου ● Νέα Βιβλία – Περιοδικά, Εύρετήριο τ. 16-23, Ἄλληλογραφία.

Μηνιαία έπιθεώρηση ● τεϋχ. 23 ● Δεκέμβριος 1978 ● 60 δρχ.

ο πολιτης

μηνιαία επιθεώρηση Δεκέμβριος 1978, 60 δρχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Αριστείδης Μπαλτάς	Μιά πρόσκληση (ή πρόκληση)	2
Μαριάννα Δήτσα	“Απαντα τὰ ἀθάνατα	6
Άγγελος Έλεφάντης	«Σέ πείσμα τῆς ἰντελιγκέντσιαι τοῦ Κολωνακίου»	9
Γιώργος Ριτζούλης	Θεσσαλονίκη: ἕξι μῆνες μετά τό σεισμό	14
Πέτρος Εὐθυμίου	Ανανεωτικός χώρος – ἡ κρίση καί δυνατότητες γιά τήν ὑπέρβασή της	16
Άγγελος Έλεφάντης	Ἐνότητα πού διασπᾶ καί διάσπαση πού ἐνώνει	21
Τάκης Παπᾶς	Ἐαμογένεια καί ἡ ἀνάγκη ἀριστεροῦ μετώπου	25
Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος	Ἡ Κίνα, ἡ ΕΣΔ, ὁ Εὐρωκομμουνισμός (ἴσως κι ἐμεῖς)	29
Γιώργος Καρατζόγλου 1948:	Ἡ ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας καί ὁ ρόλος τῶν ΗΠΑ (ἀπό τὰ ἀρχεῖα	
	τοῦ ἀμερικανικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν)	34
Ἡλίας Κούβελας	Περί ἐπιθετικότητας: ἡ ἱστορία μιᾶς ἔρευνας	39
Σάρρα Καφάτου	Ἡ σύγχρονη ἀμερικανική προοδευτική ποίηση	42
Εὐα Κόκραρτ	Ὁ ἀφηρημένος ἐξπρεσιονισμός, ὄπλο τοῦ ψυχροῦ πολέμου	46
Masud Khan	Ἡ πορνογραφία καί ἡ πολιτική τῆς ὀργῆς καί τῆς ἀνατροπῆς	54
Ρέα Γαλανάκη	Ἡ σχέση Οἰδίποδα – Ἀπόλλωνα στό «Κιβώτιο» τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου	63
Νέα Βιβλία, Περιοδικά		70
Εὐρετήριο τευχ. 16-23		74
Ἄλληλογραφία		76

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ἐξάμηνη 300 δρχ., ἐτήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εὐρώπης: ἐξάμηνη 400 δρχ., ἐτήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (ἀερ.): ἐξάμηνη 500 δρχ., ἐτήσια 900 ■ Γιά Ὄργανισμούς, Τράπεζες, Ἄνω Ἐταιρεῖες: ἐξάμηνη 500 δρχ., ἐτήσια 1 000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 32 45 332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ταχυδρ θυρίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα

Ἐκδότης, «Σ. Δελέγκας καί Σία Ο.Ε.» Διευθυντής: Ἄγγελος Έλεφάντης ● Φωτοστοιχειοθεσία: «Φωτοκτύταρο ΕΠΕ. Βασ. Ἀλεξάνδρου 2 – Χίλτον, τηλ. 748314 ● Ἐκτύπωση, Ἄφοι Ρόμπολα ΕΠΕ, Τατοῖου καί Μπιζανίου 3, Μεταμόρφωση Ἀττικῆς, τηλ. 2754328 ● Φωτογραφική ἐπιμέλεια, Ναπολέον Τζανέτος.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Μιά πρόσκληση (ή πρόκληση)

Γιατί ή αναδημοσίευση ενός άρθρου πού δημοσιεύτηκε στά πρώτα τεύχη του «Πολίτη» (Ιούλιος 1976, τεύχ. 3 - 4);

Γιατί τά ερωτήματα και τά ζητήματα πού κατέγραφε τό άρθρο εκείνο, σχετικά μέ τό ρόλο τών προοδευτικών διανοουμένων, παραραμένουν ανέφαια.

Έτσι, ενώ ό «Πολίτης» συμπληρώνει ζωή τριών τόμων (23 τεύχη), ό καλύτερος τρόπος νά ελέγξει κανείς τήν πορεία του, είναι νά ξαναφέρει στό νοῦ του εκείνο τό παλιό ερώτημα: τί επιδιώξαμε και τί πετύχαμε, εμείς οί προοδευτικοί διανοούμενοι, όσοι συμβάλαμε στην έκδοση του «Πολίτη», ενός περιοδικού τής προοδευτικής διανοήσης;

Η απάντηση άνήκει στους αναγνώστες· τά στοιχεία είναι σέ όλους γνωστά: ή ίδια ή ύλη του περιοδικού, πού κάνει κάποιους νά είναι φίλοι ή αντίπαλοί του. Για όλους λοιπόν, άς πούμε σάν απόλογισμός για τό νέο έτος, ισχύει ή πρόσκληση και ή πρόκληση: εμείς και τό εργατικό κίνημα, εμείς και τά ποικίλα κινήματα κοινωνικής ροιτικής πού αναπτύσσονται στον τόπο μας.

Πολλοί από έμάς, τους προοδευτικούς διανοούμενους, δηλώνουν μαρξιστές (ή και μαρξιστές). Σάν τέτοιοι, θά έπρεπε νά είναι περίπου ύποχρεωμένοι νά αναγνωρίσουν ότι κινητήρια δύναμη τής ιστορίας είναι ή πάλη τών τάξεων (ύπογραμμίζω: τών τάξεων, όχι τών μυστικών ύπηρεσιών —ΣΙΑ κ.λπ.— και τών πρακτόρων τους, όχι τών κομμάτων, τών πολιτικών άρχηγών και τών ένγένει εκπροσώπων, όχι τών βασιλοχουντικών και τών προβοκατόρων, αλλά τών τάξεων). Και αυτή ή θεμελιακή άρχή, μεταφερόμενη στα καθ' ήμάς, θά σήμαινε ότι ή βασική διαίρεση τής ελληνικής κοινωνίας δέν είναι ή διαίρεση σέ δεξιούς, κεντρώους και άριστερους. Η βασική διαίρεση τής ελληνικής κοινωνίας είναι ή διαίρεσή της σέ τάξεις. Όμως, είμαστε ύποχρεωμένοι νά παρατηρήσουμε ότι τούτη ή θεμελιακή άρχή πολύ λίγο έχει ληφθει ούσιαστικά και έμπρακτα ύπόψη από τους Έλληνες προοδευτικούς διανοούμενους πού δηλώνουν μαρξιστές. Σίγουρα οί λόγοι είναι πολλοί και ή εξήγηση σύνθετη. Έντελώς ένδεικτικά, άνάμεσα στους άντικειμενικούς λόγους, μπορούμε νά αναφέρουμε τήν μεγάλη κοινωνική κινητικότητα, τήν παλαιότητα όρισμένων έκδηλώσεων, τή συχνότητα τών πολιτικών κρίσεων, τών έξωτερικών έπεμβάσεων, τών πραξικοπημάτων κ.λπ. —λόγοι πού παρήγαγαν μιá εικόνα κοινωνικής «άσάφειας» σχετικά μέ τήν έδώ ταξική διάρθρωση, και έμοιαζαν νά δείχνουν ότι κάπου «άλλου» βρίσκεται ή κινητήρια δύναμη τής ελληνικής κοινωνίας. Πέρα άπ' αυτά, ή βιαιότητα τών πολιτικών συγκρούσεων, ή ταύτιση, από τήν μεριά τής έξουσίας, σχεδόν κάθε αντιπολιτευόμενης φωνής μέ τόν κομμουνισμό, και ή προσπάθεια βίαιης καταστολής της, άμβλυαν, μέσα από τά ίδια τά πράγματα, μέσα από τήν άμείλικτη καθημερινή πραγματικότητα τών έξοριών, τών φυλακών, τών βασανιστηρίων, μέσα από τήν άνάγκη ένότητας άπέναντι στην άμεσότητα του ύλικού έχθρου, άμβλυαν λοιπόν τήν αναγκαιότητα πραγματικής ιδεολογικής σύγκρουσης, εξαφάνιζαν ούσιαστικά τή δυνατότητα όροβέτησης του πραγματικού, δηλαδή του επαναστατικού μαρξισμού και τών προοδευτικών, ίσως, ιδεολογιών, αλλά ιδεολογιών πού του ήταν ξένες, δηλαδή, σέ τελευταία άνάλυση, αντίπαλες.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

“Έτσι, πέρα από την ίδια την «άσáfεια» της ελληνικής κοινωνίας, ή ιδιαίτερη βία του κρατικού (και όχι παρακρατικού) μηχανισμού επικαθόριζε την άσáfεια των ιδεών των προοδευτικών διανοουμένων για αυτή την κοινωνία. Σχεδόν όλοι όσοι ασχολήθηκαν με την μελέτη της πήραν ούσιαστικά τόν δημοσιολογικό και τόν δημοσιογραφικό δρόμο και όχι τόν δύσκολο επιστημονικό δρόμο, αυτόν που θα ανάδειχνε τις ταξικές αναγκαιότητες και αυτής της ίδιας της κοινωνικής «άσáfειας». Τελικά ό μαρξισμός των προοδευτικών διανοουμένων δεν ήταν και δέσμευση απέναντι σε ένα σύστημα έννοιων ταξικά και επιστημονικά καθορισμένων. Ήταν μόνο πολιτική δέσμευση ενάντια στον κρατικό μηχανισμό και τη βία του.

Και νά τó πρώτο επίπεδο της πρόκλησης. Ή εισβολή της αγωνιζόμενης βιομηχανικής εργατικής τάξης στο προσκήνιο της πολιτικής ζωής μας τοποθετεί μπροστά στο δίλημμα: Είμαστε έτοιμοι να πετάξουμε στο καλάθι των άχρηστων όλες τις δημοσιογραφικές (και ταξικά ούτε ούδέτερες, ούτε άθώες) αντίληψεις μας για την κίνηση της ελληνικής κοινωνίας; Όπως και όλες τις σοβαροφανείς «θεωρίες» που ήρθαν από τó εξωτερικό ή οικοδομήθηκαν στη βάση αυτών των αντίληψεων, λογουχάρη για την «εξαφάνιση» της εργατικής τάξης, την «έπιστημονικοτεχνική επανάσταση» και τη «συγχώνευση» διανοητικά και χειρονακτικά εργαζομένων, τη «δράκα των επίορκων αξιωματικών» που με την καθοδήγηση της ΣΙΑ έκαναν τó πραξικόπημα κ.λπ. κ.λπ.; Με άλλα λόγια, είμαστε σε θέση να πάρουμε *στά σοβαρά* τή σημερινή κίνηση της εργατικής τάξης και να δούμε ότι αυτή ή κίνηση είναι συνώνυμη με τή συγκρότησή της σε τάξη, τελικά τάξη για τόν εαυτό της; Είμαστε έτοιμοι παραπέρα να δούμε ότι αυτή ή τάξη (μαζί με τούς αγρότες που παράγουν αυτά που τρώμε) είναι ή μόνη γνήσια *έθνική τάξη*; Δηλαδή ή τάξη που δέν έχει ανάγκη ξένα δεκανίκια, πού, στο βαθμό που συγκροτείται σε τάξη για τόν εαυτό της, μπορεί, *μόνο αυτή* και μόνο τότε, να θέσει και να λύσει όλα τά βασικά φλέγοντα και χρόνια προβλήματά μας —έθνική ύποτέλεια, άποδορυφοροποίηση, Κυπριακό, όλόπλευρη στήριξη στις δικές μας δυνάμεις, ριζική αναδόμηση της ελληνικής κοινωνίας σε μιá έθνική βάση; Τελικά, ότι πραγματικά πρόκειται για τήν δυνάμει *ήγετική τάξη* της ελληνικής κοινωνίας;

Βέβαια, όλα αυτά δέν είναι καινούρια. Είναι πράγματα που έχουν ειπωθεί χιλιάδες φορές, πράγματα που είτε έχουν «άπορριφθεί» είτε έχουν μετατραπεί σε θρησκευτικά δόγματα. Πάντως ένα είναι σίγουρο: ή ύπαρξη της σημερινής κίνησης της εργατικής τάξης ξαναθέτει αντικειμενικά στο προσκήνιο, είτε τó θέλουμε είτε όχι, αυτά τά «γνωστά» πράγματα. Παραπέρα, ή εισβολή της στους χώρους μας *αναγκάζει* εμάς, τούς προοδευτικούς διανοούμενους, πάλι είτε τó θέλουμε είτε όχι, με τόν έναν ή τόν άλλο τρόπο, έτσι ή άλλώς, άμεσα ή έμμεσα, κραυγαλέα ή σιωπηρά, να τοποθετηθούμε πάνω σ' αυτά. Αυτή είναι ή ούσία του πρώτου επιπέδου της πρόκλησης.

“Όμως τó πράγμα δέν τελειώνει έδω. Τó πρόβλημα δέν είναι πρόβλημα γνωσιολογικής άναφóρας, και δέν άρκει να δηλώσουμε ή να διακηρύξουμε «πιστεύουμε εις τόν μαρξισμόν» (ή και εις τόν μαρξισμόν) και ότι, όντως, με τις δικές του έννοιες πορεύεται ή σκέψη μας. “Αν σκαλίσουμε λίγο παρακάτω, θα διαπιστώσουμε ότι μάς επιφυλάσσονται έκπλήξεις ίσως όδυνηρές, ότι τó πρόβλημα άρχίζει από δώ και πέρα. “Ας εξηγηθούμε. Τίθεται τó φαινομενικά άπλο και εύλογο έρώτημα: Ποιές είναι οι συνθήκες, ποιές είναι *οι ιδεολογικές και πρακτικές προϋποθέσεις*, ώστε πραγματικά να ένεργοποιηθούν στα κεφάλια μας οι παραπάνω αλήθειες, ώστε να άποκτήσει ύλική ύπόσταση, να γίνει κινητήρια για μάς δύναμη τó δίλημμα που έπισημάναμε; “Ας δούμε τó πράγμα από πιό κοντά.

Ή από τήν μιá μεριά, ύπάρχει ή κίνηση του βιομηχανικού προλεταριάτου, ύπάρχουν οι χειρόνακτες προλετάριοι, ύπάρχουν οι άπεργοί. Με τή γνωστή λίγο πολύ κατάστασή τους: σχετικά χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, άποσπασματικές σε μεγάλο βαθμό γνώσεις για τή σημερινή γενική κατάσταση, άτέλειες στον τρόπο έκφρασης. Τέλος με βαθμό πολιτικής συνειδητοποίησης (όπως τουλάχιστο τήν

του Jan Mioduszewski

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

έννοούμε εμείς) γενικά τόσο μικρό ώστε να μπορούμε να πούμε, χωρίς πολλά περιθώρια λάθους, ότι το μόνο που ξέρουν είναι ότι έχουν δίκιο να αγωνίζονται.

Από την άλλη μεριά, είμαστε εμείς, οι διανοητικά εργαζόμενοι προοδευτικοί διανοούμενοι. Με το πολιτιστικό επίπεδο και τις σπουδές μας (ένδεχόμενα και στο εξωτερικό), με τη δυνατότητα κίνησής μας στις διάφορες επιστημονικές και καλλιτεχνικές σφαίρες, με τη γνώση μας των κλασικών, με την πολιτικοποίησή μας. Η διαφορά είναι τόσο εμφανής, ή απόσταση τόσο μεγάλη, ώστε να τολμάει κανείς να πει ότι στην ουσία πρόκειται για *ταξική απόσταση*, για *ταξική διαφορά*.

Προφανής ίσως διαπίστωση αλλά μεγάλη κουβεντα. Σίγουρα θυελλες διαμαρτυριών, τόνοι επιχειρημάτων, όργη και περιφρόνηση θα επιστρατευθούν να την κατακεραυνώσουν. Και είναι περίπου σίγουρο ότι —πέρα από τον πρωτογονισμό και την απλοϊκότητα μιάς τέτοιας ξερής διαπίστωσης— ολόκληρο το όπλοστάσιο των διαμαρτυριών και επιχειρημάτων θα οικοδομηθεί στη βάση της πολιτικοποίησης μας, της αποδειγμένης εμπρακτα προοδευτικότητάς μας, στο όνομα των αγώνων και των προσωπικών θυσιών μας. Με άλλα λόγια στη βάση της *ήσυχης συνείδησής μας* που μάς παρηγορεί πώς στα χρόνια της χούντας και παλαιότερα αποδείξαμε *εμπρακτα* την προοδευτικότητά μας. (Μήπως τα στρατοδικεία, οι φυλακές, τα ξερονήσια δεν τα γέμισαν ούσιαστικά φοιτητές, επιστήμονες, στελέχη πολιτικών κομμάτων, δηλαδή ή προοδευτική διανόηση, άνθρωποι από μας;)

Αλλά γιατί προβλέπεται τόση φασαρία; Απλούστατα γιατί αυτή η διατύπωση καθορίζει ως ιδεολογική και πρακτική προϋπόθεση για να ενεργοποιηθεί πρακτικά το δίλημμα που αναφέρθηκε, και υπαγορεύει ως περιεχόμενο της άπαιτησης να πάρουμε στα σοβαρά τη σημερινή κίνηση του βιομηχανικού προλεταριάτου, *την ύποταγή μας, κοινωνικά* (δηλαδή σαν προοδευτικοί διανοούμενοι) στις σημερινές ανάγκες και απαιτήσεις αυτής της κίνησης.

Και εδώ βρίσκεται η πραγματική πρόκληση. Μιά τέτοια ύποταξη ούσιαστικά απαιτεί να αναποδογυρίσουμε περίπου όλα όσα κάναμε μέχρι σήμερα, όλα όσα πιστεύαμε σωστά. Ούσιαστικά απαιτείται να αλλάξουμε χώρο κίνησης και πλαίσιο αναφοράς. Να εγκαταλείψουμε (έστω μόνο με το μυαλό μας) το κέντρο της Αθήνας και τα εκεί τεκταινόμενα και να μεταφερθούμε (έστω και νοερά) σε απόμακρους και άγνωστους εργατικούς χώρους —τόπους δουλειάς και κατοικίας. Να πάψουμε να αναφερόμαστε στα πολιτικά πράγματα, στις διαμάχες των κομμάτων (στη Βουλή ή στο έσωτερικό τους), στην πολιτική, καλλιτεχνική και πνευματική κίνηση του κέντρου της Αθήνας *σαν πράγματα καθεαυτά και αυτόνομημένα*. Απαιτείται να δούμε αυτά τα ίδια πράγματα από τη σκοπιά, από το φίλτρο των προοπτικών και των δυσκολιών ανάπτυξης της κίνησης της εργατικής τάξης. Να πάψουμε δηλαδή να δίνουμε στις άπεργιες τη σημασία δευτερεύουσας είδησης φιλανθρωπικής απόχρωσης που συνήθως της δίνουν οι προοδευτικές εφημερίδες. Και να δούμε στις εργατικές κινητοποιήσεις την μήτρα από όπου γεννιούνται νέες σχέσεις, σχέσεις απελευθέρωσης, σχέσεις που υποθηκεύουν το ίδιο το δικό μας μέλλον. Μόνο έτσι θα πάψει και η «πολιτική πρακτική» του αντιπολιτευτικού καταγγελιολογικού σχολιασμού των κυβερνητικών πράξεων. Δηλαδή τελικά *το παράπονο* ότι η έξουσία δεν κάνει καλά τη δουλειά της, ότι στενεύει τα δημοκρατικά περιθώρια, ότι δεν «βλέπει» τους κινδύνους που απειλούν τελικά και αυτή την ίδια. Θα μπορέσει δηλαδή να αναληφθεί ή προσπάθεια ανάλυσης *των αντικειμενικών αναγκαιοτήτων*, των καθορισμένων από την πορεία της ταξικής πάλης, όπου εγγράφεται ή κυβερνητική πολιτική και οι επιμέρους πράξεις της.

Και όλα αυτά τα τόσο πολλά (ή τόσο λίγα) δένονται και εξαρτώνται από τη θεμελιακή αίτηση να αλλάξουμε την εικόνα που έχουμε για τον έαυτό μας και το ρόλο μας, να υποσκάψουμε ριζικά τα θεμέλια της ήσυχης αντίστασιακής μας συνείδησης, να αναγνωρίσουμε τελικά και να αντιμετώπισουμε συνειδητά τους

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ταξικούς προσδιορισμούς αυτών των θεμελίων. Έργο βαρύ, που ο φόβος ανάληψής του θα οικοδομήσει συστήματα άπώθησης, ολόκληρους μηχανισμούς άμυνας, αυτοπροστασίας, δικαιολόγησης και αυτοδικαίωσης.

Και ίσως ενόψει τέτοιων άμυντικών μηχανισμών, χρειάζεται μια από τα πριν διευκρίνιση. Όσα προηγούνται δεν θέλουν με κανέναν τρόπο να «θεοποιήσουν» την εργατική τάξη και να την αναγάγουν σε φιλοσοφική λίθο των σημερινών μας προβλημάτων. Άκόμη λιγότερο δεν θέλουν να δημιουργήσουν συμπλέγματα ένοχης και άλυσιδες τύψεων στους προοδευτικούς διανοούμενους. Το πρόβλημα δεν είναι ήθικό, είναι πρόβλημα κοινωνικό και πολιτικό, δηλαδή ταξικό. Παραπέρα, όσα προηγούνται θέλουν, σε τελευταία ανάλυση, να *αναδείξουν* τη σημασία, το ρόλο, την ανάγκη ύπαρξης, άρα και την ευθύνη, των προοδευτικών διανοούμενων. Το ελληνικό λαϊκό κίνημα ούδέποτε ύστέρησε σε αγωνιστικότητα, παλικαριά, πρωτοβουλίες, ήρωισμούς ή θυσίες. Άν του έλειψε κάτι, αυτό ήταν επαναστάτες διανοούμενοι, με όλη τη σημασία αυτών των δύο λέξεων. Δηλαδή διανοούμενοι που να μην επιδιώκουν, συνειδητά ή άσυνειδητα, να *χρησιμοποιήσουν* το κίνημα για δικούς τους σκοπούς, αλλά διανοούμενοι που να τοποθετούνται *άνεπιφύλακτα* στην ύπηρεσία του, να υποτάσσουν τις κοινωνικές και τις προσωπικές προοπτικές τους στις άπαιτήσεις και τις ανάγκες της ολόπλευρης ανάπτυξης του και να γίνονται έτσι ικανοί να συνοψίζουν και να διατυπώνουν τις έμπειρίες και τις αγωνιστικές πρωτοβουλίες του, ώστε αυτό να προχωράει παραπέρα. Τελικά, μόνο αν υπάρχουν τέτοιοι διανοούμενοι είναι δυνατό κάποτε να σταματήσει ή οισσύφια προσπάθεια του ελληνικού λαού, και να κερδίσει αυτός εκείνη τη νίκη που θα είναι και η πρώτη συνθήκη της ολόπλευρης άπελευθέρωσής του.

Τούτο το κείμενο τελικά θέλει μόνο απλά να έντοπίσει την *προϋπόθεση* για την ύπαρξη τέτοιων διανοουμένων, και τις βαριές άπαιτήσεις που αυτή επιβάλλει στα φτερουγίσματα του θεωρητικού νου της σημερινής προοδευτικής διάνοησης. Τίποτε παραπάνω, και αυτό ήδη είναι πολύ. Η πληρωμή αυτού του τιμήματος, ή πραγματοποίηση ή όχι αυτής της προϋπόθεσης θα δείξει αν η σημερινή είσβολή της εργατικής τάξης στους χώρους μας θα παραμείνει πρόκληση ή θα μετατραπεί σε πρόσκληση όπου θα άπαντήσουμε καταφατικά.

Και για να τελειώνουμε, λίγα λόγια και για το ίδιο τούτο το κείμενο. Η παρούσα πολιτική στιγμή βρίσκεται —και δεν είναι τυχαίο— στον άστερισμό της προβοκατορολογίας, δηλαδή των προκλήσεων. Παράλληλα, ο *Πολίτης*, είτε το θέλει είτε όχι, είναι περιοδικό της σημερινής προοδευτικής διάνοησης. Τα δυο αυτά δεδομένα συνιστούν έναν άκατανίκητο πειρασμό: την προκλητική γραφή ενός κειμένου που φιλοδοξεί να ταραξει λίγο τα νερά της ήσυχης προοδευτικής συνείδησης. Άλλά και κάτι άκόμη. Η συγγραφική συμμετοχή σε ένα περιοδικό όπως ο *Πολίτης* άποτελεί άντικειμενικά, στις παράξενες ελληνικές συνθήκες, και στοιχείο κοινωνικής άνάδειξης του γράφοντος στο χώρο της προοδευτικής διάνοησης. Διαδικασία άνεξέλεγκτη και ένδεχόμενα επικίνδυνη. Έτσι ο προκλητικός χαρακτήρας τούτης της γραφής ίσως άποτελεί άνεπαρκές —και ίσως διφορούμενο— μέσο άμυνας άπέναντι σε μια τέτοια άνεξέλεγκτη διαδικασία. Ο διφορούμενος χαρακτήρας μιας τέτοιας άμυνας έγκειται στο γεγονός, που δεν θα πέρασε άπαρατήρητο από τον άναγνώστη, ότι ο γράφων άνήκει κι αυτός προφανώς στην περιή ή ο λόγος διάνοησης. Με άλλα λόγια, ότι η παρούσα έγγραφη πρόκληση (ή πρόσκληση σε συγκεκριμένη συζήτηση) άποτελεί πριν άπ' όλα και διατύπωσή της για τον ίδιο τον γράφοντα.

του Jan Mtodozeniec

Άριστειδης Μπαλιτάς

Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

“Απαντα τά άθάνατα...”

7η Πανελλήνια Έκθεση Βιβλίου

‘Ο χώρος του Ζαπλείου είναι ίσως ό μοναδικός χώρος τής ‘Αθήνας όπου μαζεύεται πολύς κόσμος - πάρα πολύς. Όπου ή κομματιασμένη ζωή τής μεγαλούπολης ξανασυντίθεται άθροιστικά σ’ έναν όγκο, τριμελείς - τετραμελείς μονάδες πού σουλατσάρουν ή μιά δίπλα στην άλλη, ρίχνοντας λοξές ματιές στό τελευταίο μοντελάκι τής συνοικιακής μπουτίκ. ‘Η περιγραφή ενός κυρικάτικου πρωινού στό Ζάππειο προσφέρεται για ήθογραφικό διήγημα, τώρα πλέον.

Κάθε χρόνο τέτοια εποχή, ανοίγει ή Πανελλήνια Έκθεση Βιβλίου πού συγκεντρώνει τεράστιο αριθμό επισκεπτών: τύφλα νάχουν τά σχεδιαζόμενα έκπολιτιστικά κέντρα, οί πινακοθήκες. Φαίνεται πώς οί οργανωτές της δέν ξέρουν μιά άπλούστατη λεπτομέρεια: πώς τό κοινό πού θά τήν επισκεφτεί είναι οί κατεξοχήν μόνιμοι κυρικάτικοι θαμώνες του Ζαπλείου - μόνιμοι μέ τήν έννοια ότι προέρχονται από τήν ανεξάντλητη μικροαστική μάζα τής σύγχρονης ‘Αθήνας. Έτσι αν τήν έκθεση τήν έστησαν στό πρότυπα π.χ. τής άμέσως προηγούμενης «Τό Σύγχρονο Σπίτι», μέ σκοπό νά προσελκύσουν λαό, έκαναν άχρηστους κόπους: ό λαός είναι προσκεκλημένος και έξασφαλισμένος στόν χώρο αυτό: φρόντισαν γι’ αυτό οί εργολάβοι μας τά τελευταία χρόνια, ή τηλεόραση μέ τίς διαφημίσεις της, κυρίως ή άπανταχοϋ εθλογία τής αγίας οίκογένειας και οί χιλιάδες - κυριολεκτικά χιλιάδες - μπουτίκ παιδικών μοντελακιών. Πώς, θά μου ζητούσε κάποιος κοινωνιολόγος, θά προσδιορίσουμε αυτά τά στρώματα; Θάλεγα, χωρίς ίχνος εντροπέλου, πρόκειται για όσους Νεοέλληνες δέν έχουν ακόμα άποκτήσει I.X.

‘Η προηγούμενη έκθεση του Ζαπλείου «Τό Σύγχρονο Σπίτι» ανέδειξε τήν «ανάγκη του σύνθετου». Ποιός δέν ξέρει αυτό τό μοντέρνο κατασκευάσμα επίπλου πού συγκεντρώνει, σχεδόν συμβολικά, όλες τίς αξίες, προσδοκίες μαζί και τίς άποστερήσεις των κατοίκων τής ‘Ελλάδας: τό μαγικό έπιπλο όπου στρογγυλοκάθεται ή τηλεόραση, τό «στερεοφωνικό», τό μπάρ μέ τά πολλά μπουκάλια ξένων ποτών (πού κερνάμε μόνο σέ εξαιρετικές περιπτώσεις), μερικά μπιμπελό και φνσικά αρκετά χρυσοδεματόδετα βιβλία - άγκωνάρια. Κι όπως τό σύνθετο, τό στερεοφωνικό τά αγοράζουμε μέ δόσεις (τά ποτά μās τά φέρνουν δώρο στην όνομαστική μας εορτή, όταν όλη ή ‘Αθήνα τρέχει άπ’ άκρη σ’ άκρη μέ ταξιά ν’ ανταλλάξει έπισκέψεις), ίδού, λοιπόν, κι ένας προσιτός χώρος όπου θά προμηθευθούμε και τά απαραίτητα βιβλία του σύνθετου, θά τά «κλείσουμε» μέ δόσεις, μέ ευχολίες... ‘Η μεγαλύτερη «ευχολία» πού υποβάλλεται και προσφέρεται στόν επισκέπτη - πελάτη - αναδεικνύεται επίμονα στό διαφημιστικά φυλλάδια - είναι ότι μ’ ένα μικρό ποσό προκαταβολή «θά έχετε τόσους τόμους στό σπίτι σας». Προς Θεού, δέν θά θά χρειαστεί νά πάτε σέ βιβλιοπωλείο, επιτρέπονται αυτά, έσείς, ένας κύριος, νά πηγαίνετε άς πούμε στην ψαρογορά.

Αυτό πού δεσπόζει, λοιπόν, δεσποτικά, στην Πανελλήνια Έκθεση Βιβλίου, είναι τό βιβλίο-έπιπλο : συναγωνισμός έκδοτών ποιός θά έχει περισσότερους και μεγαλύτερους όμοιόμορφους τόμους, πίο έντυπω-

Και τί ήταν οί κακές σοδειές μπρός στην άνεχεια πού μās δέρνει άνάμεσα σέ τόση άφθονία;

Μπ. Μπρέχτ «Γιά τήν Κρίση»
μετάφρ. Μάριου Πλωρίτη

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

σιακή βιβλιοδεσία, περισσότερες ευκολίες πληρωμής. Τά διαφημιστικά καλούν: «Δέν πρέπει νά λείψει από τή βιβλιοθήκη σας», «Απαραίτητος σύμβουλος για τό παιδί σας», «Οί 9 τόμοι στό σπίτι σας» κλπ. Κανείς δέν μάς προσκαλεί νά τά διαβάσουμε. Εύτυχώς, ίσως. Κι άκριβώς έπειδή κανείς δέν επιδιώκει νά τά διαβάσουμε, τά έργα πρέπει «ν' άντέχουν στό χρόνο», θά τά διαβάσουν βέβαια τά παιδιά μας. Γι' αυτό όλα είναι «άθάνατα δημιουργήματα» τής νεολληνικής λογοτεχνίας, τής παγκόσμιας κλασικής λογοτεχνίας, οί ιστορίες είναι παγκόσμιες, ό Μακρυγιάννης Προμηθέας τού νέου έλληνισμού. «Υποδεχθείτε τούς μεγάλους τού πνεύματος» (στό σαλόني μας;). Άπαντα παγκόσμια, κλασικά άθάνατα.

Άνάμεσα σ' αυτά τά «έντυπωσιακά» περίπτερα, συνθλίβονται οί «μικροί», όπως συνηθίσαμε νά τούς άποκαλούμε, έκδοτικοί οίκοι. Δίπλα στη Μεγάλη Σοβιετική Έγκυκλοπαίδεια ένα μυθιστόρημα τού Παδέζε· μετά τήν 20τομη δεμένη Παγκόσμια Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη κάποιος κύριος Λαίνγκ. Αύτοί, τά μικρά τους μαγαζάκια, μέ τά φτωχά άσπρόμαυρα φυλλάδια - κατάλογους εκδόσεων, ύποχρεωμένοι(;) στην λογική τών «μεγάλων», εκθέτουν κι αυτοί όλη τήν πραγματία τους. Η μόνη διαφορά πού θά διακρίνει ό κόσμος θάναι κάτι μεταξύ μπακάλικου τής γειτονιάς και σουπερμάρκετ. Διότι δέν κάνανε καμιά προσπάθεια νά προτείνουν, ν' αναδείξουν στους επισκέπτες τήν ουσιαστική διαφορά πού δημιουργεί κανονικά άδυσσο (άκόμη και οικονομική) μεταξύ αυτών και τών 12τόμων χρυσόδετων. Πουθενά μιά έγνοια τών οργανωτών τής έκθεσης νά φανεί ό χαρακτήρας τής ελληνικής πνευματικής και έκδοτικής παραγωγής, οί προσανατολισμοί, τά προβλήματα τά όποια έφτιαξαν όσα βιβλία έφτιαξαν από τά πέρσι τέτοια εποχή.

Μιά έκθεση βιβλίου, λοιπόν, όπου τό βιβλίο είναι μόνο έμπορεύσιμο άντικείμενο. Μιά έκθεση άχρονη και στατική, όπως και τά άθάνατα κλασικά άπαντα πού σερβίρει. Βιτρίνα κάποιας πνευματικής παραγωγής άπόκοσμης και άπρόσιτης πού τρομοκρατεί μέ τόν όγκο της και τά παχιά λόγια: όλα τά βιβλία είναι μεγάλα, όσοι γράφουν σ' αυτά μεγάλοι και παλαιοί. Άπιαστα πράγματα για μάς τούς θνητούς αυτοί οί άθάνατοι, αλλά δέν μπορεί: τό παιδί μας, τό δικό μας, θά γίνει κάτι παραπάνω από μάς, σ' αυτόν θά είναι προσιτά. Για τό διάβασμα, τή γνώση, τήν άπόλαυση τής ανάγνωσης κανείς δέν νοιάζεται. Η ιστορία τού βιβλίου - πολλές ιστορίες - είναι από τίς συναρπαστικότερες ανθρώπινες δραστηριότητες.

Κι άν άκόμη είμαστε «προσγειωμένοι» στους νόμους τής «καπιταλιστικής άγοράς» - μπερδεμένα πράγματα κι αυτά στό ρωμέϊκο - θά είμαστε ταυτόχρονα ύποχρεωμένοι νά άποδεχτούμε πώς ό,τι άφορά στό βιβλίο, αυτοί «οί νόμοι» προσαρμόζονται στον έντελώς ιδιάζοντα χαρακτήρα τού άντικειμένου. Αυτόνοητα πράγματα τοίς πᾶσι κι όμως, στην πράξη, ούτε κι αυτά άντέχουν όρθια. Πόσα και πόσα θέματα θά μπορούσαν ν' άποτελέσουν τόν άξονα όργάνωσης τής Πανελληνίας Έκθεσης Βιβλίου. Ένας προσανατολισμός π.χ. θά μπορούσε νά είναι ή καλλιέργεια τής έπιθυμίας τού κόσμου για τό διάβασμα, τό πρόβλημα τών δημόσιων βιβλιοθηκών. Η ή ιστορία τού βιβλίου, άκόμη και ή

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ἐνημέρωση τοῦ κοινοῦ γύρω ἀπό τή διαδικασία παραγωγῆς τοῦ ἐντύπου, στοιχεῖα γιά τήν κατανάλωση τοῦ βιβλίου. Θέματα ἀθανατόρικα, γιά νά μήν σκεφτοῦμε ἀμέσως τά κάπως δυσκολότερα, ὅπως μιά θεματική ἀποτίμηση τῆς πνευματικῆς καί ἐκδοτικῆς παραγωγῆς γιά τό ἔτος 1978 – αὐτό τό τελευταῖο, μόνο αὐτό ἄλλωστε, δικαιολογεῖ τήν ὑπαρξη μιᾶς ἐτήσιας ἐκθεσης τοῦ βιβλίου.

Δέν ξεχνᾶμε φυσικά πῶς ὅλα αὐτά δέν εἶναι κυρίως δουλιὰ τῶν ἐκδοτῶν. Καί πῶς, ἂν οἱ τελευταῖοι σκέφτονταν νά συνεργαστοῦν μέ κάποιους πιά ἀρμόδιους, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θά ἔβρισκαν τέτοιους.

Ὡστόσο, ἐκτός ἀπ' τοῦς διανοοῦμενους καί τό συνηθισμένο ἐπισκέπτη τῶν ἐκθέσεων τοῦ Ζαπτείου, πλάκωσαν κι ἕνα σωρό σχολειά. Οἱ μαθητές ἔτρεχαν πάνω κάτω καί σπρώχνονταν ποιός θά πάρει περισσότερα διαφημιστικά. Πολλοί δυσανασχέτησαν: οἱ ἐκθέτες διότι ἔπεσε ἀκριδα στά διαφημιστικά – τί τί θέλουν, νά φτιάξουν ἀεροπλανάκια; – οἱ δάσκαλοι μέ τή μπουλονκοειδή συμπεριφορὰ καί φασαρία. Σέ πιάνει τό παράπονο ὅταν φαντάζεσαι πῶς σέ τόσο λίγα παιδιὰ «θά λάμψει κάποτε ἐκείνη ἡ σπίθα πού θ' ἀνάψει τόσες ἐστίες φωτός στή ψυχή τοῦ ἀναγνώστη ὄσες καί τά ψυχικά διώματα πού κονδαλαίει μέσα του ἀπό τό παρελθόν», ἕνας ἐπιστημονικός ὀρισμός τοῦ βιβλίου.

Μαριάννα Δήτσα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Η ΤΕΧΝΗ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Μιά νύχτα μέ ἀστροφεγγιά

Ζωγραφιές: Βάν Γκόγκ
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

Τ' ὄνειρο τοῦ Πετράκη

Ζωγραφιές: Πέτερ Μπρϋγκελ
Κείμενα: Τζοβάνι Γκαντίνι

Τό ἡμερολόγιο τοῦ κόκκινου ἡλίου

Ζωγραφιές: Μιρό
Κείμενα: Ὀρι

Ἡ τσιγκάνα τῆς ζούγκλας

Ζωγραφιές: Ἄνρι Ρουσώ
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

Τό χρυσό θιολί

Ζωγραφιές: Ραούλ Ντιφι
Κείμενα: Ντίκενς

Τό νησί μέ τά μαγικά τετράγωνα

Ζωγραφιές: Πάουλ Κλέε
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

Παράθυρα στόν ἡλιο

Ζωγραφιές: Ἄνρι Ματίς
Κείμενα: Πίνιν Κάρπι

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Θεσσαλονίκη έξι μήνες μετά τό σεισμό

Η καλοκαιρινή εικόνα της Θεσσαλονίκης μέ τίς χιλιάδες αντίσκηνα πού γέμιζαν τούς άνοιχτούς χώρους και μέ τούς έρημωμένους δρόμους τό θράδν μοιάζει νά άνήκει στό μακρυνό παρελθόν. Η πόλη έχει έπιστρέψει στόν «κανονικό ρυθμό ζωής» – φαινομενικά τουλάχιστο.

Άλλά μία πιό προσεχτική ματιά βεβαιώνει τόν καθένα ότι τίποτα δέν είναι όπως πρώτα. Υπάρχει καταρχήν τό ένδεχόμενο νέων δονήσεων – αύριο ή σέ δέκα χρόνια –, πού δέν τό αποκλείουν οί σεισμολόγοι. Υπάρχουν και οί συνέπειες του σεισμού στόν πολεοδομικό, οικονομικό και κοινωνικό ιστό της πόλης. Καθώς τό ξεπέρασμά τους δέν είναι εύκολο, προδιαγράφουν μία σειρά προβλήματα πού θά αντιμετώπιζει ό λαός της Θεσσαλονίκης γιά άρκετό καιρό.

Οί έπισκευές των κτιρίων

Είναι τό πρώτο και τό πιό άμεσο από τά προβλήματα. Τό κράτος πήρε ορισμένες αποφάσεις μέ τίς όποιες μετέφερε τίς ευθύνες και τά κύρια οικονομικά βάρη στους ιδιώτες (δηλαδή στους σεισμοπαθείς). Η μελέτη και ή εκτέλεση των έπισκευών γίνεται ιδιωτικό ζήτημα, όταν και άν οί ιδιοκτήτες αποφασίσουν. Η δανειοδότηση καλύπτει μέρος μόνον της δαπάνης και γίνεται μέ ύποθήκευση της οικοδομής. Η όλη διαδικασία είναι άρκετά πολύπλοκη· σημειώνουμε μόνο τή φανερή δυσκολία νά συμφωνήσουν τριάντα και σαράντα ιδιοκτήτες μιās πολυκατοικίας.

Πέρασαν λοιπόν άρκετοί μήνες και μικρό μόνο ποσοστό από τά κτίρια πού έπαθαν ζημιές πήρε άδεια έπισκευής. Πολλοί προτίμησαν νά τά διορθώσουν όπως όπως, χωρίς άδεια και μηχανικό άψηφώντας τούς κινδύνους γιά τούς όποιους άλλωστε ποτέ δέν ενημερώθηκαν από τό έπίσημο κράτος (κατά κάποιο τρόπο, ό ίδιος ό ύπουργός Δημοσίων Έργων έρριξε τό σύνθημα «νά άψηφάμε τούς κινδύνους» ήδη τόν Ιούλιο, όταν δήλωνε ότι κοιμάται σέ σπίτι μέ κόκκινη κάρτα). Τό κράτος όμολόγησε έμμεσα τήν κακή πορεία των έπισκευών όταν, τό Νοέμβριο, απείλησε όσους δέν φροντίσουν νά έπισκευάσουν έγκαιρα τήν οικοδομή τους, ότι θά τούς στερήσει τό δάνειο και τό Δημόσιο θά αναλάβει τήν ευθύνη του έργου. Ωστόσο αυτό αφορά μικρό μόνο αριθμό εξαιρετικά επικίνδυνων κτιρίων (γιά τίς υπόλοιπες περιπτώσεις, ή έπισκευή είναι άνστηρά ιδιωτική ύπόθεση των ιδιοκτητών): ή προειδοποίηση άφορούσε διακόσια κτίρια και φαίνεται ότι θά εφαρμοστεί τελικά γιά έπτά ή όκτώ.

Όπως γίνεται συνήθως, οί αποφάσεις πάρθηκαν «έκ των άνω». Τό κράτος δέν άκουσε τή γνώμη των άμεσα ενδιαφερομένων και απέκρουσε μία σειρά από έπιστημονικά τεκμηριωμένες προτάσεις των μηχανικών, πού είχαν άξονα τήν άνάληψη της ευθύνης γιά τίς έπισκευές από τό κράτος. Στή συνέχεια και μέ δεδομένη τήν κυβερνητική άρνηση

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ή μεγάλη πλειοψηφία των πολιτικών μηχανικών και αρχιτεκτόνων της πόλης συγκρότησε την Συνεργατική Μηχανικών Θεσσαλονίκης με στόχο να γίνουν σωστές έπισκευές και να απασχοληθεί το σύνολο των μηχανικών χωρίς να έπωφεληθούν κάποιοι προνομιούχοι. Το κράτος καταπολέμησε με πολλούς τρόπους αυτή την πρωτοβουλία.

Η έλλειψη προγραμματισμού και το αδιέξοδο που δημιουργεί η προσκόλληση στο φετιχ της «ιδιωτικής πρωτοβουλίας» είναι ήδη φανερά στον πολύ κόσμο. Ωστόσο η κυβέρνηση προσπαθεί να συγκάλυψει τις εθύνες της με δύο τρόπους: Κάνοντας και άλλους συνυπεύθυνους, και προσπαθώντας να εμφανίσει τα προβλήματα σαν αποτέλεσμα μιας σύγκρουσης κοινού και μηχανικών. Αναστέλλει τις εκδόσεις νέων οικοδομικών αδειών στην Θεσσαλονίκη για ένα χρόνο (με αρχή τον Οκτώβριο του 1978), με το πρόσχημα ότι χάρη στο μέτρο αυτό, οι μηχανικοί και οι εργατοτεχνίτες οικοδόμοι θα απασχοληθούν έντατικά στις έπισκευές. Όπως είδαμε όμως παραπάνω το πρόβλημα δεν είναι η απροθυμία των κλάδων αυτών να ασχοληθούν με τις έπισκευές, αλλά η θεσμοποιημένη από το κράτος διαδικασία. Και φυσικά μ' αυτόν τον τρόπο δεν περιορίζεται η κερδοσκοπία σε βάρος του λαού, αφού αυτή γίνεται βασικά από τους μεγάλους κατασκευαστές (αλλά και από ορισμένους μηχανικούς) και σε όρισμένα κτίρια που έχουν ύποπτεϊ σοβαρές ζημιές¹ και τα όποια είναι απλησίαστα για το μεγάλο πλήθος των μηχανικών. Η αναστολή εκδόσεως αδειών πλήττει τελικά τους επαγγελματικούς αυτούς κλάδους αλλά και γενικά την οικονομία της πόλης· τίποτε όμως δεν προσφέρει στις επιδιορθώσεις. Πετυχαίνει ωστόσο τον πραγματικό της στόχο: χαρίζει στο κράτος ένα κάποιο «άλλοθι».

Η οικονομία της πόλης και τα κοινωνικά προβλήματα

Αναφέραμε ήδη μερικές δευτερογενείς συνέπειες του σεισμού: το χτύπημα που δέχτηκαν οι επαγγελματικοί κλάδοι οι σχετικοί με την οικοδόμηση, λόγω αναστολής εκδόσεως νέων αδειών. Πέρα από αυτό όμως, και πέρα από τις γενικότερες οικονομικές ζημιές που προκάλεσε ο σεισμός – κυρίως στα λαϊκά στρώματα – υπάρχει το σημαντικότερο ζήτημα των μακροπρόθεσμων οικονομικών συνεπειών. Τί σημαίνει το ένδεχόμενο νέων σεισμών για την οικονομική προοπτική της Θεσσαλονίκης; Κάτω από ποιούς όρους είναι δυνατό να συνεχιστεί ή οικονομική ανάπτυξη μιας πόλης και μιας περιοχής με μεγάλη σεισμικότητα; Ποιά κίνητρα και ποιές έγγυήσεις μπορούν να αποτρέψουν αναστολή των μακροπρόθεσμων επενδύσεων στην περιοχή αυτή;

Τά έρωτήματα αυτά στον τόπο μας δημιουργούνται για πρώτη φορά με τέτοια βαρύτητα· οι παλαιότερες περιπτώσεις σεισμόπληκτων πόλεων (Βόλος, Κόρινθος) δεν μπορούν να συγκριθούν με τη Θεσσαλονίκη – αν μάλιστα πάρουμε υπόψη σε ποιά φάση οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας έγιναν εκείνοι οι σεισμοί. Υπάρχουν ωστόσο απαντήσεις που έχουν δοθεί στα έρωτήματα αυτά σε ξένες χώρες (ΗΠΑ,

1. Στο μεταξύ εγκρίθηκε κονδύλιο τριάντα εκατομ. για την έπισκευή της Μητρόπολης, κτιρίου που ή αξία του άμφισθητείται από τους πάντες. Τά χρήματα αυτά δεν θά δοθούν από τό ταμείο της Έκκλησίας, αλλά, φυσικά, από τό κράτος. Η υπόθεση πήγε στη βουλή και αναμενουμε...

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ΕΣΣΔ, Ίαπωνία, Κίνα κ.τ.λ.). Πιό πρόσφατες και πιό κοντινές οι περιπτώσεις της Γιουγκοσλαβίας, της Ίταλίας, της Ρουμανίας. Άν και αυτή ή διεθνής πείρα δέν φαίνεται νά γίνεται σύντομα κτήμα μας, τό πρόβλημα είναι δξύ για τή Θεσσαλονίκη και οι ενδιαφερόμενοι φορείς, θέλοντας και μή, αναγκάζονται νά πάρουν κάποια θέση. Οι φορείς αυτοί εκπροσωπούν διαφορετικές κοινωνικές δυνάμεις και δίνουν διαφορετικές απαντήσεις. Η διερεύνηση τών απαντήσεων δέν είναι δέδαια εύκολη – άλλωστε, θρίσκονται ακόμα έν εξελίξει. Σημειώνουμε ώστόσο τίς δύο βασικές τάσεις: Άντισεισμική θωράκιση τής πόλης και τής περιοχής τό μόνο μέσο ασφαλοῦς άμυνας προτείνει ή πρώτη. Αυτή είναι ή ρητά διατυπωμένη άποψη τών τεχνικῶν τής πόλης. Άποσιώπηση τών κινδύνων, άπόθεση τοῦ σεισμοῦ στό παρελθόν (και για τό μέλλον άς εμπιστευθοῦμε τήν τύχη μας και τό Θεό) ή δεύτερη. Και φαίνεται ότι αυτή εκφράζει, μέχρι τώρα τουλάχιστον, τό επίσημο κράτος. Άλλά για τίς δύο τάσεις – πού δέν άφοροῦν μόνο τήν οίκονομία, αλλά δλη τή μελλοντική ζωή τής πόλης – θά επανέλθουμε. Δέν μπορούμε όμως παρά νά υπογραμμίσουμε πόσο περιστασιακή και βραχυπρόθεση φανερώνεται ή αναπτυξιακή λογική τής άστικής τάξης τής πόλης, στό βαθμό πού εκφράζεται μέσα από τήν δεύτερη τάση. Για νά μή θυσιάσει ούτε ψίχουλο από τά σημερινά και αύριανά της κέρδη, άδιαφορεί για τό τί θά συμβεί στό μέλλον². Ούτε λόγος λοιπόν για ένδεχόμενους κινδύνους – «νά ζήσουμε σήμερα τή ζωή». Η μήπως ξέρει ότι σε τέτοιες περιπτώσεις άλλοι πληρώνουν τά σπασμένα;

Άλλά ό σεισμός δέν δημιούργησε καινούρια μόνο προβλήματα. Τό ίδιο – ίσως και περισσότερο – σημαντικό είναι ότι δξυνε τά παλιά, δσα άπασχολοῦν εδώ και χρόνια τήν πόλη.

Στόν κίνδυνο – και στήν καθημερινή πραγματικότητα – τής άργής μόλυνσης από τίς βιομηχανίες, πρόσθεσε τό ένδεχόμενο μιās ολοκληρωτικής καταστροφής, άν κάποια από τίς πολλές πού κατασκευάζουν ή άποθηκεῦν τοξικά προϊόντα πληγει από τό σεισμό. Τό πρόβλημα έντοπίσθηκε από τόν τύπο και προκάλεσε τό ζωηρό ένδιαφέρον τοῦ λαοῦ. Καθυστερεῖ ώστόσο πιό σοβαρή μελέτη του και ή οίκοδόμηση ενός μαζικῶν κινήματος ίκανοῦ νά επιβάλει τίς άρμόζουσες λύσεις. Οι ευθύνης τής αντιπολίτευσης πού χειρίστηκε κι αυτό τό θέμα μέ τόν συνηθισμένο ρουτινιέρικο τρόπο (καταγγελίες, συσπείρωση κόσμου μέ στενοκομματικό τρόπο και καμιά ουσιαστική ενημέρωση και κινητοποίηση) είναι μεγάλες³.

Στήν ανεπάρκεια – και στήν καθημερινή άθλιότητα – τών σχολικῶν κτιρίων, προστέθηκε και τό γεγονός ότι αυτά τά ανεπαρκή και άκατάλληλα κτίρια χτυπήθηκαν από τό σεισμό. Σήμερα πολλά δημοτικά και γυμνάσια στεγάζονται σε διδακτήρια πού επισκευάστηκαν πρόχειρα, μερικές φορές χωρίς νά εκπληρωθοῦν βασικοί τεχνικοί όροι. Άλλα στεγάστηκαν σε νέα κτίρια, συνήθως πιό άκατάλληλα από τά παλιά. Έτσι χιλιάδες μαθητές αναγκάζονται νά μετακινοῦνται καθημερινά μέ λεωφορεία σε τεράστιες αποστάσεις από τό σπίτι στό σχολείο και πάλι πίσω. Τά προκατασκευασμένα σχολικά κτίρια, πού άρχισαν νά στήνονται τώρα, δίνουν μιá πιό σωστή μάλλον λύση, κοντά στα σπίτια τών μαθητῶν και σε πιό κατάλληλους χώρους. Ώστόσο εκείνο

2. Βλ. ανακοινώσεις τών εκπροσώπων τών βιομηχανῶν και εμπόρων τής πόλης στήν έφημ. «Θεσσαλονίκη»: «Δέν προσφέρει τίποτε ένώ αντίθετως βλάπτει τήν οίκονομία τής περιοχής νά εκφράζονται άπόψεις για μελλοντικούς κινδύνους από ένδεχόμενους σεισμούς...» (Πρόεδρος Έπαγγελματικῶν Έπιμελητηρίου, «Θεσσαλονίκη» 13.12.1978)

Δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πού τελικά κρίνει την καταλληλότητα του μέτρου, είναι πόσοι μαθητές θά στεγαστούν στα προκατασκευασμένα σχολικά κτίρια. Καί σ' αυτό τό θέμα έχομε πικρή πείρα.

Γενικότερα καί μέ άφορμή τό σεισμό, έγινε πιά κατανοητό πού οδηγείται ή πόλη χάρη στό συγκεκριμένο «ανάπτυξιακό» δρόμο πού έχει πάρει. Γιατί δέν είναι μόνο κάποια μεμονωμένα προβλήματα, όπως ή μόλυνση, τό κυκλοφοριακό, ή έλλειψη πράσινου, τά σχολικά κτίρια, ή εξαφάνιση τών τελευταίων παραδοσιακών κομματιών τής Θεσσαλονίκης, τό κόστος τής γής καί τών διαμερισμάτων, ή ποιότητα τής κατοικίας, τής άστικής συγκοινωνίας καί τής ύδρευσης... Είναι όλα αυτά μαζί, δηλαδή είναι ό τρόπος ζωής καί ό πολιτισμός πού διαμορφώνεται στην έλληνική μεγαλούπολη – είτε Θεσσαλονίκη λέγεται είτε 'Αθήνα. Είναι ό άμορφος εκσυγχρονισμός λίγο πολύ όλων τών ελληνικών πόλεων πού «έν όψει τής ένταξής μας στην ΕΟΚ» θά αποδειχθούν οι πιά δύσμορφες πόλεις στην Ευρώπη.

Αυτά ήταν γνωστά πολύ καιρό πριν· ό σεισμός μόνο τά υπογράμμισε. Ποιοί όμως είναι έτοιμοι νά προτείνουν διεξόδους ρεαλιστικές;

Πώς θά αντιμετωπίσουμε τό μέλλον;

Η συζήτηση πού οργάνωσε τό Τεχνικό Έπιμελητήριο Έλλάδας (Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας) στις 11 Δεκεμβρίου στάθηκε άφορμή για ένα ξεκαθάρισμα όχι μόνο επιστημονικό, αλλά καί πολιτικό του θέματος. Είχε σκοπό νά άπαντηθούν από ειδικούς επιστήμονες μερικά βασικά ερωτήματα σχετικά μέ τό σεισμικό μέλλον τής περιοχής, τή πορεία άποκαταστάσεως τών ζημιών, τή σωστή αντιμετώπιση τών επισκευών καί τής προληπτικής σεισμικής προστασίας. Οι άπαντήσεις δόθηκαν μέ τή βοήθεια τών γνώσεων πού άποκτήθηκαν σ' αυτούς τούς έξι μήνες μετά τό σεισμό.

Τελικά ή συζήτηση (καί όσα άκολούθησαν) βοήθησε νά διατυπωθούν πιά καθαρά οι δύο τάσεις (αντισεισμική θωράκιση ή κουκούλωμα) πού περιγράψαμε πριν.

Πιά συγκεκριμένα, ό σεισμολόγος καθηγητής κ. Παπαζάχος, άφου τόνισε τό έλλιπές τών στοιχείων πού διαθέτουμε για τή σεισμικότητα τής περιοχής, ύπογράμμισε ότι ή σεισμική ζώνη Ίερισσού – Βόλβης – Κιλκίς – Κρέσνας (Βουλγαρία) έχει δώσει στό παρελθόν ισχυρότερους σεισμούς από τόν πρόσφατο. Είναι πιθανό λοιπόν τέτοιοι σεισμοί νά συμβούν καί στό μέλλον. Αναφέρθηκε επίσης ότι οι ένδεχόμενοι νέοι σεισμοί τό πιθανότερο είναι νά προέρχονται από άλλα σημεία τής σεισμικής ζώνης (πιά άπομακρυσμένα από τήν Θεσ/νίκη) όποτε θά επιδράσουν μέ διαφορετικό τρόπο στα κτίρια.

Οι παρευρισκόμενοι μηχανικοί μίλησαν για τό θέμα τών επισκευών καί τόνισαν ότι, λόγω τής διαδικασίας πού εφαρμόζεται από τό κράτος, ό έλεγχος τών επισκευών είναι άνύπαρκτος, ή τεχνολογία καί ή έξειδίκευση τών κατασκευαστών ύποτυπώδεις καί κατά συνέπεια δέν μπορούμε νά μιλάμε για άσφάλεια. Τέλος τίποτα ουσιαστικό δέν έχει

3. Χαρακτηριστικό είναι ότι προέκυψαν διαφωνίες ανάμεσα στα κόμματα τής άριστερας για τό αν πρέπει νά φύγει μόνο μία βιομηχανία (ή ΕΘΥΑ) ή περισσότερες, πριν μελετηθεί ουσιαστικά τό πρόβλημα.

4. Πρόεδρος του Έμπορικού καί Βιομηχανικού Έπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης κ. Πετρίδης («Θεσσαλονίκη» 13.12.1978)

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

5. «'Η πολιτεία μετά τήν πρόσφατη σεισμική διέγερση έλαβε όλα τα απαραίτητα μέτρα για τήν επιστημονικά άρτια όργάνωση τής διαδικασίας έπισκευών και δημιούργησε τό απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο για τή διοχέτευση του έργου αυτού κατ' αποκλειστικότητα στό σώμα των διπλωματούχων μηχανικών... ενώ παράλληλα όργάνωσε άρτιο σύστημα έλέγχου...» ('Ανακοίνωση των τριών καθηγητών, «Θεσσαλονίκη» 14.12.78)

6. «'Από τή συζήτηση (πού όργάνωσε τό ΤΕΕ) άποδείχτηκε κάτι πού είναι γενικότερα γνωστό, ότι μάλλον απέχουμε πολύ άπ' αυτό πού τονίζεται στήν ανακοίνωση των τριών καθηγητών, ότι ή πολιτεία έλαβε όλα τά μέτρα για τήν επιστημονικά άρτια όργάνωση των έπισκευών. Κατά τήν άποψη του ΤΕΕ αίσθημα άνασφάλειας δέν δημιουργείται άπό τεκμηριωμένες επιστημονικές συζητήσεις, άλλα από τήν άπουσία υπεύθυνης ένημέρωσης για τίς διαστάσεις των προβλημάτων...» ('Ανακοίνωση του Τεχνικού Έπιμελητηρίου Έλλάδος, «Θεσσαλονίκη» 14.12.78)

γίνει από τό κράτος για τήν έρευνα του σεισμικού φαινομένου, άν και από καιρό έχει εξαγγελθεί ή δημιουργία Ίνστιτούτου.

'Η απάντηση ήλθε τήν άλλη μέρα μέ δηλώσεις εκπροσώπων των βιομηχάνων, εμπόρων και βιοτεχνών τής πόλης. Σύμφωνα μ' αυτούς «ή ανακίνηση κάθε τόσο θέματος για πιθανούς κινδύνους από σειμούς έχει πολύ δυσάρεστες συνέπειες στήν οικονομική ζωή τής πόλεως, λόγω του αισθήματος πανικού πού δημιουργούν. 'Ο αντίκτυπος είναι άμεσος στήν αγορά και τόν τουρισμό και όχι μικρότερος σέ άλλους κλάδους τής οικονομικής δραστηριότητας»⁴. 'Η «αντίδραση» συνεχίστηκε μέ σύσκεπή τους και κλιμακώθηκε μέ μία ανακοίνωση των καθηγητών τής Πολυτεχνικής σχολής Θεσσαλονίκης κ.κ. Νιτσιώτα, Πενέλη και Βαλαλά, ή όποία ήταν άποκαλυπτική για τους πραγματικούς στόχους των «αντιδηλώσεων». Οί τρεις καθηγητές άφου θεωρούν «άπόλυτα δικαιολογημένη τήν αγανάκτηση των παραγωγικών τάξεων» δίνουν ιδιαίτερο βάρος στήν υπεράσπιση τής κυβερνητικής πολιτικής έπισκευών και του αντίστοιχου θεσμικού πλαισίου⁵.

Είναι λοιπόν ολοφάνερη ή άρνηση όχι μόνο των εκπροσώπων των αστικών στρωμάτων τής πόλης, άλλα και του κράτους, νά αντιμετωπισθεί ρεαλιστικά ό κίνδυνος μέ τήν ένημέρωση του λαού, τήν αντισεισμική θωράκιση τής πόλης, τήν ανάπτυξη επιστημονικής έρευνας, τή σωστή τεχνολογία. Γιατί τί άλλο μπορεί νά σημαίνει ή σιωπή των εκπροσώπων του κράτους, όταν οί τρεις καθηγητές αυτοδιορίζονται ένθερμοι συνήγοροι του και προσπαθούν νά άποκαταστήσουν τό κύρος του; Τό μόνο πού μπορεί νά σημαίνει είναι ότι ή έπιλογή τής κυβέρνησης είναι ή άποσιώπηση των κινδύνων. 'Ακόμα και άν λέγονται πράγματα πού πραγματικά προκαλούν άνησυχίες, ποιός και μέ ποιό δικαίωμα μπορεί νά τά άποσιωπήσει – άν είναι επιστημονικά τεκμηριωμένα;

Οί θέσεις πού έχουν πάρει προς τό παρόν οί διάφοροι ενδιαφερόμενοι έχουν πιά διευκρινιστεί. 'Από δώ και πέρα εκείνο πού κυριαρχεί – τουλάχιστον στίς σχέσεις μηχανικών και κράτους⁶ – δέν είναι τόσο ό διάλογος για νά πείσουν ό ένας τόν άλλο, άλλα ή αντιπαράθεση μέ βάση κάποιους συσχετισμούς δύναμης. Καί ή αντιπαράθεση άφορά τό μέλλον τής πόλης και τήν ασφάλεια του λαού. Κάποιοι δέχονται νά τήν παίξουν κορώνα γράμματα. Κάποιοι άλλοι όχι.

'Ωστόσο μία τέτοια σύγκρουση δέν μπορεί νά όδηγηθεί σέ θετική διέξοδο για τό λαό, άν μένει μεταξύ μηχανικών και κράτους. 'Ηδη έχει χαθεί πολύτιμος χρόνος. Τό πρόβλημα πρέπει νά άπασχολήσει όλους – έπιστήμονες, μαζικούς λαϊκούς φορείς, κόμματα. Καί πρώτα άπ' όλα, οί ίδιοι οί έπιστήμονες και οί μηχανικοί νά αρχίσουν μία μακρόχρονη και κοπιώδη ίσως διαδικασία ένημέρωσης του λαού, ξεπερνώντας τή βραχυκύκλωση και τή σνοκότιση πού σκόπιμα δημιουργούν οί φορείς τής κυβερνητικής άποψης. 'Ετσι ή αδράνεια και ή άπάθηση του προβλήματος από τόν πολύ κόσμο («δέν βαριέσαι, έχει ό Θεός») ίσως μεταβληθεί κάποτε σέ στάση αναζήτησης και άγώνα για τήν ασφάλειά του. Καί ίσως – μέ άφορμή τό σειμό – σέ άγωνιστική διεκδίκηση γενι-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

κότερων αιτημάτων για την ποιότητα της ζωής, τό περιβάλλον, για μία διαφορετική πόλη.

Αυτά όμως είναι αρκετά μακροπρόθεσμα. Για την ώρα προέχει να συνειδητοποιηθεί τό πρόβλημα ευρύτερα και να μή μείνει πρόβλημα μόνο της Θεσσαλονίκης. Αυτός είναι άλλωστε και ό βασικός στόχος αυτού του κειμένου.

Γιώργος Ριζούλης

«Σέ πείσμα της ιντελλιγκέντσιας του Κολωνακίου»

«... Τό τελευταίο βράδυ, πάλι στην Κόκκινη Πλατεία, χαιρετίζοντας τόν Λένιν κάτω από τά πυροτεχνήματα και τούς προβολείς πού παίζαν μέ τόν ουρανό γιορτάζοντας τή μέρα του Κόκκινου πυροβολητή, θυμήθηκα τή φράση του μεγάλου θάρδου του εργατικού μας κινήματος, τό σκανδαλισμό πού προκάλεσε σέ μερικούς ό Γιάννης Ρίτσος παρομοιάζοντας τά τάνκς του Κόκκινου Στρατού μέ χορευτές ενός παγκόσμιου παλλαϊκού πανηγυριού... Άγανάκτησαν οι φίλοι μας της άλλης δχθης, ή κάποια ιντελλιγκέντσιια μας από τή «Λυκόβρυση» του Κολωνακίου ως τό παρισινό Καρτιέ Λατέν...

Έ, ναί, λοιπόν! Μέ τάνκς, μέ αεροπλάνα, μέ κανόνια, μέ τίς γροθιές τους, τά παιδιά του Σοβιετικού λαού χαράζουν 60 χρόνια τώρα πάνω στό κορμί της Ιστορίας μας ανεξίτηλα τό δρόμο της Λευτεριάς.

Τά παιδιά του Σοβιετικού λαού μέ τή νίκη του Όκτώβρη, τή νίκη της κολλεκτιβοποίησης και της έκβιομηχάνισης δεκαπέντε χρόνια αργότερα, τή μεγάλη αντιφασιστική νίκη μετά παρελαύνοντας ως τό Βερολίνο, δίνοντας τόν ιδρώτα και τό αίμα τους και τό καθόλου άφθονο άκόμα τότε ψωμί τους για τήν Κίνα, τήν Κούβα, τήν Άγκόλα, τό Βιετνάμ, τήν Παλαιστίνη πάντοτε, αυτά τά παιδιά, μπροστάρηδες στους λοιπούς λαούς του κόσμου, προχωρούν τό Λόγο της Ιστορίας, τήν Πράξη της Έπανάστασης άπελευθερώνοντας τούς ανθρώπους από τή βία και τήν έκμετάλλευση. Αυτά τά παιδιά άπελευθερώνουν άκόμα μέ τήν Πράξη τους κι αυτή τή ρωμέικη μικροαστική μας ιντελλιγκέντσιια από τήν άποβλάκωση, τήν άλλοτριώση της μέσα στό σύστημα πού καθημερινά άναπαράγει ή κυρίαρχη τάξη μας, τό πρακτορείο αυτό της συλλογικής μας Μητρόπολης Δύσης... Ναί, αυτοί είναι "οί φανταροι της παγκόσμιας Λευτεριάς"..."

Κωστή Μοσκόφ,

«Όταν ή τέχνη συμβαδίζει μέ τήν Έπανάσταση»
Ριζοσπάστης 10.12.78.

Άγαπητέ Κωστή,

Διάβασα κι έγώ τά όσα έγγραψες στο Ριζοσπάστη σέ πείσμα της ιντελλιγκέντσιιας του Κολωνακίου. Καί θέλω να σου πώ ότι κανένα δέν άπασχολεί τό ποιός είναι προλετάριος και ποιός μικροαστική ιντελλιγκέντσιια. Άλλωστε τό ποιός δέν είναι, έσύ τουλάχιστο, τό ξέρεις καλά.

Άντίθετα, πολλούς άπασχολεί τό άκόλουθο ζήτημα: τά τάνκς στην Πράγα τό 1968 χόρευαν ή επέβαλαν τή θέληση (και τά συμφέροντα) των Σοβιετικών, πού τά όδηγοῦσαν και τά καθοδηγοῦσαν, σέ δάρος του τσεχοσλοβάκιου λαού;

Καί μήν πεις ότι τό ζήτημα αυτό «έχει λυθεί από τό κίνημα» κι ότι μόνο ή μικροαστική ιντελλιγκέντσιια του Κολωνακίου, γύρω από τή Λυκόβρυση, άγνοεί τό Λόγο της Ιστορίας. Γιατί θά ξεχνοῦσες έκατομμύρια προλετάριους, άνάμεσα Κολωνάκι και Καρτιέ Λατέν πού, προφανώς, λόγω άποβλάκωσης και άλλοτριώσης, έπιμένουν άκόμη ν' άποροῦν.

Φιλικά

Άγγελος Έλεφάντης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 3, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 3613029, 3637973

* ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

* ΚΩΣΤΑΣ ΑΞΕΛΟΣ
ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	* Ι. Μ. ΜΠΟΧΕΝΣΚΙ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
* ΖΑΝ ΒΑΛ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΕΣ
ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ	* ΑΝΤΡΕ ΜΠΡΕΤΟΝ
ΜΑΝΙΦΕΣΤΑ
ΤΟΥ ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΥ
* ΚΑΡΛ ΓΙΑΣΠΕΡΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ	* ΤΟΝΤΟΡ ΠΑΒΛΩΦ
ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΗΣ
* ΧΟΣΕ ΟΡΤΕΓΚΑ Υ ΓΚΑΣΣΕΤ
Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΜΑΖΩΝ	* Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
- ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ
- ΛΟΓΙΚΗ
- Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ
- ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΒΙΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ
- ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
- ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΥΓΜΗΣ
- Η ΠΑΙΔΕΙΑ
ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
* ΝΙΚΟΛΑΪ ΙΡΙΜΠΑΤΖΙΑΚΩΦ
Η ΚΛΕΙΩ ΜΠΡΟΣΤΑ
ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ
ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ	* ΠΑΟΥΛ ΤΙΛΛΙΧ
ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ
* ΙΜΜ. ΚΑΝΤ
ΔΟΚΙΜΙΑ	* ΤΖΩΡΤΖ ΤΟΜΣΟΝ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΑΡΞ
ΣΤΟΝ ΜΑΟ
* Σ. ΚΙΡΚΕΡΓΚΩΡ
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ	* ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ
* ΜΠΕΝΕΝΤΕΤΤΟ ΚΡΟΤΣΕ
ΚΕΙΜΕΝΑ	
* ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ
- Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
- ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΡΗΜΙΑ
- Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΤΟΥ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ	
* ΓΚΑΜΠΡΙΕΛ ΜΑΡΣΣΕΛ
ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΕΧΕΙΝ	
* ΕΥΤΥΧΗ ΜΠΙΤΣΑΚΗ
ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ	

* ΘΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΟΥΝ:

1. ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΚΕΡ
ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ	3. ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
2. Κ. Ρ. ΡΟΠΕΡ
Η ΑΝΟΙΧΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΚΑΙ ΟΙ ΕΧΘΡΟΙ ΤΗΣ	ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ἀνανέωση τῆς Ἀριστερᾶς: δεκαετία πρώτη...

Οἱ ποικίλες ἀντιδράσεις πού προκάλεσε τό ἄρθρο τοῦ Κώστα Ζουράρη στό προηγούμενο τεῦχος τοῦ «Πολίτη» («ἰδιαίτερα τῆς ΕΑΜογενούς»), κυρίως ὅμως τά ἀντικειμενικά καί ἄλυτα γιά τήν ὥρα προβλήματα τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς καί τά ἐρωτήματα ὄλων, μᾶς ὑποχρῶνουν νά συνεχίσουμε τή συζήτηση ἀπό τίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ. Στό τεῦχος αὐτό ἐκθέτουν τίς ἀπόψεις τους γιά τούς δρους καί τούς στόχους τῆς ἐνότητος τῶν ἀνανεωτικῶν δυνάμεων οἱ Πέτρος Εὐθυμίου (μέλος τοῦ Κ.Σ. τῆς «Σοσιαλιστικῆς Πορείας»), Ἄγγελος Ἐλεφάντης καί Τάκης Παπᾶς. Ἡ συζήτηση θά συνεχιστεῖ καί στά ἐπόμενα τεύχη μας, ἐλπίζουμε ὅμως ὅτι θά ἀναπτυχθεῖ καί σέ ἄλλα ἐντυπα καί μέ ἄλλες μορφές.

**Ἀνανεωτικός χώρος:
ἡ κρίση
καί οἱ δυνατότητες
γιά τήν ὑπέρβασή της**

τοῦ Πέτρου Εὐθυμίου

Τό ἄρθρο τοῦ Κώστα Ζουράρη, πού ἀνοίξε τό νέο κύκλο διαλόγου τοῦ «Πολίτη» γιά τόν ἀνανεωτικό χώρο, εἶναι διπλά χρήσιμο καί ἀποκαλυπτικό: δείχνει τό βάθος καί τό μέγεθος τῆς κρίσης, ὄντας μέ τή σειρά του καθρέφτης, προϊόν καί ἀναπαραγωγός τῆς ἴδιας αὐτῆς κρίσης. Καί δέν μιλάω γιά τήν ἐπιλογή τοῦ ὅρου (ἤχῳ «προφητικότητας» σέ μιά ἤδη πραγματωμένη «προφητεία»), οὔτε γιά τή σημασιολογία τῶν παραθεμάτων ἀπό τόν Δημοσθένη (τόν «θαυμάσιο δικηγόρο μιᾶς χαμένης ἀπό τά πρῖν ὑπόθεσης» τῶν ἱστορικῶν).

Ἀναφέρομαι στό σύνολο τοῦ ἁρθρου πού φανερώνει ἀνάγλυφα τίς βασικές ἀδυναμίες τοῦ ἀνανεωτικοῦ χώρου καί, κυρίως, ὅτι παύει πιά νά εἶναι μιά *πολιτική ὑπόθεση*, ἂν ἰσχύουν βέβαια γιά τήν πολιτική οἱ ὁρισμοί τῶν λεξικῶν ὅτι εἶναι κυρίως «ὁ ὀργανωμένος ἀγῶνας τῶν τάξεων καί τῶν κομμάτων τους γιά τήν κρατική ἐξουσία... μέ τήν ἀνάπτυξη ταυτόχρονα τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τους πού ἐκφράζει, περισσότερο ἢ λιγότερο καίρια, τά συμφέροντα καί τούς στόχους τους». Ὑπάρχουν βέβαια κόμματα καί κομματάκια στόν ἀνανεωτικό χώρο, εἶναι δυσδιάκριτες ὅμως οἱ τάξεις ἢ ἡ τάξη πού τούς στόχους τους ὑπηρετοῦν, ὅπως εἶναι σί-

γουρο ὅτι ἡ πολιτική τους ἰδεολογία ἐκφράζει «λιγότερο καίρια» τά συμφέροντα αὐτῶν τῶν δυσδιάκριτων τάξεων.

Τό ἄρθρο τοῦ Κ. Ζουράρη εἰκονογραφεῖ μέ δεξιοτεχνία καί ἐνισχύει τήν ὑποψία ὅτι ὁ ἀνανεωτικός χώρος στόν τόπο μας τείνει νά μεταβληθεῖ σέ ἐξωπολιτικό καί παρακοινωνικό ἐντέλει φαινόμενο.

Δέν εἶναι τυχαῖο καί ἀσύνδετο μέ τά προηγούμενα βέβαια τό γεγονός, ὅτι τό προσφιλέστερο, ἂν ὄχι ἀποκλειστικό, ὄπλο τοῦ Κώστα Ζουράρη εἶναι ἡ πολιτική ψυχολογία, πού ἐπιδέξια στρέφει ὁ συντάκτης κατά τοῦ στόχου του, ἀλλά ἐπίμονα ἀποφεύγει νά πράξει καί στόν ἴδιο του τόν ἑαυτό, σέ μιά ἐσχατη πιθανόν αὐτοάμυνα, γιατί ἡ ἀναλυτική του ἀναιρεῖ πρῖν ἀπ' ὅλα τήν ἴδια τήν πολιτική ἐγκυρότητα τῆς στάσης του.

Ἐπειδή δέ, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ψυχολογία ὀφείλει τήν ὑπαρξή της στήν ἀδυναμία – ὄντολογική καί ἄλλη – τοῦ εἶδους, νά ἀποκαθιστά πάντα λογικές καί διαλεκτικές σχέσεις μέ τά φαινόμενα τοῦ δίου του, καί ἐπειδή ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης μᾶς προσφέρει μιά σειρά συγκλίνοσες μεθόδους γιά τήν κατανόηση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καί τῶν ἀτομικῶν καί συλλογικῶν στάσεων ἀπέναντι καί μέσα σ' αὐτά

τά φαινόμενα, πιάνομαι στο νήμα του διαλόγου για να θέσω τά ίδια προβλήματα σε μία άλλη βάση, προσφορότερη, ίσως, για την πολιτικοποίηση της πολιτικής μας.

άνανέωση: προπατορικά άμαρτήματα

Είναι γεγονός ότι οι διορατικοί ή έξ επαγγέλματος δύσπιστοι είχαν διαγνώσει, στην ίδια την ιδρυτική πράξη της άνανέωσης, τη συνυπογραφή της πράξης θανάτου της. Γεννημένη σε αντίξοες συνθήκες, με βαριές κληρονομικές καταβολές, μολυσιασμένη στις έγγενεις δυσπλασίες της ελληνικής κοινωνίας, δεν εκπλήσσει ιδιαίτερα με τά σημερινά άδιέξοδά της. Ούτε αυτόνομη ύπηρεξε όμως ή διαδρομή της, ούτε αναπόφευκτη, ούτε ή κατάληξή της είναι άκόμα και σήμερα άμετάκλητα προεξοφλημένη.

Η άκρη του μίτου θρίσκεται φυσικά στη διάσπαση του '68, πού δέν άποτέλεσε προϊόν μίας κάποιας σύγκρουσης «άνανεωτικών» και «δογματικών» άντιλήψεων. Η άλήθεια, φτωχή στη γύμνια της και όδυνηρή στις επιπτώσεις της, είναι πώς μία σειρά από συσσωρευμένες άντιθέσεις στους κόλπους της ήγετικής ομάδας του ενιαίου τότε ΚΚΕ, όξυμένες από την ήττα του '67, όδήγησαν σε μία σύγκρουση, πού τό άμεσο αίτούμενό της ήταν μία άλλαγή στην κορυφή. Η τεκμηρίωση των έσωκομματικών άντιθέσεων στηριζόταν σε άπόψεις έντοπισμένες σε θέματα πολιτικής πρακτικής, εμπειρικά προσδιορισμένες, χωρίς διαφορετική θεωρητική ή ιδεολογική άναγωγή. Άντιθέσεις, τέλος, πού ή βάση τις βίωνε κυρίως από τις πολιτικές τους συνέπειες και τις κατανοούσε μέσα από τις οργανωτικές τους σχηματοποιήσεις.

Γι' αυτό, άλλωστε, ή πρώτη – και κρίσιμη – περίοδος της διάσπασης καταναλώθηκε στο άγονο παιχνίδι της «σφραγίδας», στη διεκδίκηση της ιστορικότητας του τίτλου του κόμματος. Τά έπιχειρήματα έξαντλούνταν στην έπιθετολογία, στην άριθμητική των συνέδρων, στην άλχημεία των εκπροσωπήσεων.

Όταν τό τότε «Γραφείο Έσωτερικού», πιεσμένο από τά πρά-

γματα, όδηγήθηκε στους ψελλισμούς κάποιου «άνανεωτικού» λόγου, φρόντισε με έπιμέλεια και σωφροσύνη να τον περιορίσει σε μία άμεσα πολιτική χρησιμότητα: Οί άνανεωτικές άντιλήψεις έπωμίζονταν την ίδια λειτουργία με εκείνη ενός βιαφημιστικού λόγου· τόνιζαν τις άρετές ενός καινούριου προϊόντος, πού ίκανοποιεί με πληρέστερο τρόπο τις ίδιες παλιές άνάγκες...

Μόνο με τον καιρό – και όσο άποσαφηνίζονταν τά όρια της έσωκομματικής σύγκρουσης – όσο μηδενίζονταν οι πιθανότητες της «έξωθεν άναγνώρισης», όσο ή βάση αλλά και οι ίδιες οι άνάγκες της ήγεσίας για τη νομιμοποίηση του έαυτού τους έξωθούσαν σε μία νέα αυτοάντιληψη, ή «Άνανέωση» έτεινε να άποκτήσει ένα νέο περιεχόμενο σαν όρος, να κατακτήσει ένα άλλο πεδίο λειτουργίας: άρχισε να μεταβάλλεται σε αίτημα μίας νέας αυτοανάγνωσης του κινήματος.

Μία άυτανάγνωση, δέβαια, πού θάπρεπε, άνακαταλαμβάνοντας κριτικά τό παρελθόν, να έπαληθεύσει τη νέα άυτογνωσία στην πράξη, στο παρόν. Αυτό τό στοίχημα δέν έπαιξε και φυσικά έχασε στα σίγουρα τό ΚΚΕ έσωτ.

Άντί ή ήγετική του ομάδα να άντιληφθεί την άνανέωση σαν την ιδρυτική πράξη ενός νέου επαναστατικού κινήματος, αντίθετα, έγκλώδισε την άνανέωση στη διαμάχη της ιστορικότητας του κόμματος, στην άναδρομική δικαίωση των μειοψηφικών θέσεων στις έσωκομματικές συγκρούσεις, πράγμα πού, όχι παράδοξα, μεταφράστηκε σε μία «δεξιά» πολιτική γραμμή. Βγήκαν στους δρόμους οι άνθρωποι με όμπρέλα τον Αύγουστο, για να πείσουν ότι είχαν δίκαιο όταν συμβούλευαν τό ίδιο τον χεμώνα, ένάντιον των «τυχοδιωκτών» και «σεκταριστών» του ΚΚΕ έσωτ.

Άντιλήφθηκαν και ύλοποίησαν, έπομένως, την κομματική οικόδομη έξω από την πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Δέν έπείρησαν – και δέν μπορούσαν ένδεχομένως – να αναλύσουν τις ραγδαίες μεταλλαγές της, τις καινούριες διαστρωματώσεις της. Δέν επιδίωξαν να έδραώσουν τις άνα-

νεωτικές αντιλήψεις με την πρωτοπόρα ένταξη του κόμματος στις όξυμένες αντιθέσεις της δικτατορευόμενης Ελλάδας. Η περιχαράκωσή τους στην ενδοκομματική διένεξη δέν βοήθησε την ηγεσία να υποψιαστεί τη δυνατότητα εξόδου από τον κλειστό της κύκλο: η ριζοσπαστικοποίηση πλατιών εργαζομένων μαζών μέσα στη δικτατορία, νέα κοινωνικά στρώματα και κατηγορίες που η δικτατορία βάθυνε τη γενική δημοκρατική τους τοποθέτηση σε αντιιμπεριαλιστική συνείδηση και θολό σοσιαλιστικό προσανατολισμό, δέν ιδώθηκαν σάν αυτό που ήταν, από την ηγεσία του ΚΚΕ έσωτ.: σάν ιστορική πρόκληση δηλαδή, για τή μετατροπή των ανανεωτικών ιδεών σε όλική δύναμη μέσα στις μάζες.

Έτσι, στή διάρκεια τής δικτατορίας, τό ΚΚΕ έσωτ. |όχι| μόνο| έξέλεσε| των| κληρονομικών του δικαιωμάτων, αλλά, κυρίως, έχασε όριστικά τή δυνατότητα σύναψης νέων ιστορικών συμβολαίων, μένοντας μακριά από τή αυθόρμητη ανάπτυξη του κινήματος των μαζών, απομακρυνόμενο ταυτόχρονα από τή δυναμική μιās ολόκληρης ιστορικής φάσης που επικαθορίζει και σήμερα τους συσχετισμούς δύναμης στις κομματικές εκπροσωπήσεις.

Γιατί δέν ύπάρχει αμφιβολία, πώς αυτές ακριβώς τις πλατιές λαϊκές μάζες, που η κλιμακούμενη έμπειρία τους από τό '61 και δώθε τις φέρνει τό '74 διαθέσιμες για κομματικές συγκροτήσεις, που θά εξέφραζαν αγωνιστικά ένα νέο όραμα μιās σοσιαλιστικής Ελλάδας, άφησε εντελώς αδιάφορες ή συμβιβαστική πολιτική του ΚΚΕ έσωτ., και άπώθησε για μιá σειρά άλλους λόγους τό ΚΚΕ. Σ' αυτές τις μάζες, σ' αυτό τό μεγάλο κενό τής μεταπολίτευσης, η πολιτική ιδιοφυία του Α. Παπανδρέου ένοσηνωσε τό ΠΑΣΟΚ, που ο μαξιμαλισμός του αντιστοιχοϋσε σ' ένα πολύ συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτικό υπόβαθρο.

Προπατορικό άμάρτημα λοιπόν τής Άνανέωσης είναι τό γεγονός ότι η ήγεμονική πολιτική της έκφραση, τό ΚΚΕ έσωτ., τήν εγκλώβισε και έξουθένωσε στην ιστορικότητα του κομμουνιστικού κινήματος, μέσα στην όποία, με τή συνεχιζόμενη πολιτική τής ήγετικής του ομάδας, φαίνεται να θέλει τόν ένταφιασμό της κιόλας.

Βέβαια, προσοχή. Τό προπατορικό άμάρτημά μας είναι αντίστραμμένο: έκδιωχθήκαμε από τόν Παράδεισο επειδή ακριβώς δέν φάγαμε από τό δέντρο τής Γνώσης και προτιμήσαμε να αριθμούμε ακόμα τις όλομέλειες και να δίνομε όνόματα στα λάθη...

ο ανανεωτικός χώρος σήμερα – οι κοινωνικές του δυνάμεις

Η φθίνουσα διαδρομή του ΚΚΕ έσωτ. από τό '74 ως τις μέρες μας, η στασιμότητα σε άλλα μορφώματα του ανανεωτικού χώρου, η σημαντική ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ στο ίδιο διάστημα, έχουν συρρικνώσει αισθητά τήν πολιτική

άπληξη τής ανανέωσης. Οι δυνάμεις τής ανανέωσης τείνουν στην «όροφή ασφάλειας» τής όργανωτικής τους διωσιμότητας, ενώ στο πολιτικό πεδίο όλες οι πρωτοβουλίες και δραστηριότητες είναι ένταγμένες στή λογική τής αυτοσυντήρησης των σχημάτων και μόνο.

Ο ανανεωτικός χώρος έχει όδηγηθεί στην πραγματικότητα σ' ένα πολιτικό και κοινωνικό περιθώριο, σ' ένα ιδιότυπο γκέτο, ενώ οι δυναμικοί συντελεστές του έχουν κατακερματιστεί και ένα παράξενο σχίσμα έχει διαμορφωθεί: σάν αυτόνομη έκφραση στο πεδίο τής θεωρίας και τής ιδεολογίας, οι ανανεωτικές αντιλήψεις λειτουργούν συγκροτημένα σε μικρά κόμματα, κινήσεις και ομάδες. Ταυτόχρονα, η δυναμική του ΠΑΣΟΚ έξηγείται από τό γεγονός ότι στο πολιτικό πεδίο τό κόμμα αυτό μοιάζει να λειτουργεί με τήν έμπρακτη άποδοχή των ανανεωτικών αντιλήψεων. Πρόσθετα, οι κοινωνικές κατηγορίες που «δυνάμει» ανήκουν στον ανανεωτικό χώρο εκφράζονται πολιτικά σε άλλα σχήματα, κυρίως στο ΠΑΣΟΚ και τό ΚΚΕ.

Τέλος, η άμεση κοινωνική αναφορά ανανεωτικών κομμάτων και όργανώσεων έντοπίζεται αυτή τή στιγμή σε λίγες χιλιάδες ανθρώπους με τά ακόλουθα γενικά γνωρίσματα: αναφερόμαστε βασικά σε διανοούμενους, έπιστήμονες με έξαρτημένη ή μη σχέση εργασίας, σε φοιτητές (με πλατύ φάσμα κοινωνικής προέλευσης, όπου προεξάρχει τό μεσοαστικό και μικροαστικό στοιχείο), σε καλλιτέχνες και άτομα που στελεχώνουν τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, σε «φωτισμένους» μικρομεσαίους επιχειρηματίες και διοικητικά στελέχη κρατικών ή ιδιωτικών όργανισμών. Σ' αυτά τά στοιχεία πρέπει να προστεθούν και τά «ιστορικά» στελέχη τής Άριστεράς, που ανεξάρτητα από τή σύμπτωση τής κοινωνικής τους θέσης με κάποια από τις προηγούμενες κατηγορίες, η πολιτική τους συμπεριφορά είναι άποτέλεσμα κυρίως των προγενέστερων διωμάτων και τραυμάτων. Ταυτόχρονα, μπορεί να συναχθεί με ασφάλεια από έμμεσους δείκτες, όπως τά εκλογικά άποτελέσματα τής «Συμμαχίας», ότι ο κορμός αυτών των λίγων χιλιάδων ανθρώπων βρίσκεται συγ-

κεντρωμένος στα άστικά κέντρα και μάλιστα όχι σέ όλα.

Τά ανανεωτικά κόμματα έχουν ελάχιστες προσβάσεις στον εργατικό χώρο· όπου αυτές υπάρχουν, θά διαπιστώσουμε ότι, τίς περισσότερες φορές, πρόκειται γιά κρυσταλλώσεις γύρω από δυνάμεις κληρονομημένες από τό παρελθόν και όχι κατακτημένες μέ δράση τή δυναμική των ανανεωτικών αντιλήψεων.

Πρώτο στοιχείο τής πολιτικής μας αυτογνωσίας πρέπει νά είναι ή κοινωνική προέλευση και σύνθεση του χώρου μας πού σφραγίζει ιδιόρρυθμα τό σύνολο τών: πρακτικών μας. Καθώς όλοι οι φορείς τής ανανέωσης είναι στην ουσία οργανισμοί συγκροτημένοι έξω από τήν ταξική πάλη, αυτές οι ελάχιστες χιλιάδες διανοούμενων ανθρώπων πού στελεχώνουν τούς μηχανισμούς των κομμάτων και ομάδων τής 'Ανανέωσης, τίς συντακτικές επιτροπές περιοδικών ή τίς ομάδες των ανεξαρτήτων, δέν παύουν, σέ τελευταία ανάλυση, νά υπόκεινται στους άσπηρους νόμους εξαργύρωσης τής κοινωνικής τους ιδιότητας και θέσης σέ καθορισμένη ιδεολογική στάση και πολιτική συμπεριφορά.

'Αδυνατώντας τά κόμματα, σάν οργανισμοί, κι ακόμα περισσότερο τά μέλη, σάν άτομα, νά εντάξουν τόν εαυτό τους μέ συγκεκριμένο τρόπο στίς αντιθέσεις τής ελληνικής κοινωνίας, ήποσυντιθενται καθημερινά σέ έναν άναποτελεσματικό (έπειδή δέν υπάρχει στόχος) πολιτικό άγώνα πού εξαναγκάζει στην προσφυγή του ιδεολογικού μύθου, τήν παραπομπή δηλαδή έξω από τήν πραγματικότητα. 'Η, σέ άλλες περιπτώσεις, προσφεύγει σέ πολιτική κριτική, ανάλογη μέ τήν υποδειγματική έκδοχή τής του Κ. Ζουράρη. Μιά υπεραυτονόμηση του πολιτικού πεδίου άπ' όλες τίς κοινωνικές συνιστώσες και τούς καθορισμούς. Στρατηγοί, χωρίς στρατό, μέ μίχες γεμάτες πάθος επί τού χιμπί των πολιτικών δυνάμεων, όπου διατάσσονται τά χάρτινα ανθρωπάκια σέ ένα είδος πολιτικού μπαλέτου. Έλιγμοί, έφορμήσεις, πλαγιοκοπήσεις, κινήσεις λαβίδας στα νώτα του αντιπάλου άπλοποιούνται τόσο, πού άν οι εργαζόμενες μάζες και τά άπλά πολιτικά στελέχη των οργανώσεων συνειδητοποιούσαν ποιά ιστορική

εύκαιρία νίκης τούς προσφέρεται, ή μοίρα αυτού του τόπου θάχε άσφαλώς άλλαξει.

'Απέναντί'σ' αυτές τίς άσκήσεις «έπί τής άμμοδόχου» γίνονται επικίνδυνα συμπαθείς οι καρεκλοκένταυροι των κομματικών άπαράτ, πού είναι μέν έτοιμοι νά άποθάουν όρθιοι επί των λαθών τους αλλά έχουν και τήν πείρα τους άπ' τά άνάποδα: ότι τά προβλήματα δέν υπάρχουν και διαιωνίζονται μόνο από τίς έμμονές στα λάθη τους, ότι, κατά κάποιο τρόπο, τά ουσιαστικά προβλήματα βρίσκονται στην ίδια τήν ελληνική κοινωνία, πού οι αντιθέσεις τής και οι έμπλοκές τής, τά σωρευμένα άλυτα προβλήματά τής, ή ταξική πόλωση, οδηγεί σέ μία πόλωση των πολιτικών τής δυνάμεων: *ο λαός συσπειρώνεται σέ κόμματα έξουσίας* γιατί δέν κινητοποιείται από καθημερινά μικροπροβλήματα ή από μελλοντικά όράματα αλλά πιέζεται στίς πολιτικές του προσχωρήσεις από μεγάλα, ύπαρκτά, άπειλητικά, έθνικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Δέν ψεύδονται λοιπόν οι καρεκλοκένταυροι όταν λένε, ότι ο λαός «άγαπάει τίς ιδέες μας αλλά δέν μάς ψηφίζει». Είναι άκριβώς όπως όλοι άγαπάμε τή γραφή του Κ. Ζουράρη, αλλά κανένας μας δέν βλέπει τί σχέση έχει μέ τήν άμεση ή μακροπρόθεσμη, έστω, πολιτική του πρακτική.

ή ανανέωση: τό πολιτικό πρόβλημα

Πρώτο, άμεσο καθοριστικό καθήκον γιά τίς ανανεωτικές δυνάμεις σήμερα είναι νά βρουν τήν αντίστοιχία τους στους υλικούς, αντικειμενικούς όρους συγκρότησης και τίς αντιθέσεις τής ελληνικής κοινωνίας. Άν ανανέωση σημαίνει νά ξαναδοθεί στό μαρξισμό τό κοινωνικά επανάστατικό περιεχόμενό του, πρέπει νά άνιχνεύσουμε τίς πρακτικές πού θά άναδείξουν τή συγκρότηση του επαναστατικού κινήματος στην χώρα μας. Καθώς ή σοσιαλιστική άλλαγή στον τόπο μας άπαιτεί όπωσδήποτε τή διαμόρφωση ενός μπλόκ κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας, καθώς καινούρια στρώματα οδηγούνται σταθερά στό πλευρό τής ήγεμονικής εργατικής τάξης, πού διευθύνει τόν επαναστατικό άγώνα, χρειάζε-

ται νέες ιδεολογικές διαμορφώσεις και άνάλογο θεωρητικό έξοπλισμό. Αυτό είναι τό ένα κρίσιμο ζητούμενο. Τό άμεσα πιεστικό επίσης είναι ότι πρέπει νά βρουν τό όρομό σύνδεσης των ανανεωτικών αντιλήψεων μέ τό μαζικό λαϊκό κίνημα.

'Αναφέροντας τά προηγούμενα έχουμε συνείδηση ότι κάποιοι, καλοπροαίρετα ή κακοπροαίρετα, θά ήθελαν νά μάς άποδώσουν στραρχικούς τίτλους, άντάξιους των μεγαλεπήβολων υποδείξεών μας. Άς μάς έπιτραπεί νά υπερασπίσουμε τό φαινομενικό μαξιμαλισμό των θέσεών μας και νά καταδείξουμε ότι μόνο μέ τέτοια στόχευση και μέ άνάλογες πρακτικές ή 'Ανανέωση μπορεί νά κατοχυρώσει τήν ύπαρξή τής και νά διεκδικήσει ήγεμονικά τό μέλλον τής στην έλ-

ληνική 'Αριστερά και τό λαϊκό κίνημα.

Η 'Ανανέωση δέν θά επιβιώσει μέ έλιγμούς στίς πολιτικές τακτικές τών άλλων κομμάτων τής 'Αριστεράς, δρώντας μέ μάχες θέσεων σάν νά είναι ήδη μιά συγκροτημένη πολιτική δύναμη. Γιατί, άπλούστατα, ή καταγραφή της έχει τίς πιό άσθενικές κοινωνικές στηρίξεις και τούς πιό εύθραυστους κομματικούς μηχανισμούς. Γι' αυτό σέ τέτοιους άγώνες θέσεων θά συνθλιβεί, μέ μαθηματική βεβαιότητα.

Η 'Ανανέωση χρειάζεται, μέσα από τίς αναγκαίες πολιτικές της τακτικές άμυνας και επιβίωσης, νά ξαναθέσει στήν ήμερήσια διάταξη τήν ιδρυτική της πράξη, νά επαναθέσει τό πρόβλημα πέρα και έξω από τή διαιώνιση τών σημερινών οργανωμένων της φορεμάτων. Νά ενεργοποιήσει όλους τούς ίστούς σύνδεσής της μέ τίς λαϊκές μάζες: νά διεκδικήσει τήν κατάσταση του έαυτού της για άλλη μιά φορά, όχι μέσα από τήν έκδοχή της τύπου ΚΚΕ έσωτ., μέ τή θανάσιμη έμπλοκή της στήν ιστορικότητα της διάσπασης. 'Αλλά μέ τήν οίκοδόμηση ενός νέου ένιαίου ανανεωτικού φορέα πού θά ξεπερνά όχι τό θέμα του τίτλου μόνο αλλά και τίς τριτοδιεθνιστικές έκδοχές της κομματικής συγκρότησης, μ' ένα ξανακοίταγμα του μαρξισμού - λενινισμού στή σημερινή ιστορική συγκυρία παγκόσμια και ιδιαίτερα στον τόπο μας.

Αυτή ή αναζήτηση του νέου προσώπου δέν πρέπει νάχει όμως τό χαρακτήρα ενός «σάλτο μορτάλε», ενός «autodafé», μιάς δραματικής τελικής χειρονομίας, «όλα ή τίποτε, τώρα ή ποτέ». Πρέπει, ταυτόχρονα μέ τό άνοιγμα τών πιό πλατιών διαδικασιών συζήτησης όλων τών προβλημάτων σ' όλα τά επίπεδα, τά πάντα νά κεντρώνονται ταυτόχρονα στήν αναζήτηση τών όρων της πολιτικής τους έκφρασης, της διαρκούς ενεργητικής και, στό μέτρο τών δυνάμεών μας, άποτελεσματικής και πρωτοπόρας παρουσίας στους κοινωνικούς και πολιτικούς άγώνες του λαού.

Δέν μας χρειάζονται οί κλασικά γνωστές από τά έγχειρίδια πρακτικές της δημιουργίας του επαναστατικού φορέα, μέ μιά υπεραντονόμηση του πεδίου της ιδεολογίας και της θεωρητικής πρακτικής, χωρίς

τήν αντίστοιχία και επαλήθευση στή μαζική πολιτική πρακτική. Σέ μιά τέτοια περίπτωση, στήν ελληνική κοινωνία του σήμερα και του αύριο, μέ τή δοσμένη ιστορία του κινήματος και τίς ιδιομορφίες τών άλλων πολιτικών δυνάμεων, μέ τους πρακτικούς όρους του κινήματος τών μαζών (πού τόσο άπασχολούσαν τον Λένιν), δέν μπορούμε νά φανταστούσε τίποτα καλύτερο από τή δήλωση προθέσεων, τήν αυτάρκεια της συνείδησης, τίς κασσανδρικές προβλέψεις, τήν ύποδειγματική πρακτική, τήν έμβέλεια στήν ίντελιγκέντσια τών αστικών κέντρων, τούς ύγιώς άπροσάρμοστους σπουδαστές, τούς «λυσασμένους μικροαστούς». 'Επιστροφή στήν όρθοδοξία για τήν οίκοδόμηση του ανανεωτικού φορέα σημαίνει αναντίρρητα κλασικά όρθόδοξη άποτυχία και χρεοκοπία. Δέν μιλάμε για τό «σωστό» ΚΚΕ (μ-λ).

Αυτό πού ένδιαφέρει είναι ή δημιουργία ενός φορέα πού, ξεπερνώντας τά σκοριασμένα ψευτοδιλήματα «κομμουνιστές» ή «μαρξιστές - σοσιαλιστές», θά μπορέσει νά αναδειχθεί στή δύναμη επαναστατικής άλλαγής της ελληνικής κοινωνίας.

Για νά μήν όλισθήσουμε στήν όρθοδοξία ή διαχυθούμε σέ διαλόγους στά φεστιβάλ ή, έστω, και σέ πολυλόγους κοινών επιτροπών βάσης, πρέπει νά δούμε πώς, όσο άνοιχτή πρέπει νά είναι ή διαδικασία επαναποθέτησης τών προβλημάτων, άλλο τόσο άμεση και καθημερινή πρέπει νά είναι ή αίσθηση της πολιτικής άποτελεσματικότητας αυτών τών ζυμώσεων σύγκλισης, πού δέν πρέπει νά πάρουν ούτε πρós στιγμή χαρακτήρα πειραματισμών κάποιων «μαθητευόμενων μάγων» αλλά πρέπει νά αναδείχνουν διάφανα τή διαδικασία οίκοδόμησης ενός εναλλακτικού πόλου μέσα στήν 'Αριστερά.

Χρειάζεται λοιπόν οί συγκεκριμένες ύπαρκτες δυνάμεις της 'Ανανέωσης, δηλαδή τό ΚΚΕ έσωτ., ή ΕΔΑ, ή Σοσιαλιστική Πορεία, ή ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος (Β' Πανελλαδική) και οί ανεξάρτητοι κομμουνιστές άριστεροί νά δρομολογήσουν διαδικασίες τόσο βάσης όσο και κορυφής: όλα νά παίζονται και όλα νά κερδίζονται ταυτόχρονα, όσο είναι δυνατόν: 'Αν τό ΚΚΕ έσωτ., πού έχει τίς μεγαλύτε-

ρες αντιστάσεις για τό άνοιγμα του σέ μιά τέτοια κατεύθυνση, χρονοτριβεί, είναι χρέος όλων τών υπολοίπων νά προχωρήσουν όσο τό ταχύτερο στήν οργανική σύγκλισή τους μέ κοινό συνεκτικό ιστό αρχικά και μέχρι τέλους, επιμένουμε, μιά κοινή πολιτική πρακτική. Τότε, και τό ΚΚΕ έσωτ. θά ύψωθεί από τά φραϊά μέσα έρείπια. 'Αν χρειάζονται σέ τομείς επιτροπές βάσης, νά γίνουν. 'Αν διευκολύνουν συντονιστικά όργανα κορυφής, νά επιδιωχθούν συστηματικά. 'Αν μιά έφημερίδα κοινή όλου του χρώμα (χωρίς «ίσκραϊκές» αυταπάτες όμως) διευκόλυνε, νά έκδοθεί. 'Αν κοινές συντονισμένες παρεμβάσεις στους κόμβους της ταξικής πάλης προωθούν τήν πορεία νά ύποδειχτούν, νά επιδιωχθούν και νά επιβληθούν.

'Αντίπαλοί μας δέν είναι τό ΚΚΕ ή τό ΠΑΣΟΚ, έτσι άφηρημένα και γενικά, ή και ή πολιτική σκόνη του ΕΑΜογενούς. Θά κριθούμε στό βαθμό πού θά άναμετρηθούμε μέ τήν αδράνεια ή τήν κινητικότητα τών ιδίων τών έαυτών μας. Στό βαθμό πού θά έδραιωθουμε ή όχι στήν ελληνική κοινωνία, μέ τή σωστή ένταξή μας στίς αντιθέσεις της.

Σ' αυτόν τον άγώνα, στίς τάξεις μας δέν μπορούν νά ύπάρξουν στρατηγοί και στρατιώτες, ούτε περισσότερο ή λιγότερο ύπεύθυνοι. Τί προτείνω λοιπόν; 'Αντί «άσκήσεις επί της άμμοδόχου και επί του χάρτου», αντί «χειρονομίες πρός στον καθρέφτη» νά ξανακοιτάξουμε τό παιχνίδι της ζωής στή θλίψη και στή μιζέρια του και στήν όμορφία της δοκιμασίας του ταυτόχρονα.

Ένότητα πού διασπᾶ καί διάσπαση πού ένώνει

του Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Ἐνότητα, ένότητα, πόσες διασπάσεις διαπράχθηκαν ἐν ὀνόματί σου...

Θρῆνος καί κοπετός συνοδεύουν τό λείψανο τῆς ἀκριβῆς μας ένότητας πού χάσαμε, ἐνώ ἀντιλαλεῖ ἡ ἐπωδός: «λαός ἐνωμένος ποτέ νικημένος». Πρέπει λοιπόν νά διαπράξουμε τήν ένότητα, ὅτι ἡ ένότητα τῆς Ἀριστερᾶς καλόν. Καί ὅ,τι δέν εἶναι καλόν, ὡς γνωστόν, εἶναι κακόν.

Ἄλλά τά ρητορικῶς αὐτονόητα ἐμποδίζουν νά ἀσχοληθοῦμε μέ τά πολιτικῶς δυσκολονόητα ἢ ἀκατανόητα. Καί τό πρῶτο δυσκολονόητο ζήτημα εἶναι ὅτι ὑπάρχουν πολλές ένότητες, ἔτσι πού ἡ μία καί ἀδιαίρετη τῶν ἐπικλήσεών μας νά μοιάζει ἀκατανόητη.

Ἡ ένότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς:

Ἡ ἱστορία πρὸς τό πίσω

Ἡ ένότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς: τῶν δυνάμεων τοῦ πρώην ἐνιαίου, τοῦ ἱστορικοῦ, ΚΚΕ πού χάθηκε μιά νύχτα τοῦ Φλεβάρη πρὶν ἀπό δέκα χρόνια. Ἐνότητα κυρίως τῶν δύο κομμουνιστικῶν κομμάτων πού μᾶς κληροδότησε ἡ διάσπαση, τοῦ ΚΚΕ μέ τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, καί «κατ' ἐπέκταση» ένότητα ὄλων τῶν δυνάμεων τῆς Ἀριστερᾶς. Ἀναζητώντας αὐτήν τήν ένότητα, ἐπειδή, ἄς τό δεχτοῦμε, κανεῖς δέν σκέφτεται προσχωρήσεις καί συγκολλήσεις, οἱ περισσότεροί καί οἱ δυνατότεροι προσπαθοῦν νά ἐξευμενίσουν τήν ἀταξία μέ τά μελίσματα τῶν ἀρχῶν:

Ἀπό τή μιά μεριά: νά πάψουν οἱ ἡγέτες τοῦ ὀνομαζόμενου ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ νά κατηλεύονται τίτλους, τό ὄνομα τοῦ ενός καί μόνου ΚΚΕ. Ἀπό κεῖ καί πέρα, ἀνθρωποὶ ἀριστεροὶ εἴμαστε ὅλοι κι ἀπό τήν ἴδια μήτρα θγαλμένοι, θά τά

βροῦμε. Θ' ἀποκαταστήσουμε τήν ένότητα στήν πράξη, ὅπως ἄλλωστε τό ζητᾶ καί ὁ ἀπλός κόσμος τῆς Ἀριστερᾶς, ὅπως ἔχει κιόλας πραγματοποιηθεῖ σέ μεγάλο βαθμό καθῶς ἔδειξαν τά ὡς τώρα ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα καί οἱ ἄλλες συσπειρώσεις.

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά: τό ΚΚΕ νά ἀναγνώρισει ὅτι στόν τόπο μας ὑπάρχουν δύο κομμουνιστικά κόμματα. Δικαίωμα τοῦ καθενός εἶναι νά ἔχει τό ὄνομα πού θέλει. Νά ἀνοίξει δημόσιος καί ἰσότιμος διάλογος μεταξύ τῶν κομμουνιστῶν καί ν' ἀποκατασταθεῖ ἡ συνεργασία στήν πράξη, χωρίς ἀποκλεισμούς καί ἡγεμονισμούς. Ἡ ένότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς θά προκύψει μέσα ἀπό διαδικασίες διαλόγου καί συνεργασίας στήν πράξη, μέ τή νίκη τῶν ἰδεῶν τῆς ἀνανέωσης.

Ἐνῶ λέγονται αὐτά, καί οἱ δύο μεριές «κάνουν δῆματα» ἐμπρός ἡ πίσω πού, τήν ἐπομένη, θά ἐπισημάνουν οἱ ἐμβριθεῖς σχολιαστῆς τῶν δημοσιογραφικῶν συγκροτημάτων. Ὁ κόσμος διαβάσει καί σταυροκοπιέται. Τί εἶναι πάλι αὐτή ἡ ἐνωτική ἐκστρατεία;

Ἡ ένότητα πού κραδαίνει τό ΚΚΕ, ἀφοῦ ἡ ἀδράνεια καί τά διαφορούμενα τῶν ἰδεολογικῶν του ἀντιπάλων τοῦ ἐξασφάλισαν θέση ὑπερδύναμης στό χώρο τῆς Ἀριστερᾶς, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τό «ζεστό χνώπο τοῦ Μεγάλου Ἀδερφοῦ»: ἡ πίστη στίς ἱστορικές ἀρχές τῆς ὀρθοδοξίας πού ἐκτροχιάζουν τό κίνημα ἀπό τή σοσιαλιστική προοπτική καί τό καθηλώνουν γιά πάντα στήν ἀναμονή τῆς ἐκτυφλωτικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου. Εἶναι ἡ ένότητα πού διασπᾶ τό κίνημα γιατί τό ἀποσπᾶ ἀπό τίς ἐνδοελληνικές πραγματικότητες του καί τό ἐντειχίζει στό ὄχυρό τῆς πολιτικῆς ἀκινήσιας. Ἄλλο νόημα ἀπό ὑπαγωγή καί ὑποταγή σ' αὐτές τίς ἀρ-

1. Κώστα Ζουράρη, «... Ἰδιαιτέρα τῆς Ε.Α.Μογενοῦς», *Πολίτης*, τ. 22, σελ. 14.

χές δέν έχει. Στους ανανήψαντες παρέχει μιὰ θέση στην ΕΑΜογενή ή άλλη «εὐρεΐα» ἀριστερά² καί στους ἀμετανόητους κοσμητικά ἐπίθετα.

Κι ὡστόσο, παρόλο πού τίποτε δέν κρύβει τίς προθέσεις καί τήν πολιτική φιλοσοφία τοῦ ΚΚΕ, τό ΚΚΕ ἐσωτερικῶς μιλά γιά ἐνότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστεράς.

Πῶς τό μπορεῖ;

Μπορεῖ γιατί ἡ ἀκίνησια πού τό ἔχουν καταδικάσει ἀντιφάσεις, δι-σταγμαί καί ἀνακολουθίες τό ἔκανε γά μὴν ἔχει στρατηγική. Καί συνε-πῶς εὐχεται. Γιατί μέ βάση τό ση-μερινό συσχετισμό δυνάμεων καί τῆ συντριπτική ὑπεροπλία τοῦ ΚΚΕ σέ βάρος τοῦ ΚΚΕ Ἐσωτ., εἶναι τό λιγότερο εὐχὴ νά πιστεύει κανεῖς ὅτι ἡ ὀρθοδοξία θά παραδε-χθεῖ σάν ἰσότητους αὐτούς πού θεωρεῖ σχισματικούς· ὅτι θά ἐγκα-ταλείψει τήν ὑπεροψία πού τοῦ χαρίζουν τό χρέισμα καί ὁ τίτλος τοῦ «κόμματος τοῦ προλεταριά-του».

Καί ὅμως: τό ΚΚΕ ἐσωτερικῶς μιλά γιά ἐνότητα φτρέφοντας τά μάτια του πρὸς τό χαμένο παρά-δεισο τῆς παραδοσιακῆς ἀριστεράς κι ἀποστρέφοντας τό πρόσωπό του ἀπὸ τίς νέες πραγματικότητες ἀν-θρώπων, ἰδεῶν καί νέων δυνάμεων πού δημιουργοῦνται μέσα του, γύρω του, μπροστά του. Ἄλλ' ὅσο τό ΚΚΕ Ἐσωτερικῶς ἀναπολεῖ τήν ἐνότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀρι-στεράς, τόσο διασπᾶ τίς δυνάμεις τῆς ἀνανέωσης, κυρίως τῆς κομ-μουνιστικῆς ἀνανέωσης, ἐθίζοντάς τες στήν ἀναμονή τῆς μελλοντικῆς ἐνωτικῆς εὐτυχίας. Ἡ πίστη σέ φαντασιώσεις ὑπονομεύει κάθε αὐθεντικὴ πολιτικὴ συμπεριφορά, ἰδίως ἐκείνη πού καλεῖται νά προσδιορίσει σαφέστερα τίς ἰδέες τῆς ἀνανέωσης, ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τό δογματικὸ ἀντιδογματισμὸ τῆς, νά συλλάβει τίς πραγματικότητες τοῦ κοινωνικοῦ, νά τοὺς δώσει ὑπόσταση πολιτικὴ καί προοπτικὴ: νά τίς πολιτικοποιήσῃ.

Ἡ ἱστορία τοῦ ΚΚΕ Ἐσωτερι-κοῦ εἶναι ἡ ἱστορία μιᾶς διαρκοῦς διάσπασης, στή διάρκεια τῆς ὁποίας τὰ ἐκάστοτε ἀνανεωτικά κύματα ἐβλεπαν – πότε περίλυπα καί πότε μέ ἐπαρση – τὰ προηγού-μενά τους νά παίρνουν τὴ θέση τοῦ περιθωρίου. Τό ΚΚΕ ἐσ. ὅμως ἀρ-νήθηκε νά γράψῃ αὐτὴν τὴν ἱστο-ρία, ἀρνήθηκε ἐν ὀνόματι τῆς με-

γάλης ἐνότητας – πού δέ μπορεῖ, μιὰ μέρα θά ῥθει – νά συλλογιστεῖ τό τεράστιο κόμμα τῶν «πρώην» πού ἐφτιαχνε δίπλα του μέ τίς «δι-αρροές» του. Ἡ τελευταία μαζικὴ περίπτωση, μέ τὴν ἀποχώρηση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς νεολαίας του, μπορεῖ νά τοῦ ἐξασφάλισῃ τὸν πρόσκαιρο ἐξαγνισμὸ γιά τό μία-σμα πού τοῦ φόρτωσαν οἱ «ἐκτός γραμμῆς ἀριστεριστές», τό ἀπομα-κρύνανε ὅμως ἀκόμη περισσότερο ἀπ' ὅ,τι διακήρυττε: τὴν ἐνότητα τῶν ἀνανεωτικῶν δυνάμεων. Κι ἔτσι ἔκανε πιὸ πιθανὴ τὴν προσέγ-γιση μέ τό ΚΚΕ. Τό ἴδιο καί ἡ Συμμαχία, πού φτιάχτηκε πάνω στό μοτίβο τῆς ἐνότητας. Στὴν πράξη μεγάλωσε τό χάσμα πού χώ-ριζε τοὺς πρώην ἑταίρους, τοὺς διασκόρπισε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ. Ἰδοὺ λοιπὸν τό δξύμωρο: μιὰ ἐνωτικὴ πολιτικὴ πού γεννᾶ συνέχεια διάσπαση ἐνῶ τὴν ἀφορίζει.

Ἡ ἐνότητα τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστεράς: ὁ φαῦλος κύκλος τῆς ἀναμονῆς καί τῆς φθορᾶς

Γιά μιὰ στιγμή πῆγε νά ὑπάρξει κάποια σύσφιξη σχέσεων μέ τὴ Συμμαχία τῶν Ἀριστερῶν καί Προοδευτικῶν Δυνάμεων στίς πε-ρυσινές βουλευτικὲς ἐκλογές. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ λαὸς τῆς Ἀριστεράς δέν τὴν τίμησε μέ μιὰ ἀξιοπρεπὴ ἐκλογικὴ ἐπίδοση, ἡ Συμμαχία τοῦ γύρισε τὴν πλάτη μέ θιγμένη τὴν ἀξιοπρέπεια. Ἀπὸ τότε οἱ Σύμμα-χοι ἔπαψαν νά συζητοῦν ἐκεῖνο τό ἀτυχο ραντεβού πού, ἐξόφθαλμα, εἶχε σκοπὸ τὴν προίκα. Οἱ ἑταίροι ξαναγύρισαν στίς ἰδιοκτησίες τους καί ἄρχισαν νά ξεριζώνουν τὰ ζι-ζάνια ἀπὸ τὰ χωράφια τους βάζον-τας διπλοσκοπιές ἀπὸ ἔμπειρους δραγάτες. Καί βροντερός ἀκού-στηκε τότε ὁ λόγος τῆς ἐνότητας: Ἐλληνες ἀριστεροὶ ἐνωθεῖτε Ἦταν πέρυσι τέτοιον καιρὸ.

Καί τό μέν ΚΚΕ Ἐσωτερικῶς ξαναγύρισε στήν ἀγέρωχη ἀκίνησια του καλώντας τοὺς ἀριστεροὺς νά πυκνώσουν τίς γραμμές του· ἀντί-θετα οἱ ἄλλες ἀριστερές οργανώ-σεις – πού στό μεταξύ πλήθυναν – ξαναβρῆκαν τὴν εὐκίνησια τους, καλώντας ὅμως τοὺς ἀριστεροὺς νά πληρώσουν ἕνα ὑποθετικὸ κενό: τὸν «ἐνιαῖο φορὰ» τῆς μαρξιστι-κῆς Ἀριστεράς.

2. Ὅπως ἄλλωστε συμβουλεύει ὁ ἐσχάτως ἀνακαλύψας τὸν πολιτικὸ καί οργανωτικὸ δυναμισμὸ τοῦ ΚΚΕ Μάκης Τρικουπῆς, μέ-λος τῆς Δ.Ε. τῆς Ε.Δ.Α. ἀπὸ τίς στίλες τοῦ Ρι-ζοσπάστη διότι ἄλλως, λέει, ὑπάρχει κίνδυ-νος «νά χυθῶν σὲ ἕνα λαβυρινθὸ θεωρητι-κῶν ἀναζητήσεων χωρὶς ἀντικρισμα καί νά βρεθῶν ἔτσι στο περιθώριο τῆς πολιτικῆς ζωῆς» («Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητας τῆς Ἀρι-στεράς», Ριζοσπάστης, 10 12 78)

Ἐκεῖνοι πού αἰσθάνονταν μεγα-λύτεροι, γιατί στό κάτω κάτω τῆς γραφῆς ἔχουν μόνιμη διεύθυνση, κοινοβουλευτικούς ἐκπροσώπους καί μιὰν ἐφημερίδα, εἶπαν: ἐμεῖς ἐδῶ εἴμαστε, καί εἴμαστε καλά· ἡ ἀνανέωση θά γίνῃ μέ κορμὸ τό ΚΚΕ Ἐσωτερικῶς: νά τό πρό-γραμμα, νά οἱ θέσεις, νά καί ἡ ὀρ-γάνωση.

Οἱ «μικροί» πάλι, πού σκέφτη-καν ὅτι ἡ διάσπαση εἶναι κακό πράγμα, κατέληξαν στό συμπέρα-σμα: ἂν, ὅσοι μικροί, προστεθῶμε, τό ἄθροισμα θά εἶναι μεγάλο (ἐν-νοεῖται μέσα ἀπὸ διαδικασίες δια-λόγου, πάλης καί συνεργασίας στήν πράξη).

Ἀποτέλεσμα: δέν ἔχει σημασία τό ἀποτέλεσμα ὅταν κάποιος δέν συνηθίζει νά μαθαίνει ἀπὸ τ' ἀπο-τελέσματα τῶν πράξεων καί τῶν παραλείψεών του.

Ἐνότητα τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστεράς, δημιουργία ἐνιαίου φο-ρέα, ὁμοσπονδία τῶν κομμάτων καί ὁργανώσεων, ἐνότητα τῆς «ἐα-μογενούς» ἢ ἄλλης «εὐρείας» ἀρι-στεράς πάντως μέ βάση τό ΚΚΕ: οἱ πραγματικότητες τῆς διάσπασης, τὰ «ἐνωτικά» δόγματα, ἀντίστοιχα μέ τίς ἰδεολογικὲς ἀφετηρίες τοῦ

καθένα. Στη διασπαύρωσή τους θά γεννήσουν όλες τις δυνατές και αδύνατες υποδιαιρέσεις, θά δγάλουν στη φόρα τή συνολική κρίση μέ δηλ τή φαντασμαγορία της, θά κρατήσουν τόν κόσμο σέ έναγώνια άδεδαιότητα, θά τροφοδοτήσουν τή μεμψιμορία, θά όγκώσουν τή διαρροή.

Σέ τελευταία άνάλυση, ελάχιστη σημασία έχει ποιά από τις ένωτικές «προτάσεις - προοπτικές» είναι ή σωστή, ή σωστότερη, ποιά είναι ή πιο σύμφωνη μέ τις άρχές - προπαντός τις άρχές -, τή θεωρία ή τήν πραγματικότητα, ποιά είναι ή έπαναστατικότερη ή ή άναθεωρητικότερη. Εύκολα μπορεί νά διαπιστώσει ό όποιοσδήποτε (όταν δέν τόν συνέχει κομματικός πατριωτισμός), ότι οι προτάσεις αυτές και οι αντίστοιχες συμπεριφορές - μαζί κι εκείνες πού προσπαθούν νά πιάσουν τά ζητήματα στή «ρίζα τους», δηλαδή εκεί πού δημιουργούνται: στόν κοινωνικό στίβο - δέν παράγουν τά άποτελέσματα πού διακαώς επιθυμούν. Άντίθετα μάλιστα: ή κρίση βαθαινει. Έκείνο πού πέρνει περνούσε για άπαράδεκτο, φέτος γίνεται γραμμή «ρεαλιστική», ή λίγη ένότητα πού ύπάρχει εξατιμίζεται, οι λιγοστές γόνιμες προσπάθειες καταντούν χωρίς σημασία ή μαγαρίζονται, οι λίγοι γίνονται λιγότεροι, οι πρόθυμοι άπρόθυμοι, οι διαθέσιμοι άργούν και οι ένθουσιώδεις κοπάζουν.

Οι διάφορες προοπτικές για τήν άνανεωτική άριστερά έχουν έτοϋτο τό συνταρακτικά ένωτικό: άναχαιτίζουν τή διαδικασία πού οι ίδιες θεωρούν άναγκαία για νά οδηγηθούμε στό περιπόθητο άποτέλεσμα: τήν ένότητα των άνανεωτικών δυνάμεων. Άναχαιτίζουν τή ενεργοποίηση των άριστερών - κομμουνιστών, των οργανωμένων και άνοργάνων, τή συμμετοχή τους στόν κοινό άγώνα. Εύχονται ένα άποτέλεσμα αλλά τορπιλίζουν τή διαδικασία πού θά οδηγήσει σ' αυτό.

Μίλησε κανείς για μεταφυσική;

Η προοπτική του ΚΚΕ έσωτερικού, δεδομένου ότι θεωρεί προϋπόθεση τής άνανεωτικής ένότητας και προσπάθειας τήν οργανωτική του ένίσχυση, πρακτικά καταλήγει στό κενό ή ήθικολογεί. Ύπολογίζει ότι εκείνοι πού κατά καιρούς έχουν φύγει άπ' αυτό, εκείνοι πού ποτέ

δέν έχουν οργανωθεί σ' αυτό, κι εκείνοι πού είναι οργανωμένοι άλλοϋ, θά πάσουν νά είναι αυτό πού είναι (καλώς ή κακώς) και θά γίνουν μέλη ή όπαδοί του. Και είναι, βέβαια, φυσικό ένα κόμμα νά θέλει νά διευρύνει τήν οργανωτική του δύναμη κι έπιρροή, αλλά καταντά άφύσικο νά άρνείται τά άνοιγματα στό συγγενή του χώρο ενώ επικαλείται τήν ένότητα.

Όσο για τήν προοπτική του «Ένιαίου Φορέα», προϋποθέτει τή συγχώνευση όλων των «άνανεωτών» σέ ένα νέο φορέα τής μαρξιστικής Άριστεράς κι όχι σέ κάποιον από τους ύπάρχοντες. Πρακτικά δηλαδή καταλήγει έπίσης στό κενό: καλεί τό ΚΚΕ Έσωτερικού νά πάψει νά είναι αυτό πού είναι (καλώς ή κακώς) και νά προσυπογράψει τή διάλυσή του έν όνόματι κάποιου φορέα πού πρόκειται νά δημιουργηθεί³.

Και στή μία και στήν άλλη περίπτωση ή επίκληση τής ένότητας βασίζεται στήν επιθυμία νά παραδεχτεί ό άλλος ότι δέν πρέπει νά είναι αυτό πού διάλεξε ή άναγκάστηκε νά είναι. Άρα είναι επίκληση πού ήθικολογεί. Και ήθικολογώντας άφήνει απέξω τήν πολιτική πράξη, τήν πράξη τής συνεργασίας, τήν πράξη τής συζήτησης. Σέ κάθε περίπτωση ή ένότητα νοείται ως δήλωση προσοχώρησης του άλλου, όχι ως άναζήτηση του άλλου. Και τό άποτέλεσμα, «όπως δείχνει ή ζωή»: ρεύουμε στά πόδια μας.

Συμβαίνουν και χειρότερα. Δέν είναι λίγες οι περιπτώσεις πού, οργανωμένοι και άνοργάνωτοι, «έσωτερικοί» και μή, στήν πράξη των κοινωνικών άγώνων συμπαράσσονται και συνεργάζονται (π.χ. Δημοκρατικός Άγώνας στους φοιτητές, ΑΕΜ στους εργάτες, έπαγγελματικά σωματεία και ένώσεις, Δημοτικά Συμβούλια κ.λ.π.). Η συνεργασία όμως αυτή είναι χωρίς πολιτικό άποτέλεσμα. Παραμένει τυφλή, χωρίς γενικότερη πολιτική άναφορά. Δέν μορφοποιεί τις γενικές γραμμές του άνανεωτικού χώρου, δέν τόν διαπλάθει ως παράταξη και έχει μονίμως χαρακτηρισά άποσπασματικό, εύκαιριακό, συντεχνιακό, τοπικό. Στήν καλύτερη περίπτωση συντηρεί έστίες αντίστασης, πού άργά ή γρήγορα σθή-

νουν ή συνθλιβονται άνάμεσα στις συμπληγάδες ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ ή έκμηδενίζονται από τις αντιφάσεις τους.

3. Πράγμα πού, ανεξάρτητα από τήν ορθότητά του - προσωπικά πιστεύω ότι ή διάλυση του ΚΚΕ έσωτ. θά ήταν δλέθριο λάθος - άποτελεί καθαρή πολιτική ούτοπία, άπλούστατα γιατί δέν είναι άποψη του ΚΚΕ έσωτ. Ό Κ. Φιλίνης, χαρακτηριστικά, σέ έρευνα του περιοδικού Πολιτικό Κριτήριο (τ. 21, Δεκεμ) μέ θέμα τόν εύρακομμουνισμό, άπαντώντας σέ έρώτηση για τήν πιθανότητα δημιουργίας κομματικού φορέα τής άνανεωτικής μαρξιστικής άριστεράς, άπαντά κατηγορηματικά ότι τό κόμμα του δέν αντιμετώπιζει τέτοιο ένδεχόμενο και προσθέτει: «Η δημιουργία ενός τέτοιου φορέα τής μαρξιστικής άριστεράς, θά επέτρεπε άντικειμενικά τήν μονοπόληση των κομμουνιστικών ιδεών από τό ΚΚ Φλωράκη, πράγμα πού θά είχε δλέθριες συνέπειες για τό ίδιο τό μέλλον του σοσιαλισμού στήν Έλλάδα».

Γιατί όχι συμμαχία των άριστε-
ρων – κομμουνιστικών δυνά-
μεων της ανανέωσης;

*ΎΑν μείνουμε
τά πράγματα όπως είναι
είσαστε χαμένοι.
Φίλος σας είναι ή αλλαγή
ή αντίφαση είναι σύμμαχός σας.
ΎΑπό τό τίποτε
πρέπει κάτι νά κάνετε
μά οί δυνατοί
πρέπει νά γίνουν τίποτε.
Αυτό πού έχετε άπαρηγηίτε το
καί πάрте
αυτό πού σās άρνούνται.*

Μπ. Μπρέχτ⁴

Τό πρόβλημα δέν είναι ή κατάρ-
γηση των διαφορών μέ ένωτικές
επικλήσεις ή μέ μαθήματα για τήν
άναγκαιότητα του μαρξιστικού –
λενινιστικού κόμματος⁵. Θά τολ-
μούσα νά πώ ότι τό πρόβλημα είναι
ή *συνύπαρξη των διαφορών στην
πράξη*. Κι αυτό ήταν τό σημαντικό
στό άρθρο του Κ. Ζουράρη στον
προηγούμενο «Πολίτη», γιατί πρα-
γματικά, – κι ανεξάρτητα από τό
άν συμφωνεί κανείς μέ τήν άλφα ή
βήτα συγκεκριμένη ένέργεια πού
προτείνει – αναδείκνυε τήν ανάγκη
νά συνυπάρξουν, μέσα από τίς
κατάλληλες υποδοχές, τά διαφορε-
τικά στοιχεία πού αίωρούνται αλλά
δέν συγκροτούν πολιτικά τό χώρο
της ανανεωτικής άριστεράς. Δη-
λαδή δέν συγκροτούν κανένα συγ-
κεκριμένο πολιτικό υποκείμενο
πού θά μπορούσε νά έχει στρατη-
γική, νά έχει κόσμο, νά έχει προο-
πτική, νά έχει πολιτική παρουσία
κι αντίκρουσμα στους κοινωνικούς
άγώνες.

Ξέροντας άστόσο ότι όρίζω συμ-
βατικά τούς όρους του προβλήμα-
τος, θά τολμούσα νά πώ ότι οί δια-
φορετικοί έξ όρισμού άριστεροί της
ανανέωσης, οί οργανωμένοι και οί
άνοργανοι, μπορούν νά συνυ-
πάρξουν στον άγώνα τόν κοινό, νά
συνυπάρξουν δηλαδή μέ τίς διαφο-
ρές τους. Αύτοί οί 140.000 μαχητές
των κοινών επικλήσεων πού δέν
έσφαλαν, μά πού πληρώνουν μέ
άφοπλισμό και περιθωριοποίηση
τήν πολιτική τους ευθυκρισία, αυ-
τοί πού άφού, τέλος πάντων, βα-
φτίστηκαν μαχητές παραδόθηκαν
άμαχητί, ήττημένοι σέ έναν πόλεμο
πού δέν έγινε.

Κανέναν άπ' αυτούς τούς
140.000 μαχητές δέν τόν έχει έξου-
θενώσει ή άνία ώστε νά μήν έχει
λόγο ύπαρξης. Ό καθένας ζει κα-
θημερινά τόν τραχύ άγώνα ένάντια
στό κράτος της δεξιάς. Τό πρό-
βλημά (του) βρίσκεται άλλο: *πώς
και μέ ποιούς θά ανοίξουν οί όρό-
μοι και οί διαδικασίες για τήν
εναλλαγή στην έξουσία*. Ό καθέ-
νας, άλλωστε, θεωρεί τόν εαυτό του
στοιχείο μιας νέας άριστεράς,
άκριβώς γιατί, μέ τόν ένα ή τόν
άλλο τρόπο, άρνήθηκε τά πολιτικά
άποχρεμπτικά πού ή παραδοσιακή
άριστερά του προσφέρει ως στρα-
τηγική, οδηγώντας τον από τό λά-

θος στην καταστροφή, από τήν άκι-
νησία στην απολίθωση. Έτσι, όσο
κι άν ή πολιτική του συνείδηση εί-
ναι άρνητική, στό βάθος ή ίδια ή
ένταξη του στον άντικαπιταλιστικό
άγώνα του δείχνει τό στόχο και τόν
ύποχρεώνει νά αναζητά τά μέσα.

ΎΕνότητα πού δέν διασπά άρ-
χίζει νομίζω από τό σημείο αυτό:
των όρώνων πού οδηγούν και έν-
τάσσουν στον άγώνα ένάντια στή
δεξιά. Καί άφού, για νά κατακτη-
θεί τό στέρο σημείο έκκίνησης,
χρειάζεται ν' άποσπαστεί κανείς
άπό τούς πειρασμούς πού όρίζουν
άλλες άφετηρίες (π.χ. τήν ένότητα
της κομμουνιστικής άριστεράς)
τόσο τό χειρότερο. Είναι τυχαίο
άλλωστε ότι άρθρογράφος του Ρι-
ζοσπάστη, μελίρτυτος ένωτικός
κατά τά άλλα, συμβούλευε πατερ-
ναλιστικότερα νά άφήσουν οί έκ-
τός ΚΚΕ άριστεροί τούς όλέθριους
πειραματισμούς τύπου «Συμμα-
χίας»⁶; Μήπως, τάχα, προς αυτή
τήν κατεύθυνση πού ύποδεικνύει ή
άποστροφή του ΚΚΕ, προς τήν κα-
τεύθυνση μιας δυναμικής συμμα-
χίας άριστερών και κομμουνιστι-
κών δυνάμεων της ανανέωσης, δέν
θά πρέπει νά αναζητηθεί τό γόνιμο
για καλλιέργεια έδαφος; Στο κάτω
κάτω, άν μήν ξεχνάμε μία πραγμα-
τικότητα: ό κόσμος της ανανεωτι-
κής άριστεράς ύπάρχει. Κι αυτή ή
άριστερά είναι πιο άριστερά άπ'
όλες τίς άριστερές γιατί είναι ή λι-
γότερο θρησκα, ή περισσότερο εί-
κονοκλαστική, ή περισσότερο σύγ-
χρονη μέ τήν εποχή της.

5. Βλέπε πρόσφατο παράδειγμα κατήρι-
σης τέτοιου τύπου σέ άρθρο του Σ. Καρρά,
στην ΑΥΓΗ.

6. «Τό ΚΚΕ εΐχεται και οί ήγεσίες των
άλλων δυνάμεων νά σταματήσουν τήν καπη-
λεία τίτλων πού δέν τούς άνήκουν και άκόμη
νά άποφύγουν τη σύγουρη παρατέρα χρεο-
κοπία πού θά τούς έπιφέρει κάθε προσανα-
τολισμός σέ άντι-ΚΚΕ σχήματα τύπου «Συμ-
μαχίας» ή «νέας συμμαχίας») – Μήμη Άν-
δρουλάκη «Πρόβλήματα συσπειρώσης της
Άριστεράς», Ριζοσπάστης 3.11.78. (ή ύπο-
γράμμιση δική μου).

4. Μπ. Μπρέχτ, *Ποιήματα*, μεταφ. Μάρκου
Πλωρίτη, έκδ. «Θεμέλιο».

Έαμογένεια καί ἡ ἀνάγκη ἀριστεροῦ μετώπου

τοῦ Τάκη Παπᾶ

Ὁ πιστός «συνεχιστής» τῶν ἀγωνιστικῶν παραδόσεων τοῦ λαϊκοῦ κινήματος στή χώρα μας καί ἐνάρετος μυστικοσύμβουλος τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν ἱστορική της διαδρομή, ὀργανωτικός ταγός τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς, παρήγαγε λογιστική μηχανή «ὑπερδυναμικοῦ τύπου» γιά νά σωρεῦσει ἀνθρώπους καί γεγονότα σέ ἀντιστορικά συνονθυλεύματα.

Οἱ ἠλεκτρονικοί ὑπολογιστές τῶν ἐπιτελαρχῶν τῆς «ἐπανάστασης τῶν ἀθροίσεων» ἀσέλησαν ἐναντίον τῶν γεγονότων καί τά ἀντικατέστησαν μέ κενά ἱστορικῶν ἀντιστοιχιῶν εὐρήματα. Ἡ ἀρίθμηση θά περιλάβει ἀτυχήσαντες ὑποψήφιους πάσης μορφῆς, τυπικά προϊόντα ἀντισυλλογικῆς, ἀκοινωνικῆς πολιτικῆς παρουσίας καθημαγμένης ἀπό τοῦς ἀτεγκτους νόμους τῆς πολιτικῆς ἀγορᾶς. Οἱ συναυτουργοί τῆς ὑπονόμευσης τοῦ ἔαμοκου κινήματος, μέ τή διαιωνιζόμενη ὀργανωτική λογική τους, παρατείνουν τή δολιοφθορά στό παρόν καί κατηλεύνονται σημαίες τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος γιά νά συρρικνώσουν τά ἱστορικά μεγέθη στή σκοπιμότητα τῶν ὀργανωτικῶν προσθαφαιρέσεων.

Ἡ πολιτική σύλληψη πιθανόν νά προκαλεῖ καί ἀνία λόγω ἐπαναλήψεως. Τό ΠΑΜΕ, τό ΑΚΕ, οἱ συνδικαλιστικές παρατάξεις, παράγωγα τῆς λογικῆς τῶν μετώπων, — ὀργανωτικῶν προεκτάσεων τοῦ κεντρικοῦ ὀργανισμοῦ — εἶχαν καί ἔχουν τήν ἀναγωγή τους στήν φροντίδα γιά τόν πολιτικό ἔλεγχο τῶν μαζῶν. Τό φαινόμενο ἐπίσης δέν παρουσιάζει πρωτοτυπία: εἶναι ἡ λογική τῶν μηχανισμῶν ἐξουσίας, ἡ ἰδεολογία τῆς πολιτικῆς λειτουργίας τοῦ συστήματος. Σύμπτωμα πού ὀρίζει τήν πολιτική μας ζωῆ καί, κατ' ἀρχήν, τήν πρωτοβουλία

καί τή δράση τῶν μαζῶν. Τίς μετατρέπει σέ ἀλλοτριωμένους ἐκτελεστές καί ὑποτάσσει τή δυναμική τῆς σύγκρουσης στό γραφειοκρατικό διευθυντήριο τῶν ἡγεμόνων — διαπραγματευτῶν τοῦ βαθμοῦ ἐπίδρασῆς τους στόν πολιτικό χάρτη. Δέν εἶναι ὅμως δυνατόν ἡ ἀνία νά ἀποτελέσει ἀποκλειστική ψυχική ἀντίδραση στό γεγονός, γιατί τό λογικό της επακόλουθο, ἡ σιωπή, συνεργεῖ στήν ἀσύδοτη λεηλασία τῶν κατακερματισμένων ἀλλά ὑπαρκτῶν ἐστιῶν ἀντίστασης. Ἐνας ἐσωτερικός Σαθοναρόλα πιέζει τίς πτυχές τῆς ἀτομικῆς πολιτικῆς εὐθύνης καί ἀξιῶν τῆ συλλογική μετουσίωσή τους. Ὁ χῶρος τῶν ἀτομικῶν στάσεων ἀναδεύει δειλὰ πρὸς τήν συντήρηση τῶν ἀποκλεισμένων ἐστιῶν. Ὁ κίνδυνος νά καταργηθεῖ τό ἐπαναστατικό ὄραμα ἀποδεσμεῦει τό προσωπικό δυναμικό καί τό καταθέτει στή συλλογική τράπεζα τῶν ἐκκολαπτόμενων πολιτικῶν ἐπενδύσεων σωτηρίας. Ἡ ἀξιοματική διατύπωση καί ἡ ὑποκειμενιστική δεοντολογία ἀποτελοῦν φλυαρία. Ὅμως ἡ παρέμβαση στά ἀδήριτα πολιτικά δεδομένα εἶναι ἐφικτή.

Πραγματικά, στήν Ἑλλάδα τοῦ 1978 ἑλλείπουν οἱ εὐπάθειες τῆς πρώτης μεταπολιτευτικῆς συνθήκης καί ἡ δεξιὰ κατοχυρώνεται στήν κυβερνητική ἐξουσία. Τά κοινωνικά της ἐρείσματα διευρύνθηκαν καί τήν ἀγέδειξαν σέ ρυθμιστή τῶν κοινωνικῶν καί πολιτικῶν σχέσεων τοῦ κράτους. Οἱ ἐσωτερικῆς τῆς συγκρούσεις δέν ἀνατρέπουν τήν ἰσορροπία της καί δέν θέτουν σέ κίνδυνο τόν πρωτεύοντα ρόλο της στήν ἐθνική μας ζωῆ. Ἡ ἐξουσία προστατεύεται ἀπό τήν ἄστική ἰδεολογία καί τήν ἐνοποιεῖ, ἐνῶ οἱ ἐκλογικῆς ἐπαληθεύσεις ἐπικυρώνουν αὐτό τό ἀποτέλεσμα.

Ἡ ἀντιπολίτευση ἀσκει τὸν ἀνώδυνο ἀντιπολιτευτικό ἐλεγχὸ ἐἴτε στό ὄνομα τῶν μὴ προνομιούχων Ἑλλήνων εἴτε στό ὄνομα οἰκονομιστικῶν διεκδικήσεων τῶν ἐργαζομένων. Ἀντικειμενικός σκοπός ἡ συντήρηση τῆς στρούγκας τῶν ψηφοφόρων καί ἡ διαπραγματευτική ἱκανότητα στίς σχέσεις ἐξουσίας τῶν ἱεραρχημένων μηχανισμῶν.

Στήν ἁρμονική αὐτή πολιτική λειτουργία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος ἐνέχεται μέ συνέπεια ὄλο τό φάσμα τῶν ἀντικαπιταλιστικῶν δυνάμεων. Ὁ ὅρος βέβαια συντίθεται ρευστά καί τό περιεχόμενό του εἶναι ἀντικείμενο αὐθαίρετης διαχείρισης ἀπό τίς δυνάμεις πού ἔχουν αὐτοχρησθεῖ ἀντικαπιταλιστικές ἢ ἐμπορεύονται πολιτικά τήν ἀντικαπιταλιστική φύση ὅσων τούς ἐμπιστεύονται. Ἡ διατήρηση καί ἡ ἐμπέδωση τοῦ καθεστώτος τῆς πολιτικῆς μακαριότητος καί τῆς πυροδοσεστικῆς κατασίγασης τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων προκύπτουν ἀκριβῶς ἀπό τή ναρκισσιστική καί μεταφυσική χεῖρη τῶν ἀντικαπιταλιστικῶν δηλώσεων, πού ὅμως κοσμοῦν εἴτε ἀποφάσεις κομματικῶν συνεδρίων εἴτε θεωρητικές εἰσηγήσεις χαρακτηριστικῶν ἡγετῶν. Ἀλλά, εἴτσι ἀντικαθίσταται ἡ ἀντικαπιταλιστική δράση καί ἡ δράση ἱστορικῆς προοπτικῆς. Τό φαινόμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἐπιγράση τῆς ἰδεολογίας καί τῆς πολιτικῆς τῆς ἀρχουσας τάξης σέ βάρος τῆς ἐπαναστατικῆς πολιτικῆς, ἰδεολογίας καί πρακτικῆς ἢ ὑπάρχουν πιθανότητες γιά μιὰ δυναμική μεταβολή στίς κρατούσες σχέσεις;

Οἱ πολιτικές ἀντιδράσεις τῶν ἰσχυρῶν ὀργανισμῶν τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἐκτρέφουν ἀπέραντη ἀπαισιοδοξία. Ἡ παραδοσιακή κομμουνιστική ἀριστερά ἐξαντλημένη στήν αὐτονόητη ἀλήθειά της, ἐκλαμβάνει τήν ἀνατροπή τῶν κοινωνικῶν καί πολιτικῶν σχέσεων ὡς ὑπόθεση εὐρύτερων δημοκρατικῶν καί ἀντιμπεριαλιστικῶν δυνάμεων. Ἀλλά ἀντιλαμβάνεται τή σχέση της μέ τίς ὑπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις μεταφυσικά καί ὡς σύμβαση προσχωρήσεως στή μοναδικότητα τῶν ἄλλοδαπῶν τῆς συλλήψεων. Συλλήψεις παγιδευμένες ἀφενός ἀπό τίς σκοπιμότητες τῶν παγκόσμιων συμφερόντων τῆς

ΕΣΣΔ καί τῶν διεθνῶν ἐρεισμάτων της, πού ἀγγίζουν ἐξωφρενικά ὄρια κάλυψης καί ὑποστήριξης φασιστικῶν καθεστώτων τύπου Ἀργεντινῆς ἢ γκαγκστερικῶν ἐπιδρομῶν τύπου Ν. Ἰεμένης ἢ Τσεχοσλοβακίας στό παρελθόν. Ἀφετέρου δέ ἀπό τήν προσήλωση στό σοβιετικό πρότυπο, ὅπου ἡ κεντρική πολιτική ἐξουσία καταργεῖ τόν κοινωνικό καί πολιτικό ἐλεγχὸ τῶν μαζῶν, ἀποτρέπει κάθε συμμετοχή τῶν παραγωγικῶν στρωμάτων καί τάξεων στήν ἐξουσία, καί συντηρεῖ τήν κοινωνική ἀνισότητα προασπιζόμενη τά κοινωνικά συμφέροντα διευθυντῶν καί εἰδικῶν. Ὅριακό σύμπτωμα καί ὄχι σύμπτωση ἀποτελεῖ καί τό ἀφετηριακό σημεῖο τοῦ κειμένου αὐτοῦ, δηλαδή ἡ ἀντιληψη τῆς παραδοσιακῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς γιά τό μέτωπο τῆς εὐρείας Ἀριστερᾶς, ὅπου τό ἀμβλωμένο μέτωπο τῆς ΕΑΜογενούς ἀπειλεῖ νά μετατρέψει τά θύματά του σέ σοβιετικούς πολίτες μέ ἑλληνική ἐνδεχομένως ὑπηκοότητα. Ὁ ὀργανισμός αὐτός, διακατεχόμενος συγχρόνως καί ἀπό τή μικροαστική λογική τοῦ τεχνοκράτη πολιτικοῦ πού ἐπαίτει περγαμηνές νομιμοφροσύνης, περιστέλλεται στήν ὀργανωτική αὐτοσυντήρησή του καί περιχαράκωνεται ἀπό ἀποφάσεις διεθνῶν κέντρων, ὅπου τό ἑλληνικό πρόβλημα συνεκτιμᾶται καί συνυπολογίζεται. Ἀποτελεῖ ἐπομένως μὴ ἱκανό συντελεστή ἀνατροπῶν καί ἐνσυνείδητο συνένοχο τοῦ πολιτικοῦ στάτους.

Τό κίνημα τοῦ ΠΑΣΟΚ ἀποτελεῖ θελκτικό παράγοντα γιά λαϊκές δυνάμεις καί συνεγείρει ἀφηρημένες ἀριστερές συνειδήσεις, πού κατά γενικό τρόπο ἀμφισβητοῦν τήν ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα παραδοσιακή κομμουνιστική ἀριστερά. Εἶναι ὅμως μπλεγμένο στίς ἐσωτερικές του ἀντιφάσεις καί προσπαθώντας νά ἐξισορροπήσει τήν εὐπαθή θέση του ὡς κόμματος ἀξιοματικῆς ἀντιπολίτευσης στήν πολυεπίπεδη καί ἀντιφατική κίνησή του, ἀδυνατεῖ νά ἀποτελέσει μοχλό ἀνανέωσης καί ἀνατροπῆς. Καί γιατί δέν ἔχει ὀρίσει τήν ἀνατροπή καί γιατί τό μέγα μέρος τῶν πολιτικῶν καί τῶν κοινωνικῶν του ἐρεισμάτων ἀναχαιτίζει συχνά μιὰ τέτοια κατεύθυνση. Τό βέβαιο εἶναι πῶς ἡ χαρακτηριστική προσωπικότητα τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου δέν

άρκει για να συνδυάσει και την πλειοψηφία του ελληνικού λαού και τόν ιδιότυπο σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Έτσι, παθητικά, το ΠΑΣΟΚ μετέχει στον πόλεμο των φραστικών νεωτερισμών και απέχει από την πολιτική δράση που θά άμφισθητούσε την δεξιά κυβέρνηση και θά αναδείκνυε ένα κίνημα ποιοτικής αλλαγής.

Οι έπιγραμματικές και ελάχισια φιλόδοξες αναφορές στά κόμματα που δηλώνουν αντικαπιταλιστικά, δέν εξαντλούν τό φάσμα τών πολιτικών δυνάμεων τής εύρειας άριστεράς, δηλαδή τών δυνάμεων τή κοινωνικής αλλαγής. Υπάρχει έκλογικά συντετριμμένος αλλά ύπαρκτός ό χώρος τών οργανωμένων και άνοργάνωτων κομμουνιστών και άριστερών που περιθωριοποιείται έσωτρεφόμενος νοσηρά. Είναι ένα μικρό φάσμα που προέκυψε από τή τυπική έκφραση τής κρίσης τής κομμουνιστικής άριστεράς, τή διάσπαση του ΚΚΕ τό 1968, και πολλαπλασιάστηκε διά σχάσεως. Τό ΚΚΕ έσωτερικού, ή ΕΔΑ, ή Σοσιαλιστική Πορεία, ή Β΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη και οί ανεξάρτητοι κομμουνιστές τό συγκροτούν. Η οργανωτική και πολιτική φυσιογνωμία του χώρου όρίζεται από τά στίγματα τής κομμουνιστικής άριστεράς. Τό ιστορικό σημείο τής αυτόνομής τής από τίς κοινωνικές τής άφειτηρίες και διαμόρφωσης σε πολιτικό μηχανισμό μέ γραφειοκρατική έσωτερική λογική έπενεργεί άποφασιστικά στά ουσιώδη γνωρίσματα του χώρου.

Τό ΚΚΕ έσωτ., ιστορικά κυριαρχημένο από τήν παράδοση σαν ό ισχυρός παράγοντας στην άλληλοσέση μέ τίς άλλες πολιτικές δυνάμεις του πολιτικού φάσματος, όρισε τά άποφασιστικά στοιχεία τής παρουσίας του χώρου που ήγεμόνευσε ντέ φάκτο. Καί ενώ ένέκλειε στους κόλπους του τήν ποιοτική σύγκρουση μέ τό παρελθόν ναρκωθέτησε τήν έκτασή του διαμορφώνοντας σχήματα όσμής ιστορικού κομμουνισμού. Η πολιτική του γραμμή, συνδυασμός παραδοσιακού συμπλέγματος έντάξεως στην έθνική οίκογένεια και παράλληλης νευρωτικής έμμονής στην διεκδίκηση τών συμβόλων και τό σεβασμό τών προτύπων, όδήγησε στην αυτοκατάργηση του ρό-

λου του. Ο βαθμός επίδρασης του, λαμβανομένων ύπόψη και τών άσθενών και άσαφών κοινωνικών έρεισμάτων, είχε σαν έπακόλουθο τήν κηδεμόνευση του κομμουνιστικού χώρου από τό γνήσιο τέκνο τής μητρός παράδοσης, τό ΚΚΕ. Έτσι, ούτε άποτέλεσε ούτε άποτελεί δύναμη ρωγμής στα δεδομένα μέ τόν τρόπο που πολιτικά ύπάρχει.

Όμως στον εύρύ αυτό χώρο ύπάρχει μία έκδηλη διάκριση: ότι σε σχέση μέ τά υπόλοιπα κόμματα οί δυνάμεις του, οργανωμένες και μή, στην συντριπτική τους πλειοψηφία δέν ύπόκεινται στην ιδεολογία τών επαγγελματιών συμφωνολόγων και του κομματικού πατριωτισμού. Αν αυτό δέν ισχύει τότε ή όμοιογένεια όδηγεί - και λογικά συνεπώς - στην ΕΑΜογένεια. Οί δυνάμεις αυτές άποτελούν τή σπονδυλική στήλη τής «ουσία» ανανέωσης. Άνευρίσκονται στο ΚΚΕεσ., στην ΕΔΑ, στην Σοσιαλιστική Πορεία, στην Β΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη, στους ανεξάρτητους κομμουνιστές και άριστερούς. Είναι οί δυνάμεις που μετείχαν στις συγκρούσεις μέ τήν έξαρτημένη γραφειοκρατική λογική, στις αίχμές τής κρίσης τής άριστεράς, ιδιαίτερα μετά τό 1967, είτε από τούς τόπους έξορίας μέ τή διακήρυξη για τήν επέμβαση του ρωσικού στρατού στην Πράγα, είτε στις κομματικές τους οργανώσεις. Είναι οί ανεξάρτητοι κομμουνιστές-άριστεροί, που θέλησαν να θέσουν τό πολιτικό πρόβλημα και να ύπάρχουν σαν κίνημα μέ ιδεολογικούς όρους τό 1974. Είναι οί δυνάμεις που άντιτάχθηκαν στο λαϊκισμό και τό βοναπαρτισμό τό 1975. Είναι αυτοί που συγκρούστηκαν μέ τή λογική τής δεξιάς στροφής του ανανεωτικού χώρου. Είναι οί άμφισθητίες τών διεθνών κέντρων και τής άστικής και γραφειοκρατικής ιδεολογίας.

Εάν οί οργανωτικές αυταρέσκειες δέν ίσοπεδώσουν τήν άνάγκη τής δυναμικής ένότητας αυτού του χώρου, τότε οί χαλεποί καιροί επιβάλλουν μέτωπο τής ανανεωτικής άριστεράς. Μέτωπο στην πολιτική ζωή και στους κοινωνικούς χώρους μέ έπαναστατική άμφισθήτηση τής έξουσίας τής δεξιάς στο ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτικό πεδίο και άμφισθήτηση τής λογικής του οικονομισμού και του ρεφορ-

μισμού. Η ανανεωτική άριστερά, εάν άποκτήσει πολιτική έκφραση, θά είναι ή ισχυρότερη δύναμη ρωγμής στην πολιτική άταραξία και ή μόνη δύναμη παρέμβασης, που θά οργανώσει και θά συνεχίσει τόν άνησυχούντα και άδρανή κόσμο τής, άποκλείοντάς του τά διλήμματα. Τό μέτωπό τής, πηγή ζυμώσεων και συγκρούσεων, θά δοκιμάζει τήν κάθε άποψη οργανωμένων ή όχι χώρων, στην κοινωνική σύγκρουση και στην λαϊκή και πολιτική ένότητα μέ τίς δυνάμεις τής κοινωνικής προοπτικής.

Οί θρηνητικές έπικλήσεις ασύμβατων ένότητων επεκτείνουν τίς παγιδεύσεις και έγκυμονούν έπιστροφή στην είδωλολατρεία.

Αν ή ίδρυτική κίνηση του μετώπου δέν ύποκύψει στην γραφειοκρατική λογική και στον ήγεμονισμό, ή ιστορική συμβολή του θά μετατάξει τά έαμογενή σαλπίσματα στον κόσμο τών μουσικών γεγονότων.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΠΥΛΗ»

Ἔγγρας 39 — Ἀθήνα, τηλ. 723840, 711139

Τρία νέα βιβλία

ΒΙΛΧΕΛΜ ΡΑΪΧ

Ψυχανάλυση στό Θέατρο

Μετάφραση: Μαρίνας Λώμη

Μιά άγνωστη καί τολμηρή ανάλυση στό έργο του Ἴψεν « Πέερ Γκύντ »

ALAN SWINGWOOD

Ἵ Μάρξ καί ἡ σύγχρονη κοινωνική θεωρία

Μετάφραση: Μαρίας Νεοφωτίστου

Ἵ συγγραφέας-καθηγητής τῆς κοινωνιολογίας στή Σχολή Οἰκονομικῶν καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν του Λονδίνου – συνθέτει ἕνα κλασικό δοκίμιο αναλύοντας τίς θεωρίες τῶν Βέμπερ, Ντουρκχαίμ, Μανχάιμ, Σκούτς, Πάρσονς, Ντάρεντορφ, Μπουχάριν, Τρότσκι, Λούκατς καί Γκράμσι. Ξεχωριστό ενδιαφέρον γιά τόν Ἑλληνα ἀναγνώστη παρουσιάζει μιά συνοπτική επισκόπηση στό έργο του Νίκου Πουλαντζᾶ σέ ἀντιπαράθεση μέ τίς βασικές θέσεις του Ἴλτουσέρ.

ZAN KAZNEB

Δέκα μεγάλοι σταθμοί τῆς κοινωνιολογίας

Μετάφραση: Μαρίνας Λώμη

Ἵνα έργο πού ἀπευθύνεται σέ ὄσους θέλουν νά έρευνήσουν τίς ἐξελίξεις τῆς κοινωνιολογίας σέ παγκόσμια κλίμακα.

Η ΚΙΝΑ, Η ΕΣΣΔ, Ο ΕΥΡΩΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ (ΙΣΩΣ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ)

Α. 'Η Κίνα

Τόν Σεπτέμβρη 1978 ένας ακόμη χρόνος – ο δεύτερος – ήρθε ν' ανταγωνιστεί στή μνήμη του κινεζικού λαού, τήν προσπάθειά της νά κρατήσει ζωντανή τήν ανάμνηση του Μάο. Δέν είναι όμως μόνο τά χρόνια πού θαραίνουν. Έδώ και αρκετό καιρό ή Κίνα ζει όλοφάνερα μιά άλλη πραγματικότητα, τόν όργασμό τής πολιτικής τών «τεσσάρων έκσυγχρονισμών», πού συνοδεύεται μέ καμπάνιες γιά τήν άπομυθοποίηση του Μάο (άπαραίτητη γιά νά περάσει ή νέα πολιτική), ενώ συνάμα άποκαθίστανται τά «θύματα» τής πολιτιστικής επανάστασης, και τά στελέχη πού πρωτοστάτησαν σ' αυτήν καταδικάζονται. Παράλληλα άρχίζει και ένα πρωτοφανές οικονομικό άνοιγμα πρός τή Δύση, μέ συμβόλαια δισεκατομμυρίων δολларίων πού τό νέο (και ταυτόχρονα παλιό) πρόσωπο τής κινεζικής πολιτικής, ό Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, κλείνει, ιδίως μέ τήν εύνοούμενή του γειτονική 'Ιαπωνία.

Σχετικά μέ τήν κριτική

'Από παλιά ή συστηματική άνάλυση τής πολιτικής,οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας τής Κίνας σκόνταφτε πάνω στήν έλλειψη έπαρκών στοιχείων. Μοιραία λοιπόν, ή άνάλυση γινόταν μέ βάση κάποιες ένδειξεις γιά τήν κινεζική πραγματικότητα, είτε – κυρίως – μέ βάση τή θεωρία: αναρωτιόμαστε δηλαδή κατά πόσον ό μαρξισμός – λενινισμός πού μάς πρόσφεραν οι κινέζοι μέσω έντύπων και βιβλίων ανταποκρινόταν στόν «δικό μας». Όμως αύτού του είδους ή άνάλυση, δέν μπορεί παρά νά λέει τή μισή αλήθεια. 'Από τή στιγμή δέ πού και ή ίδια δέν έχει συναίσθηση τών όρίων της, καταλήγει σ' έναν σεκταριστικό θεωρητικισμό. Πράγματι, μιά όρισμένη θεωρητική κριτική (π.χ. του Σάρλ Μπετελέμ) γιά τή σημερινή Κίνα πάσχει από τήν παραδοσιακή αυτή ανεπάρκεια: σέ τελική άνάλυση μάς λέει μόνο πώς ή πολιτική τής προτεραιότητας τής ταξικής πάλης είναι καλό πράγμα, ή προτεραιότητα στήν παραγωγή κακό. Και δέν είναι τυχαίο, πώς ή διαπίστωση ότι ή Κίνα έχει σήμερα εγκαταλείψει τό δρόμο του σοσιαλισμού, προέρχεται κυρίως από τούς ίδιους κύκλους, πού μέχρι τό 1976, μέ βάση τά ίδια κριτήρια, θεσάωναν ότι ή Κίνα βάδιζε σταθερά αύτόν τόν δρόμο.

'Όλα τούτα δέν σημαίνουν βέβαια, ότι πρέπει κατ' ανάγκη νά όδηγηθούμε σέ κάποιο είδος άγνωστικισμού σχετικά μέ τήν Κίνα. Μπορούμε λ.χ. νά μιλήσουμε αρκετά κατατοπιστικά γιά τήν πολιτική τής κυρίαρχης τάσης τής σημερινής ήγεσίας. Γιατί δέν είναι μόνον οι «4 έκσυγχρονισμοί» ή ή άποκατάσταση τών διευθυντικών στελεχών. Είναι και μιά σειρά από άρθρα πού βλέπουν σήμερα τό φώς τής δημοσιότητας, σχετικά μέ τήν άπόλυτη προτεραιότητα πού πρέπει νά δοθεί στήν παραγωγή, σχετικά μέ τή σημασία του κέρδους στις σοσιαλιστικές έπιχειρήσεις, είναι οι προσπάθειες πού γίνονται γιά τήν πληρωμή τής εργασίας μέ τό κομμάτι και ή συνεπαγόμενη έντατικοποίησή της, οι ύμνοι γιά τήν εξειδίκευση τής εργασίας (όλα αυτά έμπλουτισμένα μέ άποσπάσματα από τόν Μάρξ), είναι οι αναλύσεις πού διαστρεβλώνοντας φανερά τόν Μάο τόν θέλουν νά διαπιστώνει τήν ταυτότητα συμφερόντων πού υπάρχει σέ μιά σοσιαλιστική κοινωνία άνάμεσα στό κράτος, τις επιχειρήσεις και τά μεμονωμένα άτομα, πού και χαρακτηριστική όμοιότητα μέ τις σταλινικές θεωρίες του 1930 έχουν και βέβαια πλήρη εγκατάλειψη τής γραμμής τής ταξικής πάλης (άπό μιά τουλάχιστον μερίδα τής ήγεσίας) δείχνουν.

'Όπως, τό είπαμε ήδη, όλα τούτα δέν σημαίνουν πώς ή Κίνα ακολουθεί σήμερα τά χνάρια τής Σοβ. Ένωσης. 'Υπάρχουν λ.χ. οι κατακτήσεις τής πολιτιστικής επανάστασης, κατακτήσεις – βιώματα του κινεζικού λαού, πού δέν ανατρέπονται εύκολα: ό ίδιος ό Τένγκ Χσιάο Πίνγκ δηλώνει (ή αναγκάζεται νά δηλώσει) σέ όμιλία του στό συνδικάτο, πώς στό έξής τά διευθυντικά στελέχη θά εκλέγονται σέ τακτική μυστική ψηφοφορία από τούς εργαζόμενους τών έπιχειρήσεων (*Economist* 2-8 Δεκ.). 'Αν θυμηθούμε δέ εδώ και τό ρόλο (τελειώς διάφορο) πού ό Στάλιν καθόρισε στό συνδικάτο γύρω στό 1930. 'Υπάρχει ό κινεζικός λαός πού γιόρτασε σέ όλη τή Κίνα, και ιδιαίτερα στή Σαγκάη, μέ πρωτοφανή (και διχό αποκλειστικά κομματικά οργανωμένο) ένθουσιασμό τήν πτώση τών «4». Θά ξεπερδείαμε δέ πολύ εύκολα μέ τά προβλήματα άν ύποστηρίζαμε, ότι ό λαός μπορεί και νά σφάλει, ή ότι παρασύρθηκε εύκολα από τό κόμμα. Θά πρέπει αντίθετα νά μπούμε σέ

σκέψεις σχετικά με το περιεχόμενο της πολιτικής των «4», πού τόσο έχουμε συνηθίσει να εκθειάζουμε: γιατί η γραμμή των «4», βγαλμένη μέσα από την πολιτιστική επανάσταση, αγνόησε και όρισμένα διδάγματά της, αλλά και – κυρίως – το τέλος της. Η πορεία για το σοσιαλισμό δεν είναι γραμμική: είναι μία σειρά από άλματα. Γι' αυτό, για τον Μάο το τέλος της πολιτιστικής επανάστασης σήμαινε την είσοδο σε ένα ποιοτικά ανώτερο κύκλο μετασχηματισμών στη βάση και το εποικοδόμημα. Για τους «4» αντίθετα σήμανε την άρχη ενός θιαυού υποκειμενισμού. Το περιεχόμενο της γραμμής της ταξικής πάλης, όπως εκφράστηκε απ' αυτούς, όχι μόνο δεν πέρασε στις μάζες, αλλά κατέληξε σε καταναγκασμό. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε το γεγονός αυτό για να καταλάβουμε τις εξελίξεις πού ακολούθησαν το θάνατο του Μάο. Για να καταλάβουμε λ.χ. γιατί ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ δεν εμφανίζεται σήμερα με ένα αντιλαϊκό «σταλινικό» προσωπίο, αλλά αντίθετα η κομματική του επικράτηση συνοδεύεται από λαϊκές εκδηλώσεις για περισσότερη δημοκρατία. Για να καταλάβουμε σε τελευταία ανάλυση και τά όρια μέσα στά όποια κινείται η σημερινή ηγεσία της Κίνας.

Ο συσχετισμός των δυνάμεων

Αν εξαίρεσει κανείς περιόδους σάν την πολιτιστική επανάσταση, στην ηγεσία του κόμματος διατηρούνταν πάντα μία πολύ λεπτή ισορροπία δυνάμεων. Όπως έλεγε ο ίδιος ο Μάο, «αν δεν υπήρχαν πολιτικές διαμάχες στό κόμμα ή ζωή του κόμματος θα τελείωνε». Τούτη η ισορροπία είναι δυναμική: τό φανερώνουν και οι συνεχείς παλινδρομήσεις, καθαιρέσεις και άποκαταστάσεις στελεχών. Η διατάραξη της είναι ίσως τό πίο σημαντικό σε συνέπειες επακόλουθο του θανάτου του Μάο: οι «4», πού ήταν κατά την τελευταία περίοδο έπιφορισμένοι με την ιδεολογική δουλειά του κόμματος (μέσα μαζικής ενημέρωσης, προπαγάνδα κ.λ.π.) θεωρούνται ως οι πίο έπιφοβοί άνατροπείς του συσχετισμού των δυνάμεων, τελικά δέ όντας άπομονωμένοι από τη βάση, έξουδετερώνονται και από τις δυνάμεις εκείνες του κόμματος πού διαφωνούν με τό συγκεκριμένο περιεχόμενο της πολιτικής τους πρακτικής, και θέβαια απ' όσους διαφωνούν ιδεολογικά έχοντας για στόχο όλόκληρο τό θεωρητικό οικοδόμημα της γραμμής της ταξικής πάλης. Οι δύο βασικοί πόλοι αντίθεσης στός κόλπους αυτής της «συμμαχίας» συμπυκνώνονται σήμερα στό πρόσωπα του Χούα Κοΰο Φένγκ και του Τένγκ Χσιάο Πίνγκ. Η διαδικασία της μετατόπισης του συσχετισμού δυνάμεων μέσα στό κόμμα είναι ένδεικτική: η κριτική στό πρόσωπο του Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, πού κατά τό θάνατο του Μάο είναι διαγραμμένος από τό κόμμα, συνεχίζεται παράλληλα με την κριτική κατά των «4», για να έξασθενήσει σιγά-σιγά μετά από 10 μήνες, όποτε και επανέρχεται στό κόμμα.

Φαίνεται λοιπόν, πώς η σημερινή επικράτηση της πολιτικής γραμμής των «δεξιών» στοιχείων συμβαδίζει με την αδυναμία των υπολοίπων να άρθρώσουν μία πολιτική προοπτική διαφορετική από αυτή των «4», βασισμένη όμως στην προτεραιότητα της ταξικής πάλης. Έτσι, για την ώρα, ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ κερδίζει τόν πόλεμο θέσεων στό πολιτικό πεδίο. Όχι όμως άθιαστα: οι «μαογενείς» γύρω από τόν Χούα αντίδρούν – έστω άμυντικά – εκεί πού μπορούν, όπως στην περίπτωση της «άπομασοποίησης» και της υπεράσπισης των κατακτήσεων της πολιτιστικής επανάστασης. Έξάλλου η πολιτική προώθηση των θέσεων του Τένγκ δεν συνοδεύεται και από μίαν αντίστοιχη προώθηση των «δεξιών» στην κομματική ιεραρχία. Αντίθετα κυριαρχούν απ' όλες τις πλευρές οι εκκλήσεις για τη διατήρηση της ένότητας του κόμματος. Γεγονός πού δείχνει, ότι τό κυρίαρχο πρόβλημα της έξουσίας δεν είναι λυμένο από άποψη συσχετισμού δυνάμεων στην σημερινή Κίνα, όσο κι αν η πολιτική επικράτηση των θέσεων του Τένγκ είναι σε θέση να δημιουργεί τις άπαραίτητες για τούτο προϋποθέσεις στό μέλλον.

1 Παραθέτω χαρακτηριστικό απόσπασμα από άρθρο του προέδρου της Κινεζικής Ακαδημίας Κοινωνικών Έπιστημών Χού Τσιάο Μού, πού δημοσιεύθηκε στό *Peking Rundschau* No 46: «Ο πρόεδρος Μάο έλεγε: "Πρέπει πάντα να υπολογίζουμε και τις δύο πλευρές και όχι μόνο μία, είτε πρόκειται για κράτος και εργοστάσιο, κράτος και εργάτη, εργοστάσιο και εργάτη, κράτος και συνεταιρισμό, κράτος και αγρότη, ή τέλος, συνεταιρισμό και αγρότη". Αυτή η ταυτότητα συμφερόντων μεταξύ κράτους, παραγωγικής μονάδας και μεμονωμένου ατόμου πηγάζει από την ίδια τη σοσιαλιστική τάξη της κοινωνίας...»

Οικονομική και έξωτερική πολιτική

Ἡ πολιτική τῶν «τεσσάρων ἐκσυγχρονισμῶν» συνεπάγεται (κατά τή κρίση τουλάχιστον τῆς σημερινῆς ἡγεσίας) τήν ἐξοδο τῆς χώρας ἀπό τήν οικονομική καί πολιτική ἀπομόνωση. Ὁ Τένγκ Χσιάο Πίνγκ συνάπτει δάνεια μέ δυτικές χώρες, ὅπως π.χ. ἕνα ἰαπωνικό δάνειο 10 δισ. δολλαρίων, πού θά χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν ἀντληση κινεζικοῦ πετρελαίου (ΒΗΜΑ 20.10). Τό πετρέλαιο χρειάζεται γιά νά ἀνταλλαγεῖ μέ δυτική τεχνολογία (ΑΥΓΗ 1.11), ἢ μέ σιδηρομετάλλευμα ἀπό τή Βραζιλία (*Economist* 2-8 Δεκ.), μέ τό ὁποῖο θά ἀξιοποιηθεῖ ἡ δυτική τεχνολογία. Ἄρκετοί ὑποστηρίζουν, πῶς μιά παρόμοια πολιτική τείνει νά προσδώσει στήν οἰκονομία τῆς χώρας χαρακτήρα συμπληρωματικότητας στόν διεθνή καταμερισμό τῆς ἐργασίας. Ὅμως, ὁ ἐκσυγχρονισμός μέσω τῆς εἰσαγωγῆς ξένης τεχνολογίας δέν ἔρχεται α *rriori* σέ ἀντίθεση μέ τήν πολιτική τῆς αὐτόνομης ἀνάπτυξης. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἀπό τό κατά πόσον οἱ σχέσεις παραγωγῆς θά ἐπιτρέψουν, ἔστω καί μακροπρόθεσμα, νά τεθεῖ ὁ ἐκσυγχρονισμός στήν ὑπηρεσία τοῦ συνόλου τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί ἐπομένως στήν ὑπηρεσία μιάς αὐτοδύναμης πιά ἀνάπτυξης. Ἐξαρτᾶται δηλαδή σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τίς ἰδεολογικές καί πολιτικές κατευθύνσεις τῆς ἡγεσίας τῆς χώρας.

Τό ὅτι ἡ αὐτόνομη ἀνάπτυξη μοιάζει νά εἶναι ἀκριβῶς ὁ στόχος τῆς σημερινῆς ἡγεσίας, τοῦτο κατοπτρίζεται καλύτερα ἀπό ὅπουδήποτε στήν ἐξωτερική πολιτική τῆς: τά ἐρωτηματικά γιά τό κατά πόσον ἡ Κίνα ἀκολουθεῖ τό δρόμο τοῦ σοσιαλισμοῦ αὐξάνονται ἀντιστρόφως ἀνάλογα, ὅσο μειώνονται καί οἱ τελευταῖες ἀμφιβολίες, ὅτι ἡ χώρα αὐτή θαδίζει πλέον συνειδητά τό δρόμο τῆς διαμόρφωσής τῆς σέ τρίτη ὑπερδύναμη. Ἡ θεωρία ἐξάλου τῶν τριῶν κόσμων, πάνω στήν ὁποία βασίζεται ἡ ἐξωτερική τῆς πολιτική ἤδη ἀπό τίς ἄρχές τῆς δεκαετίας μας, προέρχεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Τένγκ Χσιάο Πίνγκ (ἄλλη μιά ἐνδειξη τοῦ πῶς ἐκφράζονταν πολιτικά οἱ λεπτές ἐσωκομματικές ἰσορροπίες καί πῶς ὁ Μάο κατάφερε νά συνθέσει τίς ἐπί μέρους ἀντιθέσεις πού κυριαρχοῦσαν στό κόμμα), καί εἶναι φυσικό νά ἀκολουθεῖται σήμερα μέ τή μεγαλύτερη δυνατή συνέπεια.

Ἔτσι ἡ Κίνα ἀγοράζει τώρα γαλλικά πυρηνικά ὄπλα (ΑΥΓΗ 25.10) καί βρετανικά ἀεροπλάνα, καθῶς οἱ ΗΠΑ ἔχουν ἤδη δώσει τό πράσινο φῶς στίς χώρες τοῦ ΝΑΤΟ γιά τήν πώληση ὄπλων σ' αὐτήν. Ἀλλά οἱ ἐγνοίες τῶν Κινέζων δέν περιορίζονται στήν ἄμυνα τους. Ἡ πολιτική τοῦ ζωτικοῦ χώρου, κλασική γιά κάθε (ἀνατέλλουσα καί μή) ὑπερδύναμη, βρίσκει κι ἐδῶ τήν ἐφαρμογή τῆς, ὅπως π.χ. στήν περίπτωση τοῦ Βιετνάμ πού θεωρεῖται ἀπό τοὺς Κινέζους – ἔστω καί δυνάμει – ὡς σφῆνα τῆς Σ. Ἐνωσης στήν Ν.Α. Ἀσία. Ἡ Κίνα ἐνισχύει τήν Καμπότζη (κατηγορήθηκε μάλιστα ὅτι ἐτοιμάζει πραξικόπημα γιά τήν ἄνοδο τοῦ τέως πρίγκηπα Λόν Νόλ στήν ἐξουσία) σπρώχνοντας θέβαια ἔτσι μίαν ὥρα ἀρχύτερα τό Βιετνάμ στήν ἀγκαλιά τῆς Σ. Ἐνωσης. Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει μέ τή Β. Κορέα, σέ σημείο πού ΕΣΣΔ δέν παρέλειψε νά «συσφίξει» τοὺς δεσμούς τῆς μέ τή Ν. Κορέα. Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ὄλης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐπιχειρεῖται μέ τό πρόσφατο ταξίδι τοῦ κινέζου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνά τή μισή ὑδρόγειο (καί τά Βαλκάνια) ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ τήν οικονομική συνεργασία στή βάση μιάς ἀντισοβιετικῆς σύμπραξης. Αὐτές οἱ κινεζικές ἀντιλήψεις θέλγουν ἰδιαίτερα τίς ΗΠΑ. Ἀλλά καί στή Γιουγκοσλαβία ἡ τῆ Ρουμανία ὑπάρχουν ἀρκετές κοινές θέσεις γιά συζήτηση.

Αὐτή πού θέβαια δέν θέλγεται καθόλου εἶναι ἡ Σ. Ἐνωση πού κατηγορεῖ τή Κίνα, ὅτι ἐπιδιώκει νά παρασύρει τοὺς πάντες σέ μιά συμμαχία ἐναντίον τῆς, ἀποκαλύπτοντας παράλληλα στόν ἑαυτό τῆς καί τό δυτικό κόσμο, πῶς ἡ Κίνα προσφέρει τόν ἀντισοβιετισμό τῆς, ὄχι τόσο γιατί κινδυνεύει, ὅσο γιά τά ἀνταλλάγματα σέ δάνεια, ἐμπορικές συμφωνίες, τεχνολογία καί ἐξοπλισμούς. Τούτη ἡ σοβιετική ἐκτίμηση γιά τήν κινεζική ἐξωτερική πολιτική δέν πέφτει καθόλου ἔξω: ἡ Κίνα ἐκμεταλλεύεται μέ παραδειγματική μαεστρία τίς ἀντιθέσεις τῶν δύο ὑπερδυνάμεων πρὸς ὄφελός τῆς. Καί ἀποδεικνύει, ὅτι δύο ὑπερδυνάμεις δέν ὀδηγοῦνται ἀπαραίτητα στήν καταστροφή· μποροῦν νά γεννήσουν καί μιά τρίτη...

Β. Ἡ Σοβιετική Ἐνωση καί ὁ εὐρωκομμουνισμός

Οἱ σοβιετικές ἐκτιμήσεις δέν μποροῦν νά ἀλλάξουν καί πολλά στή θλιβερῇ πραγματικότητά. Ἡ χώρα τους θρῖσκειται σήμερα περισσότερο ἀπομονωμένη παρά ποτέ μπροστά σέ μιά σύμπραξη Κίνας καί Δύσης, πού χιτίζεται πάνω σέ γερά καί γιά τίς δύο πλευρές θεμέλια. Γιά τόν ὑπαρκτό σοσιαλισμό ἀπομόνωση σημαίνει ἀποδυνάμωση. Οἱ ἀντικινεζικές θέσεις τοῦ ΚΚΕ (βλ. διακήρυξη γιά τά 60 χρόνια) εἶναι μιά μορφή ἐνίσχυσης τῆς ΕΣΣΔ, χωρίς ὅμως νά εἶναι ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικές: μπροστά στή νέα κατάσταση ἡ Σ. Ἐνωση ἔχει ἀνάγκη τῆς ὑποστήριξης ὀλόκληρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀριστεροῦ κινήματος. Ἡ δέ πραγμα-

τικότητα του άριστερου κινήματος στην Εύρωπη ονομάζεται σήμερα εύρωκομμουνισμός.

Ήδη από τις αρχές του φθινόπωρου εμφανίστηκαν κάποια σημάδια αλλαγής στη στάση της Σ. Ένωσης απέναντι στον εύρωκομμουνισμό. Στη Μόσχα ο έκδοτικός οίκος Διεθνείς Σχέσεις επανεκδίδει το βιβλίο *Οι Ίταλοι Κομμουνιστές* που πρωτοκυκλοφόρησε σε πολύ περιορισμένο αριθμό αντιτύπων το 1972, για να εξαντληθεί άμεσα και να μην ξανακυκλοφορήσει από τότε. Το βιβλίο, που βρίθκει από εύμενη σχόλια για το ΙΚΚ, προλείπει το έδαφος για την επίσκεψη του Μπερλίνγκουερ στη Σ. Ένωση, η οποία γίνεται μετά από πρόσκληση του Μπρέζνιεφ, χωρίς ο ίδιος ο Μπερλίνγκουερ να γνωρίζει τους λόγους (σύμφωνα τουλάχιστον με όσα είπε). Ο τελευταίος, αφού πρώτα «τά συζητάει» με τον σύντροφο του Γαλλικού ΚΚ Μαρσαί, επισκέπτεται τη Μόσχα, περνώντας μετά και από το Βελιγράδι για να ανταλλάξει τις εκτιμήσεις του με τους Γιουγκοσλάβους. Από τους τελευταίους, ο πάντα καλά πληροφορημένος δημοσιογράφος Καρρόλ, άντλει πληροφορίες, σύμφωνα με τις οποίες – πάντα κατά τον Μπερλίνγκουερ – η Μόσχα είναι διχασμένη σε «δογματικούς» και «ελαστικούς», όσον αφορά τη μελλοντική στάση που θα κρατήσει απέναντι στον εύρωκομμουνισμό εν όψει της νέας κινεζικής πολιτικής (ΒΗΜΑ 2.11). Όμως, εφόσον πιστεύουμε σε μία τέτοια διαμάχη, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι οι «ελαστικοί» κερδίζουν σιγά σιγά έδαφος, τουλάχιστον προσωρινά. Έτσι στα μέσα του Νοέμβρη ο θεωρητικός του ΚΚΣΕ Άρμπάτφ δηλώνει στον Όμπσέρβερ: «Πεποίθηση και θέση μας είναι, ότι τό κάθε ΚΚ έχει τό δικαίωμα να αναζητήσει τις δικές του μεθόδους... για τις μορφές που θά χρησιμοποιήσει για να οικοδομήσει τη νέα κοινωνία, όταν έρθει στην έξουσία» (ΑΥΓΗ 14.11). Λίγο αργότερα ο γραμματέας της ΚΕ του Ούγγρικού Σοσιαλιστικού Έργατικού Κόμματος Γιάννος Καντάρ, κατά την επίσκεψή του στο Παρίσι, δηλώνει στη Μόντ ότι η ταυτότητα συμφερόντων ανάμεσα στους κομμουνιστές είναι ισχυρότερη από τους παράγοντες της διαίρεσης: «Πιστεύουμε στην καλή θέληση των αδελφών μας κομμάτων της Δυτ. Εύρωπης», και: «Θά εϋχόμεον ζωηρά να πολλαπλασιασεί, αύριο κίολας, ο αριθμός των χωρών που θά εμπαιναν στο δρόμο του σοσιαλισμού έστω κι αν πολλαπλασιάζονταν οι διαφορές απόψεων». Πιο σαφής γίνεται ο Καντάρ αφού επιστρέψει στη χώρα του. Σε όμιλία του στη ΚΕ του κόμματος αναλύει, πώς «τό μονοκομματικό ή πολυκομματικό σύστημα δέν είναι ζήτημα αρχών, αλλά πολιτικό ζήτημα, που θά πρέπει να κρίνεται με βάση τις παραδόσεις και κοινωνικές συνθήκες της χώρας» (ΑΥΓΗ 23.11). Λέει και κάτι άλλο σημαντικό: «...όπου υπάρχουν δύο ή περισσότερα κόμματα με κομματική επιρροή στις μάζες, εκεί η συνένωσή τους μπορεί να δυναμώσει σε μεγάλο βαθμό την ενότητα της εργατικής τάξης και να πολλαπλασιάσει την πολιτική της δύναμη. Αυτό είναι δυνατότητα. Άπαραίτητο όμως είναι όπως τά εργατικά κόμματα της δοσμένης χώρας στον άνωνα εναντίον του κεφαλαίου... βρίσκουν τις κατάλληλες και αποτελεσματικές μορφές της συνεργασίας, της ενότητας στη δράση». Τό απόσπασμα αυτό δέν θέλει βέβαια να προτρέψει τους κομμουνιστές σε συνεργασία με τη σοσιαλδημοκρατία: δέν θά μιλούσε εξάλλου για συνένωση. Άπευθύνεται αντίθετα στα διασπασμένα «εύρωκομμουνιστικά» και «φιλοσοφικά» ΚΚ της Εύρωπης. Γιατί τέτοια δέν έχουμε μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην Άγγλια ή τη Σουηδία.

Ο εύρωκομμουνισμός στο σύνολό του, με κάποια ίσως διστακτικότητα, μοιάζει να αποδέχεται μέχρι τώρα τό σοβιετικό άνοιγμα. Σ' αυτό πρέπει να συντελούν και οι πολιτικές δυσκολίες που αντιμετωπίζει. Για τό γαλλικό ΚΚ π.χ., η κάλυψη της Σ. Ένωσης ήρθε σάν δώρο μπροστά στα προβλήματα που αντιμετωπίζει τό κόμμα και στην πολιτική του και στο έσωτερικό του: η ηγεσία άποκτά ένα άκόμα όπλο κατά των διαφωνούντων. Άλλά και τό Ιταλικό ΚΚ, του οποίου η πολιτική λίμναζε επικίνδυνα τελευταία, δέν έχει παρά να περιορίσει την κριτική της σοβιετικής κοινωνίας (που άλλωστε ποτέ δέν ύπηρξε ιδιαίτερα συστηματική ή όξεία), για να λάθει σε αντίλλαγμα διαθεβαιώσεις πάνω στο κύριο πρόβλημα του σεβασμού της άυτονομίας του. Οι σοβιετικοί προσπαθούν εξάλλου να μην αφήσουν άπ' έξω ούτε τους Ίσπανούς. Έτσι, αντιπροσωπεία του ΚΚ Ίσπανίας καλείται για επίσκεψη στη Πολωνία, ενώ παράλληλα παρόμοιες αντιπροσωπείες των ΚΚ των ανατολικών χωρών βρίσκονται στην Ίσπανία. Ο Καρίγιο άκολουθεί τους Γάλλους και τους Ίταλούς πιθανόν γιατί φοβάται μία διάσπαση του εύρωκομμουνιστικού μετώπου. Κάτι τέτοιο δέν θά σήμαινε μονάχα την άπομόνωσή του, αλλά και την άρχή του τέλους του εύρωκομμουνισμού σάν πολιτικό και ιδεολογικό ρεύμα. Ίσως γι' αυτό οι Ίσπανοί δηλώνουν, μετά την επίσκεψη, πώς υπάρχουν βέβαια άκόμα προβλήματα με τις σοσιαλιστικές χώρες, αλλά «για πρώτη φορά τά συζητάμε μ' αυτές» (ΒΗΜΑ 18.11.).

Κατά την κρίση λοιπόν της κυρίαρχης τάσης του εύρωκομμουνισμού η σύσφιξη σχέσεων με την ΕΣΣΔ, στη βάση μάλιστα της άυτονομίας, δέν δημιουργεί πολλά προβλήματα. Πιθανόν άλλωστε να ελπίζουν, ότι η στροφή αυτή στην έξωτερική πολιτική προωώνει κάποια μεγαλύτερη ελαστικότητα στο έσωτερικό των χωρών του ανατολικού συνασπισμού. Ήδη, εμφανίζονται όρισμένα ρήγματα ανάμεσά τους: η Ρουμανία διάλεξε κατάλληλα τη στιγμή για να έκφρασει τη σωρευμένη αντίθεσή της με τά υπόλοιπα μέλη του συμφώνου της Βαρσοβίας, ξέροντας πώς μία σκληρή σοβιετική αντίδραση θά διακινδύ-

νευε τις σχέσεις της με τον εύρωκομμουνισμό, με τον οποίο η ίδια διατηρεί από παλαιότερα στενοούς δεσμούς. Ο ίδιος ο Καντάρ, όταν διαλαλεί το δικαίωμα των ΚΚ να χαράζουν τον δικό τους δρόμο, διεκδικεί συγχρόνως και ένα δικαίωμα για τον εαυτό του. Τα ρήγματα αυτά, καθώς δεν μπορούν να απορροφηθούν, θέτουν σε κίνδυνο τη συνοχή μεταξύ των χωρών του ανατολικού συνασπισμού και - όπως φάνηκε και στο τελευταίο συνέδριο της Σόφιας - ενισχύουν τις αντίθετες τάσεις, που έμμένουν στην παλιά «κλειστή» πολιτική και τον ιδεολογικό πόλεμο κατά του εύρωκομμουνισμού, υπογραμμίζοντας συνάμα και το αδιέξοδο της σοβιετικής πολιτικής.

Πάντως, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά, όσο μοιάζει να τά βλέπει ο εύρωκομμουνισμός, κι αυτό ισχύει ιδιαίτερα για μας τους Έλληνες. Οι Έλληνες άριστεροί θα μπορούσαν θέβαια, ακολουθώντας τις εύγενικές προτροπές του Καντάρ, να συνεργαστούν με το ΚΚΕ ώστε να αύξηθεί η «δύναμη και η επιρροή της εργατικής τάξης» ή, επί το ελληνικότερον των «εαμογενών» δυνάμεων (στην Ελλάδα οι «εαμογενείς» δυνάμεις υποκαθιστούν πολιτικά την εργατική τάξη, άντλώντας τούτο το δικαίωμα από την ιστορία). Τό ερώτημα είναι απλώς τί θα απογίνουν αυτές οι «εαμογενείς» δυνάμεις ή μάλλον, τί θα απογίνουν άλλη μία φορά τά δικά τους προβλήματα, που κάθε άλλο παρά σύστοιχα είναι με τις ανάγκες των «μεγάλων αδελφών».

ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΦΟΡΕΑΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ Ε.Π.Ε.

ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ 50 ΑΘΗΝΑ 145 - ΤΗΛ. 36 38 693

ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ

Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ :

1. ΟΙ παραγωγικές σχέσεις στη Ρωσία 250
2. Η επανάσταση κατά της γραφειοκρατίας
3. Η Ρωσία μετά την έκβιομηχάνιση

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ :

1. Ο Ιμπεριαλισμός και ο πόλεμος
2. Το επαναστατικό κίνημα στο σύγχρονο καπιταλισμό

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Η ΠΕΙΡΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ :

1. Πώς ν' αγωνιστούμε 250
2. Προλεταριάτο και οργάνωση

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τό επαναστατικό πρόβλημα σήμερα

Μιά συνέντευξη και μιá όμιλία του Έλληνα

διανοητή, για τον Σοσιαλισμό και την

Έπανάσταση στα σημερινά δεδομένα 80

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ : ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ - Μελενίκου 43 Τηλ. 212 610

1948: ή εξάρτηση της Ελλάδας καί ο ρόλος των ΗΠΑ

Στοιχεία από τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν

τοῦ Γ. Καρατζόγλου

Εἰσαγωγικά

Ἡ πολιτική θεωρία στηρίζεται σέ ὀρισμένα θεμέλια καί πραγματώνεται μέ τήν ἀναλυτική καί τή συνθετική διαδικασία. Βασικό της ἔρεισμα ἡ ἱστορική ἔρευνα, ἡ ἱστορική τεκμηρίωση, ἡ μετάθεση τοῦ βάρους ἀπ' τό «ἐπιχείρημα» στήν «ἀπόδειξη».

Στήν πολιτική θεωρία, ἀναντιρρητα, κάθε μελετητής εἶναι ἀναγκαῖο νά διατυπώνει τὰ κριτήριά του προκειμένου νά σχολιάσει τή μελετώμενη ἱστορική περίοδο. Ἐξάλλου, ἡ ἀποδοχή τῶν κριτηρίων πού ἐπέλεξε γίνεται μέτρο τῆς ἐγκυρότητας καί, σέ τελευταία ἀνάλυση, τῆς χρησιμότητας τῶν ἰσχυρισμῶν του.

Ἐξετάζοντας λοιπόν, μιά περίοδο τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, καί μάλιστα ἀρκετά πρωτοφανή (1947 – 49), ξεκινήσαμε νά διερευνήσουμε τήν ὑπόθεση τῆς ἐξάρτησης τῆς χώρας μας ἀπό τίς ΗΠΑ, στό πολιτικό-διπλωματικό ἐπίπεδο κατά τή περίοδο αὐτή. Καί μέ βάση λοιπόν ὅσα ἐκτέθηκαν πιο πάνω, γιά νά ἐξετάσουμε τήν ὑπόθεση «ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπό τίς ΗΠΑ», θεωροῦμε ὡς κριτήριο κατάλληλο τό γεγονός ὅτι ἕνα κυρίαρχο τυπικά κράτος ὑποκαθί-

σταται στήν ἀσκηση τῆς ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς πολιτικῆς του ἀπό ὄργανα ἐνός ἄλλου κράτους, μέ ἄλλα λόγια ἕνα «ἐθνικό κέντρο» ὑποκαθίσταται ἀπό ὑπηρεσίες ἐνός ξένου κράτους – εἴτε ὑπουργείου ἐξωτερικῶν εἴτε ξένης ἀντιπροσωπείας – ἀποστολῆς, πού ἐδρεῦει στό ἐξαρτημένο κράτος.

Ἄν συμφωνήσουμε στό παραπάνω σάν κριτήριο ὑποτέλειας, ὑπεισέχεται τότε ἡ δεύτερη δυσκολία: ἡ δυσκολία προσπέλασης τῶν πηγῶν, ἀπ' ὅποιον ἔχουμε τή δυνατότητα νά ἀντλήσουμε τό ἀποδεικτικό ὑλικό. Ἡ ἐξέταση ἐπισήμων ἀνακοινώσεων τῆς μελετώμενης περιόδου, ἡ ἔρευνα τῶν σχολίων καί τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Τύπου, οἱ ὅποιες ἄλλες ἀμεσες καί ἔμμεσες πηγές ἐπιτρέπουν μιά πληροφόρηση, ὄχι ὅμως πλήρη.

Ἡ ἐξέταση τῆς περιόδου 1947 – 49 καί τῆς ἐξάρτησης τῆς Ἑλλάδας ἀπό τίς ΗΠΑ σκόνταφε ὡς τώρα στήν ἔλλειψη πρωτογενούς ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ, μιά καί ἡ δυνατότητα νά χρησιμοποιηθοῦν διπλωματικά ἔγγραφα τῆς περιόδου αὐτῆς δέν ὑπῆρχε ὡς πρῖν ἀπό λίγα χρόνια. Ἡ δημοσίευση ὅμως, στό 1974-75, τῶν ἀρχείων τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, πού ἀναφέρονται στίς διεθνεῖς σχέσεις τῶν ΗΠΑ στό χρόνια

1947-48-49, καί εἰδικότερα στό θέματα «Ἀνατολική Ἐὐρώπη καί Σοβιετική Ἐνωση» τροφοδοτεῖ μέ σοβαρό ἀποδεικτικό ὑλικό τήν ὑπόθεση «ἐξάρτηση τῆς Ἑλλάδας ἀπό τίς ΗΠΑ», καί δλοκληρώνει τό ὑλικό πού ὑπάρχει ἀπό ἄλλες πηγές¹.

Τό ὑλικό

1. Ἡ ἐπίσημη πολιτική τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ ἀπέναντι στήν Ἑλλάδα τό 1948, διαγράφεται στήν «Ἀναφορά στό Ἐθνικό Συμβούλιο Ἀσφαλείας», πού εἰτοιμάστηκε ἀπό τοὺς «Ἐπιτελεῖς τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου μέ τή σιμβολή καί τή βοήθεια ἀντιπροσώπων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τοῦ Στρατοῦ, τοῦ Ναυτικοῦ, τῆς Ἀεροπορίας καί τῆς CIA», καί ὑποβλήθηκε ἀπό τόν Ἐκτελεστικό Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου στίς 6 Ἰανουαρίου 1948 (κωδικοποιημένη μέ τὰ στοιχεῖα NSC 5). Ἡ ἀναφορά αὐτή, προϊόν συλλογικοῦ ὄργανου, ἐκφράζει τήν ἀντίληψη Ἀμερικανῶν εἰδημόνων γιά τή γεωπολιτική σημασία τῆς Ἑλλάδας, πού ὁ ἐλεγχός της εἶχε ζωτική σημασία γιά τήν ἀσφάλεια τῶν ΗΠΑ. Ἡ ἀναφορά περιλαμβάνει μιά σύντομη ἐπισκόπηση τῆς πολι-

τικής κατάστασης στην Ελλάδα, μετά το σχηματισμό της Κυβέρνησης του Μάρκου Βαφειάδη: μία πολιτική ανάλυση με εκτιμήσεις της πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής πραγματικότητας της χώρας, που ελέγχει ή κυβέρνηση των Αθηνών και μία πιθανολόγηση των εξελίξεων του εμφυλίου πολέμου. Ξεετάζονται επίσης μέτρα αντιμετώπισης της Κυβέρνησης του Βουνού στο διπλωματικό πεδίο, στους διεθνείς οργανισμούς και στον τομέα της προπαγάνδας. Τέλος, περιέχει υποδείξεις προς την αμερικανική κυβέρνηση για μέτρα που πρέπει να πάρει μόνη της ή σε συνεργασία με τη Μεγάλη Βρετανία.

Παραθέτουμε ορισμένα αποσπάσματα της έκθεσης²: «... Τό εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας κατέληξε ως ακόλουθος: (...). Η ασφάλεια της Αν. Μεσογείου και της Μ. Ανατολής είναι ζωτική για την ασφάλεια των ΗΠΑ (...) Οί ΗΠΑ πρέπει να βοηθήσουν για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας της Ιταλίας, Ελλάδος, Τουρκίας και Περσίας. Σε εφαρμογή αυτής της πολιτικής, οί ΗΠΑ πρέπει να είναι προετοιμασμένες να κάνουν χρήση των πολιτικών, οικονομικών και, αν είναι αναγκαίο, των στρατιωτικών τους δυνάμεων με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο.

...4. Η ελληνική Κυβέρνηση βασίζεται σε ασθενή θεμέλια και η Ελλάδα βρίσκεται σε αξιοθρήνητη οικονομική κατάσταση. Υπάρχει γενικά φόβος και αίσθημα ανασφάλειας μεταξύ του πληθυσμού, προστριβές ανάμεσα στις κοντόφθαλμες πολιτικές φατρίες, έγωισμός και διαφθορά στην Κυβέρνηση και έλλειψη αποτελεσματικών ηγετών...

5. Η δράση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ κατέστη – και θα συνεχίσει να είναι – αναποτελεσματική, εξαιτίας του κομμουνιστικού veto και άλλων μεθόδων.

...9. Αναγνώριση της «Πρώτης Προσωρινής Δημοκρατίας Κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας» από την Αλβανία, Γιουγκοσλαβία ή Βουλγαρία θα μπορούσε να θεωρηθεί ανοιχτή παραδίαιση της Αποφάσεως της 21-10-1947 της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ. Μία τέτοια αναγνώριση, (...) θα

μπορούσε να θεωρηθεί απόδειξη της ένοπλης επίθεσης εναντίον ενός μέλους του ΟΗΕ και θα δικαιολογούσε ανάληψη δράσης, υπό την έννοια του άρθρου 51 του Χάρτου των Ένωμένων Έθνών.

...15. Οί ΗΠΑ πρέπει να είναι προετοιμασμένες να αποστείλουν ένοπλες δυνάμεις στην Ελλάδα, ή όπουδήποτε άλλο στη Μεσόγειο (...), αν γίνει σαφές ότι η χρησιμοποίηση αυτών των δυνάμεων είναι αναγκαία για την προφύλαξη της Ελλάδας (...).

...17. Ο Διοικητής των Ναυτικών Δυνάμεων των ΗΠΑ στη Μεσόγειο πρέπει να αναλάβει τὰ εξής επιπρόσθετα καθήκοντα:

α) Νά έχει την αρμοδιότητα να κάνει συστάσεις εθθέως στην Κυβέρνηση σε θέματα που σχετίζονται με τη γενική στρατιωτική πολιτική στην Ελλάδα και τις άλλες περιοχές στην Αν. Μεσόγειο, που απειλούνται από κομμουνιστική δραστηριότητα.

β) Νά εξουσιοδοτηθεί να προβαίνει σε συστάσεις κατευθείαν στην Κυβέρνηση για πολιτικά και οικονομικά ζητήματα, που ενδιαφέρουν την περιοχή συνολικά (...)

...19. Οί ΗΠΑ πρέπει να κάνουν άμεσα δήματα στην ενίσχυση και επιτυχή εκτέλεση (...) του προγράμματος βοήθειας τους προς την Ελλάδα, όπως:

α) Νά ζητήσουν, ως προϋπόθεση της συνέχισης του προγράμματος βοήθειας, την πλήρη συνεργασία και επιθετική δράση της Ελληνικής Κυβέρνησης (...), παρουσιάζοντας ένα ενωμένο και αποφασιστικό μέτωπο εναντίον της κομμουνιστικής επιθέσεως, απομακρύνοντας τους πολιτικούς από την διοίκηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων και, γενικά, βελτιώνοντας την αποδοτικότητα της Διοικήσεως του Προγράμματος βοήθειας προς την Ελλάδα (...).

β) Νά ενισχύσει τὰ μέτρα που σχετίζονται με την ενημέρωση των ξένων σε ότι αφορά την Ελλάδα, ως αντιπαράταξη στη Σοβιετική προπαγάνδα (...), να καταδείξει την αποφασιστικότητα των ΗΠΑ να αντιταχθούν σ' αυτή τη Σοβιετική προσπάθεια και να καταστήσει σαφείς

τούς ιδεολογικούς στόχους των ΗΠΑ (...).

...22. Οί ΗΠΑ πρέπει να συσκεφθούν άμεσα με τη Βρετανική Κυβέρνηση για να μελετηθεί ο τύπος που πρέπει να αναληφθεί, εάν ή Αλβανία, ή Βουλγαρία και ή Γιουγκοσλαβία συμφωνήσουν να αναγνωρίσουν την «Πρώτη Προσωρινή Δημοκρατική Κυβέρνηση». Ένα συμβουλευτικό όργανο πρέπει να συγκληθεί πιθανώς, εάν συμφωνούν και οί Βρετανοί, με τη συμμετοχή της Γαλλίας και άλλων ενδιαφερομένων Κυβερνήσεων, για να εξακριβωθεί εάν μπορεί να εξασφαλιστεί ύποστηριξη μεταξύ των μελών του ΟΗΕ κατά τη σύγκληση ειδικής συνόδου της Γενικής Συνελεύσεως ή άλλων ενεργειών διασισμένων στον Χάρτη. Για παράδειγμα, εάν συγκληθεί ειδική σύνοδος, οί ΗΠΑ πρέπει να είναι προετοιμασμένες (...)

β) Αν δέν άπουρηθεί ή αναγνώριση, να ύποστηρίζουν τό ελληνικό αίτημα για μία άποψη που να καλεί τὰ Κράτη-μέλη των Η.Ε. να βοηθήσουν την ελληνική κυβέρνηση με κάθε πρακτικό τρόπο. Παρ' όλο που μία τέτοια άπόφαση δέν πρέπει ειδικά να αναφέρει και στρατιωτική δόηθεια, να ληφθεί ιδιαίτερη πρόνοια ώστε στην άπόφαση της Γενικής Συνελεύσεως να μήν άποκλείεται οητά άμεση στρατιωτική δόηθεια.

1. Όλες οί παραπομπές αναφέρονται στις σελίδες του βιβλίου: «Foreign Relations of the United States», 1948, Volume IV, Eastern Europe, The Soviet Union. Έκδοση «Department of State Washington, 1974, Government Printing Office» άριθμ. δημοσίευσης 8743 του Historical Office-Bureau of Public Affairs, τμή § 10.80. Η μετάφραση των άποσπασμάτων έγινε από τον γράφοντα.

2. Σελ. 2-7 δ.π.

Σχόλια στά κείμενα

α. Στο πολιτικό επίπεδο: η διατήρηση του αμερικανόφιλου κυβερνητικού συνασπισμού στην Ελλάδα θεωρείται ζωτική, γιατί εξασφαλίζει τα συμφέροντα των ΗΠΑ. Όποσδήποτε αυτή είναι μία καινούρια μεταπολεμική θεωρία και στή διατύπωση και – πιθανότατα – και στή σύλληψή της.

β. Από στρατιωτική σκοπιά: είναι προφανής η έτοιμότητα για (άπροκάλυπτη ή επενδεδυμένη με διεθνώς νομιμοφανείς αποφάσεις) επέμβαση στην Ελλάδα³.

Άξιοσημείωτη είναι ακόμη η αντίφαση ανάμεσα στή περιφρόνηση για τήν «κωλυσιεργία» των Η.Ε. και στήν προτεινόμενη μεθόδευση για τήν επίτευξη έστω και μιάς επιθυμητής για τίς ΗΠΑ διατύπωσης.

γ. Δίνεται η δυνατότητα σ' ένα στρατιωτικό να εισηγείται μέτρα στο Υπουργείο και νά τό εκπροσωπεί – από κάθε άποψη – στήν Ελλάδα.

δ. Διατυπώνονται παρατηρήσεις για τήν κατάσταση των πολιτικών πραγμάτων στην Ελλάδα, του τύπου «κοντόφθαλμες πολιτικές φαρτίες» και «εγωϊσμός και διαφθορά στην κυβέρνηση», πού καθιστούν προφανή τόν απόλυτα καθοδηγητικό ρόλο πού αναλαμβάνουν οί ΗΠΑ.

ε. Τέλος, ή «Αναφορά» προτείνει νά αντιμετωπιστεί τό ελληνικό πρόβλημα σέ πολλαπλά επίπεδα, μέ μιά σειρά διπλωματικών, προπαγανδιστικών κ.ά. ενεργειών. Υποκαθιστούν έτσι οί ΗΠΑ (και συγκεκριμένα τό Υπουργείο Έξωτερικών των ΗΠΑ), ως «προστάτις δύναμις», τήν άσκηση τής έξωτερικής πολιτικής τής Ελλάδας, σέ διεθνή πλαίσια, ένδεχομένως και σέ συνεργασία μέ τίς υπόλοιπες, φιλικά προσκείμενες δυνάμεις.

Π. Η στάση πού εκδηλώνεται σ' αυτήν τήν περίοδο από τήν ελληνική πλευρά, πού θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί στάση ενεργούς υποτέλειας, αναδύεται, πέρα από τίς άλλες πηγές, και από έξι ιστορήσεις συμβάντων πού περιέχονται στά έγγραφα του Υπουργείου των Έξωτερικών. Σημαντικά, και ένδεικτικά, τά παρακάτω παραδείγματα:

Τό πρώτο προέρχεται από έμπιστευτικό Υπόμνημα μέ στοιχεία 868.00 / 2.1348⁴, μέ ημερομηνία 13-2-1948, γραμμένο από τόν William Baxter, του τμήματος Έλληνικών, Τουρκικών και Περσικών υποθέσεων του Υπουργείου, και αναφέρεται σέ μιά σύσκεψη πού έγινε τότε, ανάμεσα στόν Βασ. Δενδραμή, πρέσβυ τής Ελλάδας στην Ούάσιγκτον, τόν Λ. Άντερσον του Γραφείου Έγγύς Ανατολής και Άφρικανικών υποθέσεων, και τόν ίδιο τόν Μπάξτερ. Στή σύσκεψη αυτή, ό Έλληνας πρέσβυς παρουσίασε ένα υπόμνημα πού σκιαγραφοῦσε τά Έλληνικά αίτήματα:

«Τά Βόρεια σύνορα τής Ελλάδος πρέπει νά διαιρεθοῦν σέ 13 τομείς μετώπου. Ένα άρχηγείο παρατηρήσεων, πού θά εγκαθιδρυθεί σέ κάθε τομέα, θά επανδρωθεί μέ διάφορες ομάδες παρατηρητών. Αυτοί θά είναι υπεύθυνοι: α. Για τή συλλογή χρήσιμων πληροφοριών σχετικά μέ τά σχέδια επιχειρήσεων των ανταρτών και β. Για κάθε άμεση ενέργεια, απαραίτητη για τή «ματαίωση» τέτοιων επιχειρήσεων». Τό υπόμνημα δέν άποσαφηνίζει τό ποιός θά μπορούσε νά πάρει τήν πρωτοβουλία για τήν όργάνωση μιάς τέτοιας δύναμης. Ο σκοπός όμως πού ύποκρύπτεται στή πρόταση, γίνεται προφανής μέ τή δήλωση ότι κάτω από τίς συγκεκριμένες δυσμενείς συνθήκες, ή συνοριακή άστυνομία «θά γίνει ό πυρήνας μιάς διεθνούς ή Άμερικανικής δυνάμεως, πού θά αντικαταστήσει τούς παρατηρητές» (...)

Βέβαια οί προσκλήσεις για άμερικανική στρατιωτική επέμβαση, τής μιάς ή τής άλλης μορφής, από τίς κυβερνήσεις τής Άθήνας τήν εποχή αυτή, περισσότερο ή λιγότερο άπροκάλυπτα, είναι αρκετά γνωστές· τό παραπάνω υπόμνημα επικυρώνει μερικώς μόνο από τίς σκέψεις πού επικρατούσαν τότε στην Άθήνα. Οί προτάσεις αυτές δέν έγιναν ποτέ πραγματικότητα, γιατί προφανώς θά δημιουργούσαν σοβαρές διεθνείς επιπλοκές στο ελληνικό ζήτημα, πού ή άμερικανική έξωτερική πολιτική λάβαινε σοβαρά υπόψη της.

Τό δεύτερο και τό τρίτο παραδειγμα αναφέρονται στην περισκεψη μέ τήν όποία δροῦσε ή Κυ-

βέρνηση, ακόμη και σέ έσωτερικά θέματα τής χώρας, και στή διστακτικότητα πού έδειχνε στο νά ενεργήσει ότιδήποτε, πριν συμβουλευτεί τήν Άμερικανό πρέσβυ ή τόν έπιτετραμμένο.

α. Έμπιστευτικό τηλεγράφημα του έπιτετραμμένου Ranklin προς τόν Υπουργό Έξωτερικών (Marshall) στις 4-3-1948, μέ στοιχεία 868.00/3.448⁵:

«401. Ο Μανροκορδάτος ρώτησε τή γνώμη μου χτές τό βράδυ για τό τρέχον πρόγραμμα συλλήψεων για λόγους άσφαλείας, πού άνελήφθη εδώ. Προφανώς, υπάρχει προοπτική και άλλης σειράς συλλήψεων (...) Άπάντησα, πώς τέτοιες συλλήψεις είναι απόλυτα απαραίτητες και δικαιολογημένες, στο μέτρο πού δέν είναι «μαζικές» και στο μέτρο πού δέν θά υπάρχουν κρατούμενοι, για άξιοσημείωτη χρονική περίοδο, χωρίς δίκη (...)».

β. Έμπιστευτικό τηλεγράφημα του πρέσβυ των ΗΠΑ στην Ελλάδα Crandy προς τόν Υπουργό Έξωτερικών, στις 26-10-1948, μέ στοιχεία 868.20/10-2648⁶: «2175. Όταν δέχτηκα τόν Πρωθυπουργό Σοφούλη χτές, μετά από αίτησή του, μου έξέφρασε τήν άνησυχία του για τή στρατιωτική κατάσταση και έλεγε ότι τελικά αποφάσισε νά διορίσει τόν στρατηγό Άλέξανδρο Πατάγο άρχηγό των Έλληνικών Ένόπλων Δυνάμεων (...). Παρ' όλα αυτά, ό Πρωθυπουργός είχε τήν επιθυμία νά μέ συμβουλευτεί προτού αναλάβει δράση. Άπάντησα ότι άνήκει στους Έλληνες νά αποφασίσουν για τό ζήτημα, αλλά επιθυμώ νά σκεφτώ καλύτερα τό θέμα, και νά επικοινωνήσω μαζί του ξανά σήμερα (...)»

III. Οί παρεμβάσεις των ΗΠΑ διακρίνονται σέ δύο μορφές: σ' εκείνες πού αναφέρονται σέ καθοδήγηση τής κυβέρνησης των Άθηνών, όσον άφορά τή χάραξη έξωτερικής πολιτικής, και σ' εκείνες πού συνδέονται μέ κατευθυντήριες ύποδείξεις στο έσωτερικό – οικονομικό, πολιτικό, στρατιωτικό – μέτωπο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τίς πρώτες, είναι ένα διάδημα πού έχει επιπτώσεις και στο ζήτημα τής έξάρτησης τής χώρας μας αλλά και στην εργώδη προσπάθεια επηρεασμού των Ιταλών ψηφοφόρων

(ἐνόψει τῶν ἐπιχειρῶν τότε Ἰταλικῶν ἐκλογῶν), πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν «νομιμοφρόνων» Ἰταλικῶν κομμάτων, κυρίως τοῦ Ντέ Γκάσπερι.

Τηλεγράφημα τοῦ Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Lovett πρὸς τὴν Πρεσβεία στὴν Ἀθήνα, στίς 3-4-1948, Ἀπόρρητο-Ἐπείγον, μέ στοιχεῖα 865.00/4-348⁷: «411. Παρακαλῶ, δεῖτε τοὺς Σοφούλη-Τσαλδάρη ἀμέσως, συζητήστε μαζί τους σχετικὰ μέ τὰ αἰσθήματα τοῦ Ὑπουργείου ἀναφορικὰ μέ τὴν Ἰταλικὴ πολιτικὴ κατάσταση καὶ ζητήστε τὴ δοῦσθαι τους (...) Πιστεύουμε ὅτι μιὰ ἐλληνικὴ χειρονομία φιλίας καὶ γενναιοδωρίας πρὸς τὴν Ἰταλία θὰ ἔχει μιὰ πολὺ βαθιὰ ἐπίδραση στὸν Ἰταλικὸ λαό (...) Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, θέλουμε νὰ συστήσουμε στὴν Ἑλλάδα νὰ ἐξετάσει τὴν πιθανότητα μιᾶς ἐξαγγελίας, στὴν προσεχέστερη δυνατὴ ἡμερομηνία, τῆς ἐπιθυμίας της νὰ προτείνει ἄρνηση τῶν ἐπανορθώσεων ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Ἰταλίας (...) Κατὰ τὴν ἀποψή μας, τὸ θῆμα αὐτὸ προσφέρει τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία (καὶ ἀνέξοδα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, πρέπει νὰ ἐπισημάνετε) νὰ ἀποκτήσει τὴν παγκόσμια συμπάθεια μιᾶς χώρας πού (...) ἐπιθυμεῖ νὰ κάνει τὴν ἀρχή, μέ τὴν γενναιοδωρία της, πρὸς ἕνα γείτονα στὰ χέρια τοῦ ὁποίου ὑπέφερε, ἀλλὰ ὁ ὁποῖος τώρα ἀγωνίζεται νὰ ἀποκτήσει μιὰ θέση στὸν δημοκρατικὸ κόσμον, πού ἀντιστέκεται στίς ὀλοκληρωτικὲς πιέσεις. (...) Τὸ Ὑπουργεῖο ἀναγνωρίζει πλήρως τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐλληνικὴ κοινὴ γνώμη μπορεῖ νὰ ἀντιδράσει βίαια σέ μιὰ τέτοια ἐξαγγελία, ἐκτός ἂν οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ ἡγέτες ἔχουν τὸ θάρρος νὰ κρατήσουν ἰσχυρὴ τὴν ἡγετικὴ τους θέση, ἀντὶ νὰ γίνουν οὐδὰ τῆς κοινῆς γνώμης, ὑποτάσσοντας πρόσκαιρα ἐθνικὰ ὀφέλη στὴν εὐμάρεια τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου, πού δοκιμάζεται σήμερα ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐπίθεση. Κάθε ἀπόφαση σχετικὰ μέ τὴ σύστασή μας, πρέπει νὰ παρθεῖ μέ ἀποφασιστικὸτητα καὶ νὰ ἐμφανιστεῖ στὴν κοινὴ γνώμη σάν μιὰ θετικὴ συνεισφορά ἐνός μικροῦ ἀλλὰ γενναίου ἔθνους, καὶ ὄχι σάν μιὰ ἀκόμα θυσία ὑπαγορευμένη ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις (...)»

Τὸ δεῦτερο παράδειγμα, εἶναι ἡ

καθοδήγηση τοῦ Ὑπουργείου γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἐνός διαδήματος, πού ἐγινε ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἀντιπροσωπεία πρὸς τὸν Τσαλδάρη προσωπικὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1948. Σ' αὐτὸ τὸ διάδημα, ἀγνωστο στὴν πολιτικὴ μας ἱστορία καὶ ἀφώτιστο στίς διαστάσεις του, τὸ μέλος τῆς Σοβιετικῆς Πρεσβείας ζήτησε «ἐναρξὴ συνομιλιῶν μεταξύ Ἑλληνικῆς καὶ Σοβιετικῆς Κυβερνήσεως, γιὰ τὸν διακανονισμό τῶν ἐξεχουσῶν δυσκολιῶν». Τὸ γεγονός αὐτὸ γίνεται γνωστὸ ἀπὸ τὸ 761.68/7 - 748 ἀπὸ 21-7-48 τηλεγράφημα, Ἄκρωσ Ἀπόρρητο-Ἐπείγον, τοῦ Ὑπουργοῦ Μάρσαλ πρὸς τὸν πρέσβη τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὴν Οὐάσιγκτον, μαζί μέ τὰ σχόλιά του⁸. Ἡ γνωστοποίηση τοῦ διαδήματος στὴν Βρετανικὴ Κυβέρνηση γίνεται φανερὸ ὅτι πραγματοποιεῖται, διότι ὅπως γράφει ὁ Μάρσαλ «... (Ὁ Σοβιετικὸς ἐκπρόσωπος) ὑπαινίχτηκε ὅτι οἱ Σοβιετικοὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ συζητήσουν ὄχι μόνο τὶς γενικὲς σχέσεις γιὰ τὴν Ἑλλάδος μέ τὸν βορείου γείτονός της, ἀλλὰ ἐπίσης τὰ ζητήματα τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ τῆς Κύπρου».

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὅπως γράφει ὁ Μάρσαλ «τὸ ζήτημα ἀνησύχησε, τὸν Τσαλδάρη ὁ ὁποῖος καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράσουμε τὶς ἀπόψεις μας γιὰ τὸ πὼς ταιριάζει αὐτὴ ἡ Σοβιετικὴ προσέγγιση στὴ γενικὴ εἰκόνα, καὶ ὁδηγίες γιὰ τὸ πὼς νὰ ἀπαντήσει».

Στίς ὁδηγίες πού πρέπει νὰ δώσει στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, καὶ εἰδικὰ στὸν Τσαλδάρη, ἡ Πρεσβεία τῶν ΗΠΑ στὴν Ἀθήνα, ἀναφέρεται τὸ ἄκρωσ ἀπόρρητο τηλεγράφημα 868.00/8-248 μέ ἡμερομηνία 2-4-48⁹. Σύμφωνα μ' αὐτὸ ὁ Πρέσβης πρέπει νὰ «θρεῖ γρήγορα τὴν εὐκαιρία νὰ πληροφοροῦσιν τὸν Τσαλδάρη, ὅτι ὁ τελευταῖος μπορεῖ νὰ «ἀκούσει» – καὶ μόνο – τὸ Σοβιετικὸ ἐκπρόσωπο, καὶ ὅτι δέν θὰ εἶναι «σέ θέση νὰ συζητήσει ἢ νὰ διαπραγματευτεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος». Καὶ ὁ Μάρσαλ συνεχίζει:

« 4. Πρὸς δική σας ἐνημέρωση, τὸ Ὑπουργεῖο πιστεύει ὅτι μιὰ ἀδικαιολόγητη ἀναφορὰ στοῦ Κυπριακοῦ ἀπὸ τὸν Τσαλδάρη θὰ εἶναι ἄχρηστα προκλητικὴ καὶ θὰ δώσει ἔμφαση σ' ἕνα θέμα, πού ὁ Σοβιετικὸς ἐκπρόσωπος ἴσως δέν σκοπεύει νὰ ἀναφέρει. Ἡ ἀντίρρηση τοῦ Μπέδιν γιὰ συζήτηση τοῦ Κυ-

πριακοῦ καλύπτεται ἐπαρκῶς, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ὑπουργείου, ἂν ὁ Τσαλδάρης καταστήσει σαφές στοῦ Σοβιετικοῦ ἐκπρόσωπο, ὅτι προκαταρκτικὲς συζητήσεις μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ μόνο μέ τὴν ἀκρόαση τῶν Σοβιετικῶν ἀπόψεων, καθὼς καὶ ὅτι δέν εἶναι ἐξουσιοδοτημένος νὰ διατυπώσει ὅποιαδήποτε Ἑλληνικὴ ἀντίδραση, πρὶν ἐξετάσει τὸ θέμα μέ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση.

«5. Δέν πρέπει νὰ μνημονεύετε τὸ γεγονός ὅτι ἔχουμε ἐναρμονίσει τὶς ἀπόψεις μας μέ τὶς Βρετανικὲς πρὶν ἀπαντήσουμε στοῦ αἴτημα τοῦ Τσαλδάρη γιὰ συμβουλή, ἐκτός ἂν αὐτὸς δείξει ὅτι συμβουλευτῆκε τοὺς Βρετανούς γιὰ τὸ ζήτημα ἢ ὅτι εἶναι εἰδοποιημένος γιὰ τὶς συζητήσεις μας μέ τὸν Μπέδιν. Πάντως, εἶναι προτιμότερο νὰ μὴν ἀποκαλύψετε τὴ στάση τοῦ Μπέδιν στοῦ Κυπριακοῦ ζήτημα».

Ἄλλὰ στοῦ Κυπριακοῦ, ὑπῆρξε καὶ κάποια σημαντικὴ συνέχεια. Ἀποτέλεσε ἀντικείμενο συγκεκριμένων ὁδηγιῶν πρὸς τὴν Πρεσβεία τῶν ΗΠΑ στὴν Ἀθήνα, μέ τὴν μορφή διατύπωσης τῶν ἀπόψεων τοῦ Ὑπουργείου γιὰ τὸ ζήτημα καὶ κατευθύνσεων συγκεκριμένης δράσης πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως (Τηλεγράφημα 8496/8-348 στίς 9-8-1948¹⁰. Οἱ ἀπόψεις: «... Ἐνόψει τῆς στρατηγικῆς σημασίας τῆς Κύπρου καὶ τοῦ ἀμοιβαίου Ἀγγλο-αμερικανικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ διατήρηση τῆς σταθερότητας σ' αὐτὴν, οἱ Βρετανοὶ πιστεύουν ὅτι θὰ τοὺς ὑποστηρίξουμε, δείχνοντας στοὺς Ἕλληνες τὴ διαφωνία μας στὴν ἐκμετάλληση τοῦ Κυπριακοῦ θέμα-

3. Ἡ μὴ ἀποστολὴ Ἀμερικανικῶν Στρατιωτικῶν δυνάμεων ἀποφασίστηκε τελικὰ στίς 25-5-1948 μετὰ ἀπὸ ἐκθέσεις-ὑποδείξεις τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Οἰκονομίας καὶ τῆς CIA. Δὲς ἀναφορὰ στοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας μέ τὰ στοιχεῖα NSC 5/3, πού ὑποβλήθηκε ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸ Γραμματεῖο τοῦ Συμβουλίου.

4. Σελ. 51-52 δ.π.

5. Σελ. 58 δ.π.

6. Σελ. 176 δ.π.

7. Σελ. 68-70 δ.π.

8. Σελ. 115-116 δ.π.

9. Σελ. 117-118 δ.π.

τος πρὸς τὸ παρόν». Οἱ δὲ κατευθύνσεις: «... Ἄν σὰς δοθεῖ κατάλληλη εὐκαιρία μπορεῖτε, κατὰ τὴν κρίση σας, νὰ δείξετε στοὺς Ἕλληνες ἀρμόδιους ὅτι, παρόλο πὸν τὸ μελλοντικὸ status τῆς Κύπρου εἶναι πρωταρχικὰ Ἀγγλο-ελληνικὸ πρόβλημα, ἔγερση τοῦ ζητήματος τώρα, θὰ ἀποτελοῦσε μειονέκτημα γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὶς Δυτικὲς Δημοκρατίες, πὸν ἐπιθυμοῦν τὴ διατήρηση τῆς σταθερότητας στὴν Ἄν. Μεσόγειο» (...)

IV. Τέλος, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀναφορά καὶ σὲ ὀρισμένα παραδείγματα χάραξης τῆς ἐσωτερικῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὸ ἔξωελλαδικὸ κέντρο. Κατ' ἀρχὴν ἀντιμετωπίζεται τὸ θέμα τῆς στάσης τῆς Ἀθῆνας στὴ δήλωση πὸν μεταδόθηκε ἀπὸ τὸν ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ στίς 2-6-1948 καὶ περιλάμβανε προτάσεις εἰρήνευσης. Στὸ θέμα αὐτὸ, ὁ D. Griswold μεταβιβάζει μ' ἓνα ἐπεῖγον - ἀπόρρητο τηλεγράφημά του (868/6-1648 στίς 16-6-1948) τὶς ἀπόψεις τῆς Ἀμερικανικῆς ἀποστολῆς γιὰ τὴν τηρητέα στάση ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, στὸν Ὑπουργὸ Μάρσαλ¹⁰. Ὁ Τσαλδάρης κατὰ τὸν Γκρίσγουολτ «πρέπει νὰ ἀποφύγει κάθε πρόταση πὸν θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευτεῖ σάν κατενασμός ἢ, ἀκόμη, σάν μιά ἀρρωστημένη δευτέρη ἀμνηστία». Παραπέρα τονίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρξει ἐπαφὴ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς «Κυβέρνησης τοῦ Μάρκου». Ἐπειδὴ δέ, εἶναι οὐσιώδεις ἡ λύση τοῦ προβλήματος νὰ βρεθεῖ μέσα στὰ πλαίσια τῆς εὐθύνης τοῦ ἑλληνικοῦ κυρίαρχου κράτους, τέτοιες ἐπαφές, ἀκόμη καὶ ἀπαραίτητες, πρέπει νὰ εἶναι σὲ ἐπίπεδο στρατιωτικῶν καὶ νὰ βασίζονται στοὺς ὅρους πὸν ὑπαγορεύτηκαν ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργὸ στὴ ραδιοφωνικὴ του ὁμιλία.

Οἱ προτάσεις - ἀπόψεις τοῦ Γκρίσγουολτ εἶχαν λίγο ἀργότερα τὴν πλήρη κάλυψη καὶ «πράσινο φῶς» ἀπὸ τὴν Οὐάσιγκτον, μὲ τὸ ἀπόρρητο τηλεγράφημα 868/6-1248 στίς 26-6-1948¹¹: «...3. Τὸ Ὑπουργεῖο ἐγκρίνει τὶς προτάσεις πὸν ἔγιναν μὲ τὸ τηλεγράφημα 1138 γιὰ τὶς δηλώσεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἐξουσιοδοτεῖ τὸν Ράνκλιν νὰ συζητήσει μὲ τὸν Σοφοῦλη καὶ τὸν

Τσαλδάρη (...) Ἀκόμη, τὴν ἴδια αὐτὴ περίοδο, πὸν εἶχε σημαδευτεῖ ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη δήλωση τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῶν ἀνταρτῶν τὸ θράδι τῆς 31-5-1948, ὅτι δηλαδὴ «ἡ Προσωρινὴ Δημοκρατικὴ Κυβέρνηση εἶναι πάντα ἐτοιμὴ νὰ δεχτεῖ καὶ νὰ ὑποστηρίξει κάθε πρωτοβουλία, ἀπ' ὅπουδήποτε κι' ἂν προέρχεται, καὶ πὸν θὰ βοηθᾶι στὸ νὰ ἀναλάβει ἡ Ἑλλάδα τὴν ἡσυχία τῆς...». τὴν Ἀμερικανικὴ ἀποστολὴ ἀπασχολοῦν οἱ ἐπιπτώσεις τῆς στρατιωτικῆς δράσης τοῦ στρατοῦ στὴ διεθνή κοινὴ γνώμη: «Ἐπὶ πλέον, στίς ἐπόμενες επιχειρήσεις θὰ χρησιμοποιηθοῦν μοντέρνα στρατιωτικὰ ἐφόδια, ὅπως ἐμπρηστικὲς δόμβες (ναπάλμ), πὸν δέν εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ὡς τώρα σὲ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν. Πρέπει νὰ ἀναμένουμε ὅτι οἱ ὑπηρεσίες προπαγάνδας τῶν κομμουνιστικῶν χωρῶν θὰ δραστηριοποιηθοῦν γιὰ νὰ διατυπώσουν κατηγορίες ὅτι ἡ χρῆση ἐμπρηστικῶν δομῶν εἶναι ἀνῆθικὴ ἀκόμη καὶ σὲ διεθνή πόλεμο, καὶ ἰδιαίτερα ἀπάνθρωπὴ ἀέναντι στοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Μάρκου πὸν ἐπιθυμοῦν τὴν εἰρήνευση (...) Πιστεύω πραγματικὰ ὅτι εἴμαστε προετοιμασμένοι γιὰ μιά τέτοια προπαγάνδα, μὲ δικὴ μας ἐπιθετικὴ ἀντιπροπαγάνδα, ἐναρμονισμένη στὰ πλαίσια τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ...» (Griswold, ὁ.π.).

V. Ἡ ἐξάρτηση φανερόνεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ὑπόθεσης ὅτι ὁ συνασπισμὸς Λαϊκῶν-Φιλελευθέρων εἶναι ἔργο τῆς Ἀμερικανικῆς πρεσβείας· ἐπιβεβαίωση πὸν παρέχει τὸ ἀπόρρητο τηλεγράφημα τοῦ Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Λόβει πρὸς τὴν πρεσβεῖα τῶν Ἀθηνῶν, στίς 23-1-1948¹²: «Ἐμεῖς φυσικὰ ἐλπίζουμε ὅτι ὁ συνασπισμὸς θὰ συνεχιστεῖ, καὶ γνωρίζουμε ὅτι θὰ κάνετε τὸ πᾶν γιὰ νὰ ἐνθαρρύνετε τοὺς Ἕλληνες πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. (...) Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ πρέπει νὰ ἔχουν κατὰ νοῦ, ὅτι τὸ θέμα τῆς συνέχισης τῆς βοήθειας θὰ τεθεῖ πιθανόν ὑπόψη τοῦ Κογκρέσου». Αὐτὲς οἱ συστάσεις εἶναι δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ (περιληπτικὰ μόνον δημοσιευμένου) τηλεγραφήματος 868.01/1-1647, πὸν ἔδινε τὴ γνώμη τοῦ ἐπιτετραμμένου Ράνκλιν

(« ἡ ἐνταση στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση συνασπισμοῦ ἀναμένεται νὰ ἀυξηθεῖ») καὶ ἀνέφερε τὴ «διαδεδομένη γνώμη τῶν πολιτικῶν κύκλων ὅτι ὁ συνασπισμὸς εἶναι μιά ἀφύσικη καὶ ἀναποτελεσματικὴ ἔνωση δύο ζηλιάρικων καὶ ἀσυμβίβαστων ὁμάδων, πὸν συνέχονται μόνον κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ΗΠΑ».¹⁴

Προσπαθήσαμε, μέσα στὰ μικρὰ περιθώρια πὸν μᾶς δίνει ὁ χώρος ἐνός ἀρθρου, νὰ παρουσιάσουμε μέρος τοῦ ἀποδεικτικοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὴν ἀποικιοποίηση τῆς χώρας μας ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, στὴν κρίσιμη χρονιά 1948. Εἶναι γιὰ μᾶς ἡ ἀρχὴ μιάς περιόδου, πὸν μὲ ὀδύνη διαπιστώνουμε πὸς συνεχίζεται ἀκόμη,¹⁵ στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ὑποτάχθηκε ὁ ἐθνικὸς μας χώρος σ' ἓνα ἔξωελληνικὸ κέντρο. Ἦταν μιά ὑποταγὴ πὸν προήλθε ἀπὸ τὴν πλήρη δουλικότητα τῶν διαδοχικῶν κυρίαρχων ὁμάδων τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς ἀέναντι στίς ΗΠΑ.

10. Σελ. 121 ὁ.π.

11. Σελ. 107 ὁ.π.

12. Σελ. 113 ὁ.π.

13. Σελ. 36 ὁ.π.

14. Σελ. 36 ὁ.π.

15. Σελ. 36, ὑποσημείωση τοῦ παραπάνω.

15. Δες ἀρθρο στὸ Ἄντι, τεῦχος 50, 24/7/1976 μὲ τίτλο «Ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση» στὴν Ἄλλαγή, μὲ ὑπογραφή Γιάννης Μακεδονίτης, ὅπου τονίζουμε: «Ἡ διαδρομὴ τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς ἱστορίας μετὰ τὴ λήξη τοῦ ἐμφύλιου, ἀπ' ὅπου καὶ μετὰ οἱ προηγούμενες διάφορες ἔξωελληνικὲς ἐπιρροὲς ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὴν διαφοροποίηση τῆς χώρας γύρω ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον πολιτικὸ πλανήτη, εἶναι γιὰ μᾶς γραμμικὴ».

Περί επιθετικότητας: ή ιστορία μιᾶς ἔρευνας

του Ἡλία Κούβελα

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ επιθετικότη-
τα, ὡς μορφή ἐκφρασης τῆς ἀν-
θρώπινης συμπεριφοράς, εἶναι στό
ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιάφεροντος καί
τοῦ κοινού καί πολλῶν ἐπιστημό-
νων. Μετα μάλιστα τήν ἐμφάνιση
τῶν ἐκτεταμένων φαινομένων δί-
στις πόλεις τῆς Ἀμερικῆς στή δε-
καετία 60-70 καί τῆς Εὐρώπης κα-
τόπιν. θεωρίες πού λέγανε ὅτι ὁ
ἄνθρωπος γεννιέται ἐπιθετικός,
διατυπωμένες ἀπό τόν Lorenz¹ καί
Addrey^{2,3} γίνανε ἰδιαίτερα δημο-
φιλεῖς. Ἄς πάρουμε ὁμως τήν
ἱστορία ἀπό τήν ἀρχή.

Στά τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα
ὁ Ἰταλός ποινολόγος Cesare
Lombroso διατυπώνει τήν ἀποψη
ὅτι ὑπάρχει συσχέτιση μεταξύ «φυ-
σικοῦ τύπου» καί ἐγκληματικῆς
συμπεριφοράς καί διατυπώνονται
περιγραφές τῶν ἐγκληματιῶν: «ἄν-
θρωποι πού ἔχουν κρῦα, γυάλινα,
μέ κηλίδες αἵματος μάτια, κατσαρό
καί ἄφθονο τρίχωμα, μεγάλες μα-
σέλες, μακριά ἀυτιά καί ἀδύνατα
πόδια». Κωμικές δέβαια θεωρίες
πού θυμίζουν πιά πολύ φτηνά δι-
ηγήματα φρίκης παρά ἐπιστημονι-
κές ἀπόψεις. Τά πράγματα ὁμως
γίνονται πολύ σοβαρότερα ὅταν τέ-
τοιου τύπου θεωρίες γίνονται ἀπο-
δεκτές καί διατυπώνονται πρὸς τό
ἐπιστημονικότερο ἀπό τόν ἄνθρω-
πόλογο Ernest Hooton⁴, πού ἀρ-
κετά καθαρά ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐγ-
κληματική συμπεριφορά καθορίζε-
ται ἀπό τά γενετικά χαρακτηρι-
στικά τῆς φυλῆς.

Μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης
γενετικῆς, τά ἐπιχειρήματα γιά τέ-

τοιου εἴδους ἀπόψεις γίνονται πιά
ἐπιστημονικοφανή. Ἔτσι, μετά ἀπό
τήν ξαναανακάλυψη τῶν νόμων
τοῦ Mendel, ὁ Harry Laughlin, ὁ
Lewis Terman (φανατικός ὑποστη-
ριχτής τῆς βιολογικῆς βάσης τοῦ
IQ) ὁ Henry Goddard καί ἄλλοι
γενετιστές, μέλη τῆς Εὐγονικῆς
Ἑταιρίας τῆς Ἀμερικῆς, διακη-
ρῦσσαν ὅτι ἡ κληρονομικότητα
παίζει τόν πιά σημαντικό ρόλο γιά
τήν ἐμφάνιση ἐνός ἐγκληματία.
Ἐποστηρίζουν ὅτι οἱ ἀπόψεις στη-
ρίζονται σέ ἐπιστημονικά δεδομένα
καί προτείνουν τή στειρώση ὡς
μέσο παρεμπόδισης τῆς παρατέρα
μόλυνσης τοῦ γενετικοῦ ὕλικου τοῦ
ἄνθρωπου ἀπό τά γονίδια τῆς ἐγ-
κληματικότητας. Οἱ θεωρίες αὐτές
εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση στό κοινό σέ
πολλές πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ
στειώσεις πνευματικά καθυστερη-
μένων, φυλακισμένων κλπ. γίνανε
νόμιμες καί οἱ νόμοι αὐτοί συχνά
ἐφαρμόστηκαν. Ἡ ἐμφάνιση ὁμως
τοῦ ναζισμοῦ καί ἡ ἐφαρμογή τῆς
«εὐγονικῆς» στή ναζιστική Γερμα-
νία καί στίς κατεχόμενες χώρες τῆς
Εὐρώπης, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν
ἐξαφάνιση σχεδόν τῶν θεωριῶν
αὐτῶν στήν Ἀμερική καί τήν προ-
βολή, στίς δεκαετίες τοῦ '40 καί '50,
τῶν κοινωνικῶν καί οικονομικῶν
αἰτίων τῆς ἀντικοινωνικῆς συμπε-
ριφοράς.

Τό ξεσέκωμα ὁμως τῶν γκέτο
στό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ '50 καί
στή δεκαετία τοῦ '60, ἔφερε πάλι
τά γενετικά ἐπιχειρήματα στήν ἐπι-
καιρότητα καί τό 1964 ὁ H.J. Ey-
senck γράφει «ὅτι κάποιο εἶδος
γονιδίου, χρωμοσώματος ἢ κάποια

ἄλλη γενετική δομή πρέπει νά εἶναι
ὀυεύθυνη γιά τή διαφορά συμπε-
ριφοράς μεταξύ ἐνός ἐγκληματία
καί ἐνός μή ἐγκληματία»⁵.

Ἡ ἱστορία τοῦ ΧΥΥ⁶

Ἐνα χρόνο ἀργότερα ἡ Patricia
Jacobs καί συνεργάτες της⁷ δημο-
σιεύουν ἕνα ἄρθρο μέ τόν προκλη-
τικό τίτλο «Ἐπιθετική συμπεριφο-
ρά, πνευματική ὑποφυσιολογικό-
τητα (subnormality) καί ὁ ΧΥΥ ἄρ-
ρην». Ἐπρόκειτο γιά μιᾶ ἔρευνα
πού ἔγινε σέ ἰδρύματα τῆς Σκωτί-
ας, ὅπου οἱ τρόφιμοί τους εἶχαν
«ἐπικίνδυνες, βίαιες ἢ ἐγκληματι-
κές τάσεις» καί πού ἔδειξε ἕνα ση-
μαντικό ποσοστό ΧΥΥ ἄρρηνων.
Σειρά μελετῶν πού ἀκολούθησαν
τό πρώτο αὐτό ἄρθρο ἔγιναν σέ
φυλακές, ψυχιατρεία καί ἰδρύματα
γιά πνευματικά καθυστερημένους,
καί οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές χω-
ρίς μάρτυρες ἀπό ἄλλου τύπου
πληθυσμούς. Παρ' ὅλα αὐτά, μιᾶ
ὁμάδα Ἑγγλέζων ἐρευνητῶν θε-
ωρεῖ ὅτι ἔχει κάθε δικαίωμα νά πει
τό 1967 ὅτι «ἡ ἀντικοινωνική συμ-
περιφορά ὀφείλεται σ' ἕνα παρα-
πανήσιο χρωμόσωμα Υ»⁸, καί μιᾶ
ἄλλη ὁμάδα στή Δανία νά ὑποστη-
ρίζει τό 1969 «ὅτι ἄσθενεῖς μέ σύν-
δρομο ΧΥΥ ἔχουν ἐντονη προδι-
άθεση σέ ἀποκλίσεις προσωπικότη-
τας καί ἐγκληματικότητας»⁹. Εἶναι
πραγματικά ἐνδιαφέρον νά τονι-
στεῖ ὅτι ἔρευνες χωρίς σοβαρό
πληθυσμό μαρτύρων, μέ καθαρά
ὑποκειμενικούς χαρακτηρισμούς
τῆς συμπεριφοράς, μέ ἀντιεπιστη-
μονικά προδοκατόρικους τίτλους

καί συμπεράσματα, γίνονται δεκτές για δημοσίευση από περιοδικά κύρους όπως το *Nature*, όταν για άλλους κλάδους έρευνας για να δημοσιευτεί ένα άρθρο απαιτείται ή καλύτερη δυνατή μεθοδολογία και ή μεγαλύτερη δυνατή επιφύλαξη στην εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων από περιορισμένο αριθμό πειραμάτων. Οί έρευνες αυτές βρίσκουν πλέον εύρεία δημοσιότητα και στόν μή επιστημονικό τύπο και ό κόσμος έχει πιά πειστεί για τό ότι πράγματι υπάρχει σχέση μεταξύ εγκληματικότητας και ενός παραπάνω χρωμοσώματος Y. 'Η πίστη αυτή δυναμώνει ακόμη περισσότερο τό 1968, όταν ανακοινώθηκε ότι ό δολοφόνος 6 φοιτητριών νοσοκόμων στό Σικάγο ήταν ΧΥΥ τύπου. 'Η πληροφορία αυτή διαφύεται ταχύτατα, μετά από επανειλημμένους έλέγχους του χρωμοσωμικού τύπου του δολοφόνου. Παρ' δλ' αυτά σέ κλασικό σύγγραμμα ψυχιατρικής, έκδοση 1972, υπάρχει φωτογραφία του δολοφόνου μέ τή λεζάντα να γράφει ότι ό χρωμοσωμικός του τύπος ήταν ΧΥΥ. 'Ο μύθος ότι όλοι οι άρσενικοί ΧΥΥ ήταν καταδικασμένοι σέ άντικοινωνική συμπεριφορά, είχε πλέον καθιερωθεί μέ τίς ανάλογες κοινωνικές του προεκτάσεις. 'Ετσι, στό περιοδικό του 'Ιατρικού Συλλόγου των 'Ηνωμένων Πολιτειών δημοσιεύεται άρθρο πού γράφει τά εξής: «Είναι ενδιαφέρον να καταλάβουμε ότι μόνο ένας μικρός αριθμός από τά εκατομμύρια πού ζούνε στίς φτωχογειονίες (slums) πήραν μέρος στίς δίαιες διαδηλώσεις. Δέν υπάρχει εδώ κάτι περίεργο πού διαφοροποιεί τό βίαιο κάτοικο τής φτωχογειονιάς από τόν φιλήσυχο γειτονά του;...

Υπάρχουν σοβαρές αποδείξεις ότι διαταραχές τής λειτουργίας του έγκεφάλου παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο για τή δημιουργία βίαιης και επιθετικής συμπεριφοράς. Χρειάζεται έντατική έρευνα και κλινικές μελέτες για αυτούς πού συμμετέχουν στίς δίαιες αυτές εκδηλώσεις»¹¹.

Τό 1971, ό τότε πρόεδρος τής 'Αμερικανικής 'Εταιρίας για τήν 'Ανάπτυξη των 'Επιστημών σέ άρθρο του στό περιοδικό *Science* μέ τίτλο: «'Επιστήμη: 'Ορίζοντες χωρίς τέλος ή ό χρυσός αιώνας»!!!

γράφει ότι δραματιζόμαστε τήν ήμέρα πού θά μπορούμε μέ συνδυασμό άμνιοπαρακέντησης και έκτρωσης ν' άπαλλαγούμε από άνθρώπους σαν τούς ΧΥΥ¹². Και έχει πραγματικά άναφερθεί τουλάχιστον μία περίπτωση γυναίκας πού ζήτησε να κάνει έκτρωση, μόλις έμαθε ότι τό έμβρυό της ήταν ΧΥΥ. Τήν ίδια περίπου εποχή ό Ashley Montagu γράφει στό γνωστό φιλελεύθερο περιοδικό *Psychology Today*, παίρνοντας άφορμή από τό ΧΥΥ: «να σκεφθούμε πολύ σοβαρά μήπως είναι καιρός και είναι επιθυμητό να έλέγχουμε τόν χρωμοσωμικό τύπο όλων των παιδιών μόλις γεννιούνται ή άμέσως μετά... 'Εξοπλισμένοι μέ αυτή τήν πληροφορία, ίσως να είναι δυνατό να ψάξουμε για τά κατάλληλα προληπτικά ή άλλου τύπου μέτρα σέ πολύ άρχική ηλικία»¹³.

Στά χρόνια πού άκολούθησαν δημοσιεύτηκαν τουλάχιστον 200 εργασίες επάνω σ' αυτό τό θέμα, μέ άποτέλεσμα, σέ άνασκόπηση πού δημοσιεύτηκε τό 1974 στό περιοδικό *Progress in Medical Genetics* να βγαίνει τό συμπέρασμα ότι «ή συχνότητα εμφάνισης άντικοινωνικής συμπεριφοράς μεταξύ των άρσενικών ΧΥΥ και των μή ΧΥΥ τής ίδιας κοινωνικής τάξης διαφέρει πολύ λίγο»¹⁴. 'Ο ίδιος δέ ό Ashley Montagu, σέ βιβλίο πού εκδόθηκε τό 1976, γράφει ότι είναι φανερό ότι τό ένα επιπλέον χρωμόσωμα Y δέν είναι ένα βίαιο χρωμόσωμα, και πάρα κάτω, ότι ή έρευνα για τό ΧΥΥ είναι πραγματικά ένα υποδειγματικό μάθημα για τό πώς δέν πρέπει να εξαγονται πρόωρα συμπεράσματα¹⁵.

Είναι όμως φανερό ότι τό συμπέρασμα αυτό δέν φτάνει για να κλείσει τό θέμα, διότι μένουν άναπάντητα τά πολύ σημαντικά έρωτήματα: 1) Πώς μία τόσο καλά υποστηριγμένη οικονομικά έρευνα έδωσε για μεγάλο διάστημα έσφαλμένα άποτελέσματα και 2) Πώς τά λανθασμένα άποτελέσματα, πού παρουσιάστηκαν όχι και από λίγους επιστήμονες, είχαν τόσο άμεση και έκτεταμένη κοινωνική απήχηση.

Για ν' άπαντήσουμε σ' αυτά τά έρωτήματα πρέπει να δούμε και αυτή καθ' έαυτή τήν έρευνα στό θέμα αυτό και τό κοινωνικό περι-

1. Lorenz, K., (1970). *On Aggression*, Methuen and Co. Ltd. London.

2. Ardrey, R., (1966). *The territorial imperative*. New York. Atheneum.

3. Ardrey, R., (1961). *African genesis*. New York. Atheneum.

4. Hooton, E., (1939). *The American criminal: An anthropological study*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.

5. Eysenck, H.J., (1964). *Crime and personality*, Houghton Mifflin Company, Boston.

6. Πρόκειται για τά χρωμοσώματα πού καθορίζουν τό φύλο. Οί γυναίκες έχουν δύο X και οί άνδρες ένα X και ένα Y. Σέ βρισμένες περιπτώσεις είναι δυνατό να εμφανιστούν άνδρες μέ δύο Y και ένα X. Είναι ό τύπος ΧΥΥ.

7. Jacobs, P.A., Brunton, M., Melville, M.M., Brittain, R.P. and McClellmont, W.F., (1965). «Aggressive behavior, mental subnormality, and the ΧΥΥ male». *Nature* 208, 1351-52.

8. Price, W.H. and Whatmore, P.B., (1967). Criminal behavior and the ΧΥΥ male. *Nature* 213-815.

9. Nielsen, J. and Tsuboi, T., (1969). «Intelligence, EEG, personality deviation and criminality in patients with the ΧΥΥ syndrome». *British Journal of Psychiatry* 119, 965.

δύλλον μέσα στο οποίο έγινε. Η μελέτη αυτής της έρευνας αποδεικνύει την ύπαρξη βασικών αδυναμιών: μεθοδολογικά λάθη, υποκειμενικός ορισμός του τί είναι επιθετικότητα και αντικοινωνική συμπεριφορά και αδυναμία της διάκρισης μεταξύ της συσχέτισης και της σχέσης αίτιου-αιτιατού μεταξύ δύο φαινομένων. Πολλές απ' αυτές τις έρευνες ξεκινάνε από την εξέλιξη υπεραπλοστευμένης αιτιολόγησης: Τό Y χρωμόσωμα είναι τό χρωμόσωμα πού καθορίζει τ' ανδρικά χαρακτηριστικά. Είναι γνωστό ότι οί άνδρες είναι πιό επιθετικοί από τις γυναίκες. Έπομένως, ένα παραπάνω χρωμόσωμα Y θά συνδράμει στή δημιουργία ενός άντρα με αυξημένα τά χαρακτηριστικά του ανδρισμού, άρα και με αυξημένη επιθετικότητα. Μιά τέτοια υπόθεση—πέρα από την φοβερή υπεραπλοστευση πού τή διαπνέει—δείχνει επίσης ότι οί έρευνητές άγνοούν σκανδαλωδώς τήν προφανή συμμετοχή της πορείας κοινωνικοποίησης ανδρών και γυναικών. Και ή άγνοια αυτή δέν προέρχεται βέβαια από τό ότι στους ανθρώπους αυτούς διαφεύγουν ορισμένες πληροφορίες, αλλά στό ότι δρούν στήν επιστημονική τους έρευνα ως υποκείμενα μιάς ιδεολογίας.

Υποκείμενα λοιπόν μιάς ιδεολογίας οί έρευνητές αυτοί θέτουν ερωτήματα και ερμηνεύουν αποτελέσματα σύμφωνα με τήν ιδεολογία τους. Άλλά αυτά συμβαίνουν μέσα σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον πού πρέπει νά τό διερευνήσουμε γιά νά έχουμε μιά πληρέστερη απάντηση στά ερωτήματα πού βάλουμε παραπάνω.

Τό κοινωνικό περιβάλλον της έρευνας γιά τό ΧΥΥ

Όπως συμβαίνει γιά κάθε επιστημονική δραστηριότητα και ή έρευνα γιά τό ΧΥΥ δέν συνέβη στό κενό. Οί επιστήμονες, σάν μέλη της κοινωνίας πού ζούν, άσκοούν τήν έρευνά τους ανάμεσα σέ μιά μεγάλη ποικιλία κοινωνικών επιδράσεων και οί θεωρίες τους φέρνουν σέ πολύ μεγάλο ποσοστό τή σφραγίδα του κοινωνικού περιβάλλοντος πού διατυπώνονται. Έτσι οί επιστημονικές θεωρίες δέν είναι

δυνατό νά θεωρηθούν ήθικά ή πολιτικά ουδέτερες. Η έρευνα γιά τό ΧΥΥ και τό κοινωνικό κλίμα της δεκαετίας 60-70 στίς Ένωμένες Πολιτείες και τήν Εύρώπη είναι ένα πολύ καθαρό παράδειγμα της άλληλεπίδρασης μεταξύ κοινωνικού πλαισίου και επιστήμης.

Βλέποντας κανείς τήν ιστορία της εποχής πού ξεκίνησε ή έρευνα αυτή, θά μπορούσε νά πει ότι 3 άλληλοεπικαλυπτόμενες τάσεις πού υπάρχουν τήν εποχή εκείνη επηρεάζουν και καθορίζουν τήν έρευνα γιά τό ΧΥΥ. Η μιά είναι ή έντονη άνησυχία πού υπάρχει γιά τή βία πού έχει ξεσπάσει τήν εποχή εκείνη, ή άλλη είναι ή έντατική προσπάθεια πού γίνεται γιά νά γίνει δυνατή, μέσα από ιατρικές μεθόδους, ή αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς και ή τρίτη, ή προσπάθεια νά καθοριστεί ή γενετική βάση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η άνησυχία γιά τή βία έχει τήν αιτία της στό ξεσπάσμα των γκέτο όλων σχεδόν των μεγάλων πόλεων. Αποτελέσματα αυτού ήταν ή χρηματοδότηση έρευνας από τό Ύπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ. Η πηγή αυτή χρηματοδότησης είναι και ο προφανέστερος σύνδεσμος μεταξύ έρευνας στό ΧΥΥ και κοινωνικών ρευμάτων. Βέβαια, πολλοί λίγοι από τους επιστήμονες πού συμμετείχαν στήν έρευνα αυτή αναγνωρίζουν τό λόγο πού τους έστρεψε πρós τά εκεί.

Άς δούμε τή δεύτερη τάση. Στά τέλη της δεκαετίας του 60, στίς αναπτυγμένες χώρες, εμφανίζεται έντονότατα ή τάση νά χρησιμοποιηθεί ή ιατρική μεθοδολογία γιά τήν λύση κοινωνικών προβλημάτων. Έτσι, και τά προβλήματα της βίας και επιθετικότητας θεωρήθηκαν προβλήματα πού έπρεπε νά λυθούν μέσα από τέτοιες μεθόδους. Τό μεγάλο άνοιγμα της ιατρικής πρós τή βιολογία, πού συνέβη τήν ίδια περίπου εποχή, έκανε πολλούς νά σκεφτούν ότι ή έρευνα γιά τό ΧΥΥ ήταν ή προφανής και φυσιολογική άντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών. Άν ή αιτία γιά τήν επιθετικότητα, έλεγαν, είναι μιά γενετική άνωμαλία τότε ή επιθετικότητα είναι μιά άρρωστια πού θα πρέπει ν' άντιμετωπίζεται ως τέτοια παρά ως κοινωνικό φαινόμενο. Έχουμε ήδη άναφέρει παραπάνω κείμενα δη-

μοσιευμένα σ' έγκυρότατα περιοδικά πού ξεκάθαρα δείχνουν μιά τέτοια άντιμετώπιση.

Η τρίτη τάση, πού είναι ή προσπάθεια νά καθοριστεί ή γενετική βάση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, βοήθησε επίσης πολύ σημαντικά στό νά δημιουργηθεί τό άνάλογο περιβάλλον γιά τήν ανάπτυξη της έρευνας γιά τό ΧΥΥ. Η επιστήμη πού έχει ονομαστεί «γενετική της συμπεριφοράς» άνθισε κυριολεκτικά τήν εποχή εκείνη, ιδίως με τήν έρευνα γιά τήν κληρονομικότητα της ευφύας. Η έκτεταμένη εφαρμογή του IQ, οί έρευνες γιά τά γονίδια της μάθησης π.χ., είναι άπλως παραδείγματα πού δείχνουν ποιό ήταν τό επιστημονικό κλίμα της εποχής. Έτσι ή άπόδοση της επιθετικότητας σ' ένα παραπάνω χρωμόσωμα φανόταντε τελείως συνεπής με τήν επιστημονική «γνώση» της εποχής. Η μιά θεωρία ένίσχυσε τήν άλλη και ήταν πλέον, θάλεγε κανείς, άπλό τό νά άποδοθεί ή κοινωνική βία, άναταραχή και έγκληματικότητα στό ΧΥΥ. Συγχρόνως ή θεωρία αυτή έδινε έλπίδες γιά θεραπεία των «κακών» αυτών με ιατρική μεθοδολογία. Άν ή βία, ή επιθετικότητα και ή έγκληματικότητα είναι άποτελέσματα βιολογικών διαταραχών τότε κανείς μπορεί ν' άγνοήσει τή φτώχεια και τήν καταπίεση και νά επιδιώξει ιατρικές «λύσεις».

Έτσι ένα κοινωνικό πρόβλημα υποβαθμίζεται και μετατρέπεται σέ πρόβλημα της ιατρικής και βιολογικής επιστήμης πού υποτίθεται ότι θά δώσουν τή «λύση».

10. Freedman, A.M., Kaplan, H.I. and Saddock, W.I., (1972). *Modern synopsis of comprehensive textbook of Psychiatry*. William and Wilkins, Baltimore.

11. Mark, V. W. and Ervin, F., (1967). Letter to the editor. *Journal of the American Medical Association*, 201, 895.

12. Glass, H.B., (1971). «Science: Endless horizons or golden age», *Science*, 171, 23-29.

13. Montagu, A., (1968). «Chromosomes and crime», *Psychology Today* 1 (9), 43-49.

14. Borgaonkar, D. and Shah, S., (1974). *The XYY chromosome male - Or syndrome*. *Progress in Medical Genetics*, 10, 135-22.

15. Montagu, A. (1976). *The nature of human aggression*, Oxford University Press, New York.

Ἐλλάξαν οἱ συνθήκες, ἔλλαξε καί ἡ ποιότητα καί πέρασε πιά ὀριστικά ἡ ἐποχή πού τό βορειοαμερικανικό μυθιστόρημα ἀνοίγει ὀρίζοντες γιά τήν εὐρωπαϊκή λογοτεχνία. Στό μεσοπόλεμο ἡ Ἀμερικανική συμβόλιζε ἀκόμα γιά πολλούς τήν παρθενική γῆ, τό νέο κόσμο μέ ὅλη τή σκληρότητα, ἀλλά καί μέ ὅλη τήν ἀνοιχτάδα του, σέ ἀντιπαράθεση μέ τήν Εὐρώπη τοῦ φασισμού καί τῆς παρακμῆς. Ἔτσι στήν Ἰταλία ὁ Παβέζε καί ὁ Βιττορίνι μετέφρασαν Μέλβιλ, Ἄντερσον, Στάιν γιά νά βροῦν τήν ἀυθεντικότητα τῆς αἰσθητικῆς καί τήν εὐθύτητα τῆς ἐκφρασεως καί γιά νά διαμαρτυρηθοῦν ἐναντία στίς φασισμοῦ καί τό Νταουνσιανισμό. Στή Γαλλία ὁ Σάρτρ, ψάχνοντας γιά ἕνα ἀυθεντικότερο τρόπο μυθιστοριογραφίας, ἐπηρεάστηκε ἀπό τόν Ντός Πάσσος καί τόν Φῶκνερ.

βορειοαμερικανική ποίηση τῶν τελευταίων χρόνων ἀγγίζει τά πιό εὐαίσθητα σημεῖα τῆς σύγχρονης πραγματικότητας. Εἶναι τέχνη στρατευμένη, ἀλλά ὄχι μονόφθαλμη: κρίνει γιά νά κριθεῖ. Ξεκινάει ἀπό μιά γόνιμη παράδοση καί θέλει νά τήν κάνει ἐπαναστατική: τήν ἀμερικανική ποιητική παράδοση τοῦ ρομαντισμοῦ. Θέλει νά συνδυάσει ἕνα κληρονομημένο ρομαντικό τρόπο αἰσθητικῆς καί ἐκφρασεως μέ μιά ἐπαναστατική πολιτική στάση πού ἀνταποκρίνεται στίς συνθήκες τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ.

Μιά σύντομη ἀναφορά στήν ἱστορία τῆς ἀμερικανικῆς λογοτεχνίας, μπορεῖ νά δείξει τίς ρίζες τῆς σύγχρονης πρωτοποριακῆς ποίησης.

Ἦδη ἀπό τό 18ο αἰ., ἀπό τή μητροπολιτική Ἀγγλία πέρασε στίς βορειοαμερικανικές τῆς ἀποικίες ἡ

Ἰδεολογία καί ἱστορικές καταβολές στή σύγχρονη ἀμερικανική προοδευτική ποίηση

τῆς Σάρρας Καφάτου

Αὐτά τότε. Τώρα, μετὰ ἀπό τόσα γεγονότα, τό μυθικό πρόσωπο τῆς Ἀμερικῆς ἔχει μεταμορφωθεῖ ἀμετάκλητα. Ὅσοι διψοῦν γιά ἐλευθερία, γιά ἀυθεντικότητα, γιά δικαιοσύνη δέν γυρίζουν πιά τά μάτια πρὸς τά κεί. Τό σύγχρονο βορειοαμερικανικό μυθιστόρημα ἄλλωστε, δέν φτάνει συχνά τό ἐπίπεδο πού εἶχε ἄλλοτε, ἀλλά οὔτε καί τό σύγχρονο διεθνές ἐπίπεδο. Ἡ κύρια ἀδυναμία του δέν ὀρίζεται τόσο στή φαντασία, στήν παρατηρητικότητα ἢ στήν ἐκφραση ὅσο στήν, θά ἔλεγε κανεῖς, ἐπιπόλαια ἠθική του στάση ἀπέναντι στά πράγματα.

Ἄλλά δέν συμβαίνει τό ἴδιο καί στήν ποίηση. Ἡ

κυρίαρχη τότε ἰδεολογία τοῦ νεοκλασικισμοῦ. Ριζώθηκε κυρίως στίς νότιες, δουλοκτητικές περιοχές ὅπου ἡ ἀρχουσα τάξη τῶν μεγαλογαιοκτημόνων ἐβλεπε στόν ἑαυτό της τόν πνευματικό διάδοχο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀλλά καί τῆς ἀγγλικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀργότερα, στή δεκαετία τοῦ 1830-1840, ἔκανε τήν ἐμφάνισή του στίς βορειοανατολικές πολιτείες τῶν ΗΠΑ ὁ ρομαντισμός, μέ συνδυαστικό κρῖκο τήν πνευματική κίνηση τοῦ ὑπερβατισμοῦ (transcendentalism). Οἱ ὑπερβατιστές – ὁ Ἔμερσον, ὁ Θωρό, ἡ Φούλλερ κ.ἀ. – ἦταν ἰδεαλιστές, πολιτιστικά ἐθνικιστές (ὄχι ὅμως μέ τήν ἔννοια τοῦ πολιτικοῦ ἐπεκτατι-

Ἡ Μητέρα μέ τά Μεγάλα Δόντια Γυμνή Ἐπιτέλους, Γ'

τοῦ Ρόμπερτ Μπλάκ

Ἔτσι φαίνεται πὼς εἶναι ὅταν μιά πλούσια χώρα κάνει πόλεμο.

(...)

Ἔτσι φαίνεται πὼς εἶναι ὅταν βλέπεις τή θελόνα τοῦ ὕψους νά
τρελλαίνεται

(...)

βουτᾶμε, πράσινη γῆ στριφογυρίζει, μάγουλα τεντωμένα
πίσω, μπροστά μας λουλουδίζουν κόκκινες
καρφίτσες, ριπή ἀπό κανόνι τῶν 20 μιλίμετρο,
τώρα παράλληλα στό ἔδαφος, τά ριζοχώραφα νά
φεύγουν σάν τηλεγραφόξυλα, βγαίνει καπνός,
τεράστιες ταράτσες στίς παράγκες σάν πεδίο
προσγειώσεως, οἱ σφαῖρες τίς τρυποῦν, καίγονται
οἱ μισές παράγκες, ἄνθρωποι τρέχουν, οἱ
φοινικίες μέσα στίς φλόγες, φεύγουμε βολίδα, πάλι
ἐπάνω.

σμού) και δημοκράτες. Πίστευαν στη δημιουργικότητα της φύσης, στη σπουδαιότητα της καθημερινής ζωής και στην αξία της ελεύθερα αναπτυγμένης ατομικής προσωπικότητας. Έβαλαν τα θεμέλια της κύριας βορειοαμερικανικής ποιητικής παράδοσης.

Στό μεταξύ, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, που αναπτύχθηκε πρώτα στις βορειοανατολικές πολιτείες, με την έκβαση του εμφύλιου πολέμου του 1861-1865, κυριάρχησε σε όλη τη χώρα. Η κατοπινή του εξέλιξη ήταν ταχύτατη. Το άρχον συγκρότημα βιομηχανών και τραπεζιτών αντιμετώπιζε μία λαϊκή πολιτική αντίσταση, όχι τόσο σοσιαλιστική – αν και τα σοσιαλιστικά κινήματα δεν έλειπαν – όσο λαϊκιστική. Σε μία φάση γοηγορής επέκτασης και του μονοπωλιακού σε βάρος του ακόμη υπολογισμού μη – μονοπωλιακού κεφαλαίου, και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε βάρος των ακόμη σημαντικών μη – καπιταλιστικών τομέων της εθνικής οικονομίας, ο λαϊκισμός ενός Μπράιαν ή Λά Φόλετ ήταν ικανός να εκφράσει ένα μεγάλο, διαταξικό φάσμα στην πόλη και στην ύπαιθρο. Ίδεολογικά, ο λαϊκισμός συγγένευε με τον ρομαντισμό.

Δέν έδλεπε τον πολιτικό αγώνα σαν σύγκρουση ανάμεσα σε κοινωνικές τάξεις, αλλά σαν αντίθεση ανάμεσα σε κάποιο έξωτερικό, κοινωνικά μη προσδιορισμένο, παράγοντα (τήν Άνατολή, τά τράστ, τό χρυσάφι κ.ο.κ.) Ο ρομαντισμός αντίστοιχα αντιπαθέτει τη δομή με την ορμή, τους θεσμούς με τό λαό. Ήταν φυσικό, λοιπόν, ο έθνικιστικός, δημοκρατικός, αντικαθεστωτικός λαϊκισμός να γίνει τό πολιτικό πλαίσιο της κύριας ρομαντικής ποιητικής παράδοσης που αντιπροσωπεύεται από τους Ουώλτ Ουίτμαν, Χάρτ Κρέιν, Ουίλλιαμ Κάρλος Ουίλλιαμς, Άλλεν Γκίνσμπουργκ (με αυτά τά όνόματα σαν όροσημα προσδιορίζεται μία πορεία που συνεχίζεται, αφήνοντας στό πλάι πιό μεμονωμένες αλλά έξισου σημαντι-

κές μορφές, όπως της Έμιλυ Ντίκινσον ή του Τ.Σ. Έλιοτ).

Η σύγχρονη φάση της κύριας βορειοαμερικανικής ποιητικής παράδοσης αρχίζει με την παρακμή, στό τέλος της δεκαετίας 1950-1960, της πολιτικά συντηρητικής σχολής της «Νέας Κριτικής» που συνέχισε τη νεοκλασική παράδοση των νοτιοανατολικών πολιτειών και που δέσποξε σ' όλη τη χώρα κατά τά πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Τότε, οι νέοι ποιητές της «Αναγέννησης του Άγίου Φραγκίσκου» ύψωσαν ξανά τή φωνή – τή «βαρβαρική κραυγή» – του Ουίτμαν, με τή διαφορά όμως ότι ή Άμερική που τραγουδούσαν δεν ήταν πιά ή μεγάλη, καρποφόρα και υγιής πατρίδα των Φύλλων Χλόης. Είχε μεταμορφωθεί στην έφιαλτική χώρα των σλάμς (φτωχογειτονιές), των φυλακών, των φρενοκομείων. Στά χρόνια που φούντωσε με τόν πόλεμο στό Βιετνάμ, μαζί με τή μαζική άνταρσία των περιθωριακών – των μαύρων, των ισπανόφωνων, των Ινδιάνων, των φοιτητών, των γυναικών, των ομοφυλόφιλων – ώθησαν τή νέα ποιητική γενιά να στρατευτεί πολιτικά. Διαβάζοντας δύο από τους καλύτερους, σχετικά νέους ποιητές, τή Ντενίς Λέβερτοβ και τό Ρόμπερτ Μπλάκ θά δούμε πώς μία ευαισθησία καλλιιεργημένη σύμφωνα με ρομαντικά κριτήρια όπως αυτά μεταδίδονται από τή βορειοαμερικανική ποιητική παράδοση, ανταποκρίνονται στην σημερινή πολιτική πραγματικότητα. Η Λέβερτοβ διαμορφώνει τό ώρημο ύφος της μελετώντας προπαντός τόν Ουίλλιαμς Κάρλος Ουίλλιαμς, και δηλώνει μεγάλη εκτίμηση για άλλους ποιητικούς διαδόχους του όπως τό Ρόμπερτ Ντάνκαν και τό Ρόμπερτ Κρήλη. Έπηρεάζεται επίσης από τους Άγγλους ρομαντικούς – έτσι που φράσεις από τήν «Ώδή σ' ένα άηδόνι» του Κήτς υφαίνονται μέσα στην συλλογή της *Παραμένοντας Ζωντανοί*. Ο Μπλάκ έχει δημοσιεύσει

γαλάζιος ουρανός, θουνά τά σύννεφα.

(...)

Έπειδή τά τραίνα με τό γάλα που έρχονται από τό New Jersey φτάνουν στις ράγες τους με ακρίβεια κάθε μέρα, γι' αυτό οι πιό καλοί άντρες του Βιετνάμ κόβονται στά δυό από σφαίρες άμερικάνων που διαδέχονται ή μία τήν άλλη σά βαγόνια.

(...)

Έπειδή έχουμε καινούριο πακετάρισμα για καπνιστά στρείδια, γι' αυτό ανοίγονται κρατήρες από δόμβες στά χωράφια του ρυζιού.

Έπειδή έχουμε τόσο λίγες γυναίκες που κλαίνε στίς πίσω κάμερες

Έπειδή έχουμε τόσο λίγα κεφάλια παιδιών σκισμένα από ταχυδόμελες σφαίρες

Έπειδή τόσο λίγα δάκρυα πέφτουν στά δικά μας χέρια

Τό Super Sabre ήγυρνά κι ουρλιάζει καθώς όρμά προς τή γή.

(...)

- τά ποιήματα μεταφράστηκαν συλλογικά από τους Ρέα Γαλανάκη, Φώτη Καφάτο, Σάρρα Καφάτου.

στή σειρά «Ποιητές της Τσέπης» του Λώρενς Φερλινγκέτι, πού είναι τό κύριο ὄργανο τῶν Beat ποιητῶν τῆς ἀναγέννησης τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, καί ἐπιρεάζεται ἐπίσης ἀπό τοὺς Λατινοαμερικανούς, Ἰσπανούς, Γάλλους καί Σκανδιναβοὺς ὑπερρεαλιστές. Καί οἱ δύο εἶναι στρατευμένοι ποιητές.

Ἡ Λέβερτοβ ἦταν ἀνάμεσα στους πρώτους καλλιτέχνες πού πήραν θέση ἐναντίον τοῦ πολέμου τοῦ Βιετνάμ, καί ἐπισκέφτηκε τό Βόρειο Βιετνάμ τό 1972 μέ πρόσκληση τοῦ Ἄνολι. Ὁ Μπλάκ ὀργάνωσε, μαζί μέ τόν Ντάιβιντ Ράκ, τήν κίνηση «Ἀμερικανοὶ Λογοτέχνες ἐναντία στόν πόλεμο τοῦ Βιετνάμ».

Ἡ Λέβερτοβ καί ὁ Μπλάκ, πάρ' ὅλες τίς οὐσιαστικές διαφορές στό ὕφος τους, ἔχουν ἀνάμεσά τους, καί ἀπό κοινού μέ ἄλλους ποιητές τῆς γενιάς τους, κοινά στοιχεῖα ἰδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ. Ἐναντιώνονται στόν τεχνοκρατισμό πού χαρακτηρίζει τό σύγχρονο βορειοαμερικανικό πολιτισμό, καί πού τόν παρομοιάζουν μέ τό νεοκλασικό ρυθμό στήν ποίηση. Ὅπως τό καπιταλιστικό σύστημα παραγωγῆς λειτουργεῖ μέ δάση προπαντός τά ἀπομονωμένα συμφέροντα χωριστῶν ἰδιωτικῶν μονάδων καί ὄχι τό συμφέρον τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καί ὅπως ἡ επιστημονική μέθοδος στήν ἔρευνα ἀπομονώνει κάθε χωριστή ἀποψη ἑνός συνθέτου φαινομένου γιά νά τή μελετήσει, καί ὅπως οἱ τεχνοκρατικές λύσεις ἑνός προβλήματος συχνά ἀφοροῦν μιά μόνο ἀποψη του καί δέν ἐλέγχουν, ἢ καί χειροτερεύουν, τή συνολική κατάσταση, ἔτσι καί ὁ νεοκλασικισμός φορᾶει παρωπίδες στόν ποιητή, διαμελίζοντας τήν ὀργανική ἐνότητα τῆς δουλειᾶς του σέ ὀρισμένα στεγανά. Ὁ Μπλάκ γράφει σχετικά:

«Ἡ σκέψη τοῦ ποιητῆ πεζοποροῦσε στό ποίημα, στίχο μέ στίχο, σάν ἄνθρωπος πού περνᾶ μέ συνοδεία μέσα σέ μιά φυλακή. Ἡ «μορφή» ἦταν ἕνας διάδρομος γεμάτος πόρτες πού ἀνοίγοκλειναν. Οἱ ὁμοιοκατάλητοι στίχοι

ἀνοίγαν τήν ὀρισμένη στιγμή καί ξανάκλειναν πίσω ἀπό τοὺς ἐπισκέπτες. Στό 18ο αἰώνα ἡ Εὐρωπαϊκή διάνοηση δέν ἐνδιαφερόταν πραγματικά γιά φαντασία... Δημιούργησε τόν ὀρθολογιστικό τρόπο σκέψης, ὁ ὁποῖος καί ἀποδείχτηκε χρήσιμος. Ἡ βιομηχανία τόν χρειαζόταν γιά νά ὀδηγήσει μιά ἀτμομηχανή μέσα σέ ἕνα πελώριο σιδηροδρομικό σταθμό, ἢ ἕνα διαστημόπλοιο πίσω ἀπ' τή σελήνη μέσα στό διάδρομο ἐπιστροφῆς.»

Τελικά ὁ τεχνοκρατικός πολιτισμός ταυτίζεται μέ τήν παράλυση τῆς φαντασίας, συνεπῶς καί τῆς ἠθικῆς καί μέ τήν ἐξόντωση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἐτσι ἡ Λέβερτοβ δίνει στήν πιό ποιητική της συλλογή τόν τίτλο *Παραμένοντας ζωντανοί*, ἐνώ ὁ Μπλάκ γράφει:

*Οἱ ὑπουργοὶ ψεύδονται, οἱ καθηγητές ψεύδονται,
ἡ τηλεόραση ψεύδεται,
οἱ παπάδες ψεύδονται.*

*Τά ψέματα σημαίνουν ὅτι ἡ χώρα θέλει νά πεθάνει...
Εἶναι ὁ πόθος νά πάρεις τόν θάνατο μέσα σου,
νά τό νοιώθεις νά καίει μέσα σου
νά θγάξει βελουδέινες τρίχες,
σάν δούρτσα τῶν ρούχων στά σωθικά
Αὐτό εἶναι τό ρίγος, πού κάνει τόν Πρόεδρο
νά ψεύδεται.*

Σέ μιά ἐποχή πού ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία κατακομματιάζει τήν ζωή, καταστρέφοντας τίς συνέχειες καί τήν ἐπικοινωνία, οἱ ποιητές ἀντιστέκονται μέ τήν ἀκεραιότητα τῆς φαντασίας τους, ξαναδημιουργώντας τες. Θεωροῦν σάν κατεξοχὴν στιγμή ποιητικῆς δημιουργίας τή στιγμή πού ἡ φαντασία κάνει τό ἄλμα, ἀνακαλύπτοντας μιά οὐσιαστική σχέση ἀνάμεσα σέ πράγματα καί ἐμπειρίες ἐπιφανειακά ἄσχετες. Γράφει ἡ Λέβερτοβ:

«Ὅταν γράφεται ἕνα ποίημα, τά διάφορα κομμάτια τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ποιητῆ ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους καί διεγείρονται... Αὐτή ἡ κίνηση,

Σαρακοστή Χριστουγέννων 1966

τῆς Ντενίς Λέβερτοβ

*Μιά καί στό Βιετνάμ τό θέαμα ἑνός δρέφους πού καίγεται
συνέχεια ἐπαναλαμβάνεται,
σάρκα φλεγόμενη
ἀλλ' ὄχι τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ὁ Σάουθουελ* τήν ὀραματίστηκε
νά προφητεῦει
τά Πάθη τίς παραμονές τῶν Χριστουγέννων,*

*σάρκα τ' ἀνθρώπου, νά ἐπαναλαμβάνεται,
τό'να παιδί μετά τό ἄλλο, ξεχασμένα ὀνόματα
καί φύλλο ἀγνώριστο στή στάχτη,
ἀνάβουν, φλέγονται, χωρίς νά καίγονται,
δέν σβήνουν ὅπως σ' ὀραμά του, μένου
θράκα στή γῆ, ἢ ζωντανά
βογγοῦν, δρωμᾶνε στό νοσοκομεῖο, τρία στό κρεβάτι.*

* Ὁ Ρόμπερτ Σάουθουελ, Ἄγγλος ποιητής τοῦ 17ου αἰώνα, εἶναι συγγραφέας τοῦ ποιήματος «Τό Βρέφος πού καίγεται».

αυτή ή δραστηριοποίηση στοιχείων πού διαφορετικά είναι κοιμισμένα, ακίνητα, όσο κι' αν είναι μικρή δέν μπορεί παρά νά έχει σημασία, αν θεωρείς πώς στην ανθρώπινη ύπαρξη όλα τά μέρη συσχετίζονται, έτσι ώστε κανένα δέν μπορεί νά εκπληρώσει τή Λειτουργία του τελείως αν όλα δέν είναι ζωντανά».

Ή ικανότητα νά κάνει άλματα καί συνδυασμούς είναι απαραίτητη γιά νά αντιληφθεί κανείς τό αλληλένδετο τής πραγματικότητας καί νά απορρίψει ριζικά έναν πολιτισμό πού δημιουργεί αντιφατικά στεγανά, αναπαράγοντας ταυτόχρονα ουρανοξύστες καί σλάμς, νοσοκομεία καί περιδαλλοντολογικές αρρώστιες, έσωτερική ανακαωγή καί αποικιακούς πολέμους. Όπως γράφει καί ο κριτικός Κέννεθ Ρέξροθ γιά τόν Μπλάκ, «Μιά πλατιά γκάμα εμπειρίας, μία οπτάδα ή περισσότερο γιά τό κάθε χέρι, δέν είναι μόνο δείγμα ενεργητικότητας, αλλά καί πηγή υπευθυνότητας». Ή φαντασία του ποιητή δέν είναι μέθοδος φυγής από τήν πραγματικότητα, αλλά αντίθετα ένας τρόπος πύ στενής γνωριμίας μέ τήν πραγματικότητα. Έτσι ή Λέβερτοβ περιγράφει τήν ποιήσή της έν μέρει σάν «μέθοδο ένόρασης, δηλαδή αναγνώρισης αυτού πού βλέπουμε».

Οί ποιητές θέλουν νά ένωθούν μέ τό ζωντανό καί ζωογόνο πολιτισμό, πού έχει ύποστει καταστολή ή περιθωριοποίηση στή σύγχρονη Ήμερική. Όπως λέει ο Μπλάκ:

*Κάτω απ' όλο τό τσιμέντο
στό Πεντάγωνο
Υπάρχει μιά σταγόνα αίμα
Ίνδιάνου, φυλαγμένη στό χιόνι
Φυλαγμένη από τήν γραμμή τό αίμα πού
κάποτε όδηγούσε
Από τό φρούριο, πάνω στό χιόνι, τή γραμμή
πού τώρα είναι χαμένη.*

Ή Λέβερτοβ νιώθει νά ανήκει στην κοινότητα των

ανθρώπων όλου του κόσμου πού αντιστέκονται στό ιμπεριαλιστικό Μολώχ, αν καί γράφει επίσης:

*Χωρίς τή γή όπου ν' ανήκω
ή γλώσσα είναι τό μοναδικό μου
σπίτι, τά Ίεροσόλυμά μου.*

Όπως είναι φυσικό, στίς σημερινές συνθήκες αποδιοργάνωσης τής βορειοαμερικανικής άριστερας, ή αντιστασιακή ποίηση δέν έχει συγκεκριμένο πρόγραμμα. Ό σκοπός της είναι μάλλον νά αναγνωρίσει αυτό πού βλέπουμε, όπως γράφει ή Λέβερτοβ, παρά νά δημιουργήσει μιά νέα πραγματικότητα – αν καί οί δυό σκοποί αλληλοεξαρτώνται καί αλληλοσυμπληρώνονται. Ή ποίηση αυτή στό πολιτικό επίπεδο ψηλαφίζει στα σκοτεινά. Ή Λέβερτοβ γράφει έτσι γιά τήν επανάσταση στην όποία πιστεύει:

Τί είναι ή επανάσταση πού μ' αναγκάζει νά τήν όνομάσω, νά τήν ζήσω; – πού τώρα θροντά ένα υπόκοφο ίσο, πού τώρα τραγουδάει ή ίδια;

*Είναι στον άέρα: υπάρχει άερας ν'
άνασάνεις χωρίς
μυρωδιά της
διαπεραστικής:
μυρωδιά χιονιοϋ,
φρέσκου νερού,
θρώμα όγρης
πρασινάδας πού ξανασυντίθεται.*

Τά προηγούμενα δείχνουν ότι ή αμερικανική πρωτοποριακή ποίηση προσπαθεί νά προσεγγίσει τή μαρξιστική ιδεολογία στό βαθμό πού σε μιά σύνθετη μη άπαλλοτριωμένη κοσμοαντίληψη προσθέτει καί τήν προσήλωσή της στην πραγματικότητα, δηλαδή τόν ρεαλισμό. Τέλος, επειδή άρνεϊται νά συμβιβαστεί μέ τό κοινωνικό σύστημα όσο αυτό θρϊσκειται σε αντίθεση μέ τίς άπαιτήσεις τής φαντασίας, ή ποίηση αυτή είναι βαθιά επαναστατική.

*Γι' αυτό καί ή δυνατή μου όραση,
ή καθαρή, θωπευτική, ή όραση του ποιητή πού μου έδόθηκε
θολώνει.*

*Μεμβράνη καταρράκτη σκεπάζει
τά μάτια μου. Ή ένα τερατώδες έντομο
έχει εισχωρήσει στό κεφάλι μου καί βλέπει,
μέ πολλαπλή μέσ από τίς κόγχες μου όραση.*

*Δέν βλέπει τό μονογενές τό θεϊον βρέφος
μέσα σ' εξαίσια φωτιά, μιά φαντασίωση τής σωτηρίας,
κάμινον όπου οί ψυχές σφυρηλατούνται σε μιά νέα ζωή,
άλλά, σάν από συνεχή ίμάντα, όλο καί πύ πολλές άκατανόητες
μορφές ανάθουν.*

*Κι' αυτό τό έντομο (πού δέν υπάρχει –
μόνο τά μάτια μου μέ κάνουν νά τό βλέπω, τό έντομο
άνύπαρκτο, αυτά πού βλέπω είναι αλήθεια)
δέν μου επιτρέπει νά κοιτάξω άλλου,
ή, κι' αν κοιτάξω, νά διακρίνω μόνο θολά καί άνεστίαστα
τή στέρεη, τήν ευγενική, άθραυστη-σάρκα όσων άκόμη δέν
καήκανε.*

‘Ο άφηρημένος έξπρεσιονισμός όπλο του ψυχρού πολέμου

της Έβας Κόκροφτ

μετάφραση: Μαρίνα Παπαγιαννάκη

Γιά νά καταλάβει κανείς γιατί ένα συγκεκριμένο καλλιτεχνικό κίνημα έχει επιτυχία στά πλαίσια ενός δοσμένου συνόλου ιστορικών συνθηκών, πρέπει νά εξετάσει τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συστήματος του μαικήνα και τίς ιδεολογικές ανάγκες τών ισχυρών. Πρίν και στή διάρκεια τής ‘Αναγέννησης τό σύστημα του μαικήνα και ή επίσημη εξουσία δάδιζαν χέρι χέρι. Η τέχνη και οί καλλιτέχνες είχαν μιά καλά προσδιορισμένη θέση στήν κοινωνική δομή και λειτουργούσαν μέ ιδιαιτερότητα μέσα στήν κοινωνία. Μετά τή βιομηχανική επανάσταση, μέ τήν παρακμή τών ‘Ακαδημιών, μέ τήν ανάπτυξη του συστήματος τών γκαλερί και τών μουσείων, ό ρόλος τών καλλιτεχνών γίνεται λιγότερο συγκεκριμένος και τά αντικείμενα πού παράγουν γίνονται όλο και περισσότερο προϊόντα κατανάλωσης σέ μιά οίκονομία άγοράς. Οί καλλιτέχνες, μή έχοντας πιά άμεση επαφή μέ τούς μαικήνες, δέν διατήρησαν παρά ελάχιστο έλεγχο πάνω στή χρησιμοποίηση τών έργων τους, γιά νά μή πούμε κανένα.

‘Αρνούμενοι τίς υλιστικές άξίες τής αστικής κοινωνίας και αφήνοντας νά διαδοθεί ό μύθος τής μποέμικης ζωής, δήθεν έντελώς έξω από τήν κυρίαρχη κουλτούρα, οί καλλιτέχνες τής πρωτοπορίας άρνήθηκαν γενικά ν’ άναγνωρίσουν ή ν’ άποδεχτούν τόν ρόλο τους: τό ρόλο του παραγωγού πολιτιστικού έμπορεύματος. Έτσι, και κυρίως στίς ΗΠΑ, πολλοί καλλιτέχνες άπαρνήθηκαν συγχρόνως κάθε ευθύνη πού είχε σχέση μέ τά οίκονομικά τους συμφέροντα και μέ κάθε ένδεχόμενη χρησιμοποίηση τών έργων τους, από τή στιγμή πού αυτά μπήκαν στήν άγορά.

Τά μουσεία, από τή μεριά τους, διεύρυναν τό ρόλο τους γιά νά μεταβληθούν σέ κάτι παραπάνω από φύλακες τής τέχνης του παρελθόντος και άρχισαν νά

έκθέτουν και νά συλλέγουν έργα σύγχρονης τέχνης. Στίς ΗΠΑ ιδιαίτερα, τά μουσεία μεταβλήθηκαν σέ κυρίαρχη δύναμη στήν καλλιτεχνική σκηνή. Τά άμερικανικά μουσεία άσκησαν από πολλές άπόψεις μιά λειτουργία άνάλογη μέ κείνη πού είχε τό επίσημο σύστημα του μαικήνα, χωρίς ώστόσο νά δίνουν λιγαρισμό σέ άλλον εκτός από αυτά τά ίδια. Τό άμερικανικό μουσείο, αντίθετα από τό ευρωπαϊκό, άναπτύχθηκε κυρίως σάν ιδιωτικός θεσμός. Έπειδή ιδρύθηκαν και ύποστηρίχθηκαν από τούς γίγαντες τής βιομηχανίας και του χρήματος, διαμορφώθηκαν σύμφωνα μέ τό μοντέλο λειτουργίας τών ίδρυτών τους, τίς ιδιωτικές εταιρίες. Ακόμη και σήμερα, διευθύνονται σέ μεγάλη έκταση από διοικητικά συμβούλια πού αποτελούνται από πλούσιους δωρητές πού άναπαράγονται. Αύτά τά διοικητικά συμβούλια (όπου βρίσκει κανείς συχνά τούς ίδιους «διακεκριμένους πολίτες», πού έλέγχουν τίς τράπεζες και τίς ιδιωτικές εταιρίες και συμβάλλουν στόν καθορισμό τής έξωτερικής πολιτικής) είναι πού προσδιορίζουν τελικά τήν πολιτική τών μουσείων, πού διορίζουν και άπολούν τούς διευθυντές και πού άπέναντί τους είναι υπεύθυνο τό προσωπικό.

Τή μελέτη τής αύξανόμενης επιτυχίας του άφηρημένου έξπρεσιονισμού στίς ΗΠΑ μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, άκολουθεί άναγκαστικά ή εξέταση του ρόλου του σπουδαιότερου μουσείου σύγχρονης τέχνης (του Museum of Modern Art, Moma) και τών ιδεολογικών άναγκών τών υπευθύνων του στή διάρκεια τής περιόδου πού χαρακτηρίζεται από ένα λυσσαλέο άντικομμουνισμό και μιά έντατικοποίηση του «ψυχρού πολέμου».

Σ’ ένα άρθρο μέ τίτλο «American painting during the cold war» πού δημοσιεύτηκε στό «Artform» του

Μάη 1973, ο Κοζλοφ επισήμανε τη σχέση ανάμεσα στην «αμερικανική ρητορική και τον ψυχρό πόλεμο» και τον τρόπο με τον οποίο άρχισαν οι Άμερικανοί Έξπρεσιονιστές εκφράσανε το υπαρξιακό-άτομικό τους πιστεύω. Παράλειψε όμως ο Κόζλοφ να εξετάσει τις προεκτάσεις αυτής της έμβρυακής θέωσης, υποστηρίζοντας αντίθετα ότι «ήταν μία σύμπτωση που σίγουρα πέρασε απαρατήρητη και από αυτούς που καταδιώκουν και από αυτούς που καταδιώκονται». Στην πραγματικότητα, τα πράγματα έγιναν διαφορετικά.

Η σύνδεση της πολιτιστικής πολιτικής του ψυχρού πολέμου με την επιτυχία του Άφρημένου Έξπρεσιονισμού σε καμία περίπτωση δεν προέρχεται από σύμπτωση και δεν θα μπορούσε να μείνει άορατη: την σφυρηλάτησαν, εκείνη την εποχή, μερικά από τα πιο ισχυρά πρόσωπα που έλεγχαν τη πολιτική των μουσείων και προωθούσαν τη «φωτισμένη» τακτική του ψυχρού πολέμου, με σκοπό να πλανέψουν τους ευρωπαίους διανοούμενους.

Την πολιτική σχέση ανάμεσα στον Άφρημένο Έξπρεσιονισμό και τον ψυχρό πόλεμο μπορεί να διακρίνει κανείς καθαρά μέσα από τα διεθνή προγράμματα του Museum of Modern Art. Η έπιρροή του MOMA (ένα από τα κύρια στηρίγματα του κινήματος του άφρημένου έξπρεσιονισμού) δεν υπερτιμάται καθόλου, γιατί είναι αυτό που διαμορφώνει το γούστο στον τομέα της σύγχρονης αμερικανικής τέχνης. Σ' αυτή τη συγκυρία, το γεγονός ότι το «Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης» ήταν από πάντα ένας θεσμός κυριαρχούμενος από τους Ροκφέλερ είναι ιδιαίτερα αποφασιστικό. Ανάμεσα στις άλλες οικογένειες που χρηματοδότησαν το μουσείο, σε μικρότερο βέβαια βαθμό από τους Ροκφέλερ, διακρίνουμε τους Whitley, τους Paley, τους Blisse, τους Warburg και τους Lewisohn. Το «Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης» ιδρύθηκε το 1929, ιδίως χάρις στις προσπάθειες της κυρίας Τζών Ροκφέλερ. Το 1939 ο Νέλσον Ροκφέλερ γίνεται πρόεδρος του MOMA. Παρ' όλο όμως που ο Nelson είχε εγκαταλείψει την προεδρία το 1940, κυριάρχησε στο μουσείο σ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '40 και '50 και ξαναπήρε την προεδρία του MOMA το 1946. Στη δεκαετία του '60 και '70 ο Ντάβιντ Ροκφέλερ και η κυρία Τζών Ντ. Ροκφέλερ III είχαν την ευθύνη του μουσείου στο όνομα της οικογένειας. Παράλληλα, σχεδόν όλοι οι ύπουργοί από το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου μέχρι σήμερα ήταν άνθρωποι που σπούδασαν και έξασκήθηκαν στα διάφορα ιδρύματα και παραρτήματα που έλεγχαν ή διοικούσαν οι Ροκφέλερ. Η γέννηση και η ανάπτυξη της αμερικανικής ψυχροπολεμικής πολιτικής υπήρξε κατεξοχήν δημιούργημα των Ροκφέλερ (και γενικά των Έταιριών και Τραπεζών που αναπτύσσονταν τότε: ο Ντ. Ροκφέλερ είναι και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της Chase Manhattan Bank, χρηματικό κέντρο της δυναστείας Ροκφέλερ).

Η συμμετοχή του μουσείου μοντέρνας τέχνης στην αμερικανική έξωτερική πολιτική γίνεται έντελως αναμφισβήτητη στη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Τόν Ιούνιο του 1941 μία είδηση του Central Press περιέγραφε το «Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης» ως «τό πιο πρόσφατο και πιο παράξενο από

τά στρατολογημένα μέλη για τη γραμμή της άμυνας του θείου Σάμ». Το άρθρο ανάφερε τα λόγια του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου του μουσείου Τζών Ούιτνεύ, σύμφωνα με τον οποίο μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως όπλο για την άμυνα: «να μορφώσει, εμπνεύσει και όχρωσει την καρδιά και τη θέληση των ελευθέρων ανθρώπων για την υπεράσπιση της ίδιας τους της ελευθερίας¹». Ο Ούιτνεύ πέρασε τα χρόνια του πολέμου δουλεύοντας για το O.S.S. (Γραφείο Στρατηγικών Ύπηρεσιών, προκάτοχος της CIA), όπως και μεγάλος αριθμός ανθρώπων γνωστών για τις δραστηριότητές τους στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Το 1967 αποδείχτηκε ότι ο Ούιτνεύ ήταν κάλυψη της CIA (New York Times, 25 Φεβρουαρίου 1967). Στη διάρκεια των πρώτων χρόνων μετά το 40, το MOMA συμμετείχε σ' ένα ορισμένο αριθμό προγραμμάτων που συνδέονταν με τις ανάγκες του πολέμου – προγράμματα που έμελλε να προσδιορίσουν τις παραπέρα δραστηριότητες του σάν θεσμού – κλειδί του ψυχρού πολέμου.

Το MOMA έγινε στην αρχή ένας μικρός προμηθευτής πολεμικού υλικού εκτελώντας τριάντα οκτώ συμβάσεις πολιτιστικού υλικού, για το ποσό των 1.590.239 δολ., με τη διβιβλιοθήκη του Κογκρέσου, το γραφείο πολεμικών πληροφοριών και κυρίως το γραφείο συντονισμού διαμερικανικών υποθέσεων του Νέλσον Ροκφέλερ. Για το γραφείο διαμερικανικών υποθέσεων του Νέλσον «τό μουσείο μαμάς» έσπασε δεκαεννιά εκθέσεις σύγχρονης αμερικανικής ζωγραφικής, που περιόδευσαν στη Λατινική Άμερική, περιοχή όπου ο Νέλσον Ροκφέλερ είχε πραγματοποιήσει τις πιο κερδοσκοπικές του επενδύσεις – την Creole Petroleum, υποομάδα της Standard Oil και New Jersey, τη σημαντικότερη ατομική επένδυση οικονομικού χαρακτήρα της Βενεζουέλας, γνωστής για τον πλούτο της σε πετρέλαια.

Μετά τον πόλεμο, ένα μέρος του προσωπικού του γραφείου διαμερικανικών υποθέσεων μετατέθηκε στις δραστηριότητες του MOMA στο έξωτερικό. Ο René D'Harnoncourt, που είχε αναδειχτεί ειδικός στην οργάνωση και παρουσίαση καλλιτεχνικών εκθέσεων, όταν βοηθούσε τον πρεσβευτή των ΗΠΑ Dwight Morrow να εκπολιτίσει τους Μεξικανούς Μοραλιστές (Siqueiros, Orozco, κλπ), τη στιγμή που ο πετρελαιικός εθνικισμός του Μεξικού άπειλούσε τα πετρελαικά συμφέροντα του Ροκφέλερ, συμμετείχε το 1943 στη διεύθυνση του καλλιτεχνικού τμήματος του γραφείου διαμερικανικών υποθέσεων του Νέλσον. Ένα χρόνο αργότερα έμπαινε στο MOMA, ως αντιπρόεδρος για τις δραστηριότητες στο έξωτερικό. Το 1949 ο Ντ' Αρνοκερ γίνεται διευθυντής του MOMA. Ο άνθρωπος που θα διοικούσε τα διεθνή προγράμματα του MOMA, τη δεκαετία του '50, ο Porter A. Mc Cray, δούλευε επίσης στο γραφείο διαμερικανικών υποθέσεων στη διάρκεια του πολέμου.

Ο Μάκ Κραίν ήταν ένας άνθρωπος ιδιαίτερα ισχυρός και αποτελεσματικός στην υπόθεση του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού. Σπούδασε αρχιτέκτονας στο

1. Αναφέρεται από τον Russel Lynes, Good Old Modern, Νέα Υόρκη, 1973, σ. 233.

Yale και μπήκε στο κύκλο του Ροκφέλερ από τον αρχιτέκτονα του συγκροτήματος, τον Wallace Harrison. Μετά τον πόλεμο ο Νέλσον Ροκφέλερ έβαλε τον Μάκ Κραίν στο MOMA διευθυντή των περιοδευουσών εκθέσεων. Από το 1946 ως το 1949, τότε που το μουσείο δεν είχε πιά διευθυντή, ο Μάκ Κραίν έγινε μέλος της συντονιστικής επιτροπής του σχεδίου Μάρσαλ στο Παρίσι. Το 1952, όταν ξεκίνησε το διεθνές πρόγραμμα του MOMA χάρι σε μία επιχορήγηση 625.000 δολλαρίων από το Ταμείο των αδελφών Ροκφέλερ, ο Μ. Κραίν έγινε διευθυντής. Έμεινε σ' αυτή τη θέση για να διευθύνει στη συνέχεια τη βελτιωμένη έκδοση του προγράμματος άρκετά από τα κρίσιμα χρόνια του ψυχρού πολέμου.

Κατά τον Russel Lynes, στο βιβλίο του «Αυτό το παλιό καλό Μοντέρνο: Κρυφό πορτραίτο του μουσείου Μοντέρνας Τέχνης», οι προθέσεις του διεθνούς προγράμματος του MOMA ήταν καθαρά πολιτικές: «Γιά να γίνει γνωστό, ιδίως στην Ευρώπη, ότι η Άμερική δεν ήταν τό πολιτιστικό τέλμα, που οι Ρώσοι προσπαθούσαν ν' αποδείξουν ότι ήταν, στη διάρκεια αυτής της περιόδου έντασης, που ονομάζουμε ψυχρό πόλεμο».

Τό διεθνές πρόγραμμα του MOMA, όταν ήταν διευθυντής ο Μ. Κραίν, εφοδίασε με εκθέσεις αμερικανικής τέχνης – κυρίως έργα άφηρημένου εξπρεσιονισμού – τίς διεθνείς εκθέσεις στο Παρίσι, Λονδίνο, Σάο Πάολο και Τόκιο, (φέρνοντας συγχρόνως ξένες εκθέσεις στις ΗΠΑ). Πήρε ήμειπίσημο χαρακτήρα προβάλλοντας μίαν «άμερικανική παρουσία» στις εκθέσεις, όπου τίς περισσότερες χώρες εκπροσωπούσαν κυβερνητικές αποστολές. Οί δυσκολίες που είχε ή άμερικανική κυβέρνηση για να διευθετήσει τά λεπτά προβλήματα της έλευθερίας του λόγου και της έλευθερίας της καλλιτεχνικής έκφρασης, δυσκολίες που γεννήθηκαν από τή μακαρθική ύστερία των αρχών του 50, οδήγησαν στο να θεωρηθεί άπαραίτητη και έξυπνη ή άνάθεση του ρόλου της διεθνούς εκπροσώπησης των ΗΠΑ στο MOMA. Γιά παράδειγμα, τό Υπουργείο Έξωτερικών άρνήθηκε να θεωρήσει επίσημη τήν άμερικανική εκπροσώπηση στη Μπιενάλλε της Βενετίας, τό σημαντικότερο ίσως διεθνές καλλιτεχνικό, πολιτιστικό και πολιτικό γεγονός, όπου όλα τά ευρωπαϊκά κράτη, ακόμα και ή Σοβιετική Ένωση, έρχονταν να δρέψουν πολιτιστικές δάφνες. Τό MOMA άγόρασε τό περίπτερο των ΗΠΑ στη Βενετία και πήρε μόνο του τήν ευθύνη των εκθέσεων άνάμεσα στο 1954 και 1962. Ήταν τό μόνο περίπτερο στην Μπιενάλλε που υπήρξε ιδιωτικό και όχι κρατικό.

Ή CIA, ιδίως χάρι στις δραστηριότητες του Thomas W. Braden, υπήρξε επίσης δραστήρια στη διάρκεια της πολιτιστικής επίθεσης του ψυχρού πολέμου. Ο Μπράντεν, από τά πράγματα, συμβολίζει, ακόμα μιά φορά, τό σημαντικό ρόλο του «Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης» στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Πρίν μπει στη CIA τό 1950, για να επιβλέπει τίς πολιτιστικές δραστηριότητες – από τό 1951 ως τό 1954 – ο Μπράντεν ήταν εκτελεστικός γραμματέας του MOMA από τον Άπρίλιο του 1948 ως τό Νοέμβριο του 1949. Γιά να δικαιώσει τίς πολιτικές πολιτιστικές του δραστηριότητες, ο Μπράντεν δημοσίευσε

ένα άρθρο – «Είμαι ευχαριστημένος που ή CIA είναι “άνηθικη”» – στο Saturday Evening Post στις 20 Μαΐου 1967. Κατά τον Μπράντεν, τά φωτισμένα μέλη της κυβερνητικής γραφειοκρατίας αναγνώριζαν γύρω στο 60 ότι «ή άμφισβήτηση στα πλαίσια μιας σέ διάθεσης συμφωνίας πάνω στον ψυχρό πόλεμο» μπορούσε να είναι ένα άποτελεσματικό δπλο προπαγάνδας στο έξωτερικό. Οί λυσσαλέοι άντικομμουνιστές στο Κογκρέσο και σ' όλη τή χώρα στέρησαν τό χρίσμα της επίσημης εκπροσώπησης από πολλά πολιτιστικά προγράμματα. Όπως γράφει ο Μπράντεν «ή ιδέα ότι τό Κογκρέσο μπορούσε να άποδεχτεί ένα μεγάλο μέρος από τά προγράμμά μας ήταν περίπου τό ίδιο πιθανή με τήν ιδέα της άποδοχής από τήν Έταιρία John Birch (άκροδεξιά άμερικανική ομάδα) της κοινωνικής ιατρικής δσθήειας.»

Όπως άποκαλύφθηκε τό 1967, ή CIA επιχορήγησε πλειάδα πολιτιστικών προγραμμάτων και πνευματικών πρωτοβουλιών, που πάρθηκαν από τήν Έθνική Φοιτητική Ένωση (N.S.A.) μέχρι τό περιοδικό «Encounter», περνώντας από άμέτρητο πλήθος λιγότερο γνωστών «φιλελεύθερων και σοσιαλιστικών μετώπων». Στο τομέα της κουλτούρας π.χ., ή CIA χρηματοδότησε μέχρι και τήν παριζιάνικη περιοδεία της Συμφωνικής Όρχήστρας της Βοστώνης τό 1952. Με σκοπό, κατά τον Μπράντεν, να άποφύγει τούς

αύστηρους περιορισμούς για λόγους ασφαλείας, πού είχε επιβάλει το αμερικανικό Κογκρέσο και πού θά απαιτούσαν νά προηγηθεί «πράσινο φως» ασφαλείας, γιά νά δοθεί οποιαδήποτε χρηματοδότηση σ' αυτήν τήν περιοδεία. «Ποιός μπορούσε νά σκεφτεί ότι ήταν δυνατόν βουλευτές νά νιοθετήσουν μιά περιοδεία στό εξωτερικό ενός καλλιτέχνη πού τήχαινε νά 'χει σχέσεις μέ τήν άριστερά;» ρωτούσε στό άρθρο του ο Μπράντεν γιά νά εξηγήσει τήν ανάγκη τής χρηματοδότησης από τήν CIA. «Τό χρέμα έπιασε τόπο, δήλωνε ο Μπράντεν, γιατί στή Συμφωνική Όρχήστρα τής Βοστώνης έγινε εγκωμιαστική ύποδοχή στό Παρίσι, πού γιά νά πετύχαιναν ο Τζ. Φόστερ Ντάλλες ή ο Ντ. Άιζενχάουερ θά είχαν χρειαστεί εκατό λόγους». Όπως τό ύπονοι αυτό τό παράδειγμα, οι σκοποί τής CIA όταν ύποστήριζε τίσ πνευματικές και πολιτιστικές διεθνείς δραστηριότητες, δέν περιορίζονταν στήν κατασκοπεία ή στό νά πετύχει έπαφές μέ φημισμένους ξένους διανοούμενους. Μέ τρόπο πολύ καιριο, ή CIA επιδίωκε νά επηρεάσει τήν ξένη διάνοηση και νά παρουσιάσει μιά εικόνα των ΗΠΑ χτυπητή από τήν άποψη τής προπαγάνδας: τήν εικόνα μιάς κοινωνίας «ελεύθερης», σέ αντίθεση μέ τό «στρατοπεδοποιημένο» κομμουνιστικό μπλόκ.

Ή λειτουργία των επιχειρήσεων μυστικής βοήθειας τής CIA και των διεθνών προγραμμάτων του MOMA

ήταν πανόμοια. Ήλεύθερη από τίσ πιέσεις, μέ τίσ όποιες οι ελάχιστοι εξευγενισμένοι «κομμουνιστοφάγοι» και ο υπερεθνικισμός βάραιναν πάνω στίς επίσημες κρατικές υπηρεσίες, όπως ή «Άμερικανική Υπηρεσία Πληροφοριών (United States Information Agency, USIA), ή CIA και τό MOMA. Ήταν τή δυνατότητα μέ τά πολιτιστικά τους προγράμματα νά εφοδιάσουν μέ εκθέσεις και επιχειρήματα καλοπληρωμένα και πιο αποτελεσματικά, άπαραίτητα γιά νά κάνουν τόν υπόλοιπο κόσμο ν' αποδειχτεί τά πλεονεκτήματα τής ζωής και τής τέχνης στον καπιταλισμό.

Στόν κόσμο τής τέχνης, ο Άφρημένος Ήξπρεσιονισμός συνιστούσε τό ιδεώδες ύφος γιά τίσ προπαγανδιστικές δραστηριότητες. Ήταν σέ τέλεια αντίθεση μέ τό «στρατοπεδοποιημένο, παραδοσιακό, στεγνό» ύφος του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού». Ήταν καινούριο, φρέσκο και δημιουργικό. Πρωτότυπος, πρωτοποριακός από καλλιτεχνική άποψη, ο Άφρημένος Ήξπρεσιονισμός μπορούσε ν' αναχθεί σέ πολιτιστικό ανταγωνιστή του Παρισιού. Και ήταν δυνατόν γιατί ο Pollock, όπως και οι περισσότεροι πρωτοπόροι καλλιτέχνες, είχε πίσω του τό ενδιαφέρον πού είχε δείξει κάποτε γιά τήν πολιτική δράση².

Ή άλλαγή εκδηλώθηκε στή διάρκεια τής δημιουργίας τής Συνομοσπονδίας των Ζωγράφων και Γλυπτών τό 1943, ομάδας πού περιλάμβανε αρκετούς Άφρημένους Ήξπρεσιονιστές. Ή καινούρια Συνομοσπονδία (ιδρύθηκε γιά νά αντιπολιτευθεί τό Συμβούλιο των Καλλιτεχνών πού είχε πολιτικές άνησυχίες), διέθετε γιά άρχηγούς καλλιτέχνες πού, όπως λέει ο Κόζλοφ, «ένδιαφέρονταν περισσότερο γιά τίσ καλλιτεχνικές άξίες παρά γιά τήν πολιτική δράση». Από μιά πλευρά ή προηγούμενη πολιτική δράση μερικών Άφρημένων Ήξπρεσιονιστών συνιστούσε μειονέκτημα γιατί εμπόδιζε ένδεχόμενη εγγύηση του Κογκρέσου γιά πολιτιστικά προγράμματα πού θά ύποστηρίζονταν από τήν Κυβέρνηση. Από τήν άλλη πλευρά όμως και σύμφωνα μέ τήν άποψη ενός μαχητή του ψυχρού πολέμου, παρόμοιες σχέσεις μέ ύποπτες πολιτικές δραστηριότητες κατάφεραν νά αυξήσουν τήν άξία των καλλιτεχνών ως όπλο προπαγάνδας. άπόδειχναν τίσ άρετές τής «ελευθερίας τής έκφρασης» σέ μιά κοινωνία «άνοικτή και ελεύθερη».

Άποθεώθηκε ο Άφρημένος Ήξπρεσιονισμός στή ζωγραφική, γιατί έδειχνε ότι ή Άμερική περνούσε στήν καλλιτεχνική «ένηλικίωση», και έγινε άμέσως προϊόν έξαγωγής. Τό έργο του Willen De Kooning περιλαμβανόταν στήν άμερικανική εμφάνιση στήν Μπιενάλε τής Βενετίας ήδη από τό 1948. Τό 1950, ο Arshile Gorky και ο Πόλλακ προστέθηκαν σ' εκείνον. Οί ΗΠΑ εκπροσωπήθηκαν στήν Μπιενάλε του Σάν Πάολο, ήδη τό 1951, μέ τρεις Άφρημένους Ήξπρεσιονιστές κατά Σαλόνη. Ήπίσης εκπροσωπήθηκαν στα διεθνή Σαλόνια τής Βενεζουέλας, των Ίνδιαν,

2. Γιά τίσ σχέσεις του Πόλλακ μέ τό Κομμουνιστικό Κόμμα, δές του Francis O' Connor, *Jackson Pollock*. Νέα Υόρκη, 1967, σ. 14, 21, 25 και Harold Rosenberg, «The Search for Jackson Pollock» στο *Art News*, Φεβρουάριος 1961, σ. 58. Τό πρόβλημα δέν είναι τό νά μάθει κανείς άν ο Πόλλακ ήταν πράγματι συνδεδεμένος μέ τό Κομμουνιστικό Κόμμα στα χρόνια του '30, αλλά, άπλως, άν είχε άρκετές σχέσεις μέ τήν άριστερά γιά νά θεωρηθεί ύποπτος στα μάτια τής δεξιάς του Κογκρέσου.

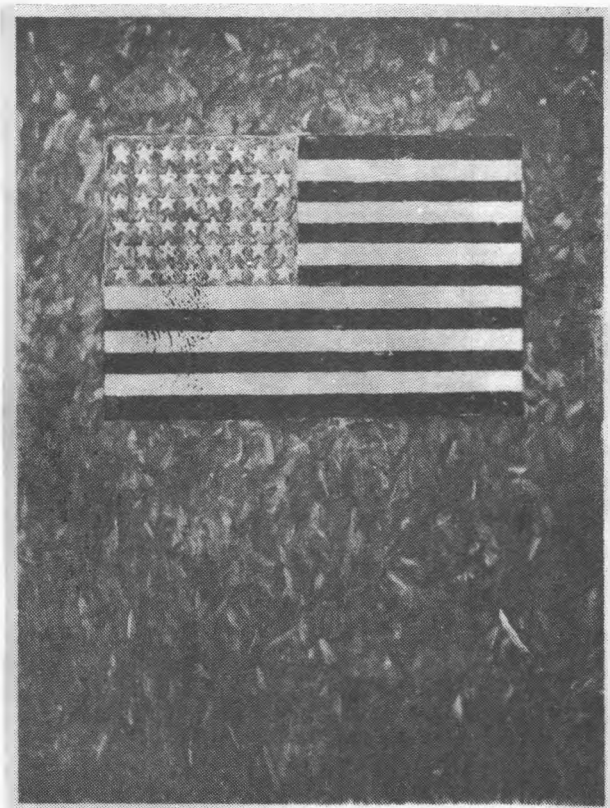
της Ίαπωνίας, κλπ. Τό 1956 μιά έκθεση του MOMA, μέ τίτλο «Ή σύγχρονη Τέχνη στίς ΗΠΑ», πού περιλάμβανε έργα δώδεκα Αφηρημένων Έξπρεσιονιστών (Baziotes, Gorky, Guston, Motherwell, Pollack, Rothko, Stamos, Still καί Tomlin), έκανε περιοδεία σέ όκτώ ευρωπαϊκές πόλεις, άνάμεσα στίς όποιες ήταν καί ή Βιέννη καί τό Βελιγράδι.

Άπό τήν άποψη τής πολιτιστικής προπαγάνδας, οι λειτουργίες του πολιτιστικού μηχανισμού τής CIA, όπως καί των διεθνών προγραμμάτων του MOMA, ήταν ίδιες καί στην πραγματικότητα οι μόν βοηθούσαν τίς δέ. Ο Π. Μάκ Κραίν, ως διευθυντής των διεθνών δραστηριοτήτων του MOMA στή διάρκεια των χρόνων του '50, στην πραγματικότητα άσκούσε κυβερνητικά καθήκοντα, όπως ο Μπράντεν καί ή CIA υπηρετούσαν τά συμφέροντα των Ροκφέλλερ καί άλλων λαμπρών αφεντικών τής άμερικανικής άρχουσας τάξης. Ο Μάκ Κραίν υπήρξε ένας από τους κυριότερους πράκτορες του Ροκφέλλερ γιά τή διάδοση των έξαγωγικών προγραμμάτων άμερικανικής κουλτούρας σέ περιοχές πού κρίνονταν ζωτικές γιά τά συμφέροντά του: ή Λατινική Αμερική στόν πόλεμο, ή Ευρώπη άμέσως μετά, σχεδόν όλος ο κόσμος στή δεκαετία του '50, στην δεκαετία του '60 ή Ασία. Τό 1962-1963 ο Μάκ Κραίν έκανε ταξίδι ενός χρόνου στην Ασία καί τήν Αφρική, μέ τίς κοινές εύλογίες του Υπουργείου Έξωτερικών καί του MOMA. Τόν Οκτώβρη του 1963, τή στιγμή πού ή Ασία είχε μεταβληθεί σέ περιοχή ιδιαίτερα καίρια γιά τίς ΗΠΑ, ο Μάκ Κραίν έγκατέλειψε τό MOMA γιά νά γίνει διευθυντής του Ταμείου «Τζών Ντ. Ροκφέλλερ III», (νεοϊδρυμένο πρόγραμμα διεθνών πολιτιστικών ανταλλαγών, πού άφορούσε ειδικά τήν Ασία).

Η άμερικανική κυβέρνηση, άπλούστατα, δέν μπορούσε νά πάρει μόνη τής, τουλάχιστον άνοιχτά, στά χέρια τής τίς άνάγκες του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού στην διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Τά σκάνδαλα των εκθέσεων του USIA τό 1956 (καί ή λύση πού προσφέρθηκε από τό MOMA) φανερώνουν καλά τά προβλήματα τής κυβέρνησης. Τό Μάιο του 1956, μιά έκθεση ζωγραφικής άμερικανών καλλιτεχνών μέ τίτλο «Sport in Art», οργανωμένη από τό Sports Illustrated γιά τό USIA, έπρεπε νά παρουσιαστεί στους Ολυμπιακούς άγώνες τής Αυστραλίας. Αυτή ή έκθεση άκυρώθηκε μετά από έντονες διαμαρτυρίες στο Ντάλλας του Τέξας, όπου παρουσιάστηκε πρίν σταλεί στο έξωτερικό. Μιά ομάδα τής δεξιάς στο Ντάλλας, τό Patriotic Council, άπέρριψε τήν έκθεση γιά τόν παρακάτω λόγο: τέσσερις εκπροσωπούμενοι καλλιτέχνες συμμετείχαν άλλοτε σέ ομάδες καθοδηγούμενες από τους κομμουνιστές. Τόν Ιούνιο του 1956 μιά περίπτωση λογοκρισίας τής σκέψης άκόμα πιο σοβαρή συντάραξε τό τύπο. Τό USIA ακύρωσε ξαφνικά μιά πολύ σημαντική έκθεση άμερικανικής τέχνης 100 American Artists. Κατά τους New York Times, τής 21ης Ιουνίου, ή έκθεση αυτή είχε θεωρηθεί σαν «μιά από τίς πιο σημαντικές εκθέσεις άμερικανικής ζωγραφικής πού στάλθηκε ποτέ στο έξωτερικό». Η έκθεση είχε οργανωθεί γιά τήν USIA από τό American Federation of Arts, μιά οργάνωση μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα έγκατεστημένη στή Νέα Υόρκη, πού άρνήθηκε νά δεχτεί τίς πιέσεις πού έκανε τό USIA γιά

νά αποκλειστεί μιά δεκάδα καλλιτεχνών, πού κρίθηκαν από τό γραφείο πληροφοριών «κοινωνικός κίνδυνος» καί «απαράδεκτοι» γιά λόγους πολιτικούς. Τό διοικητικό συμβούλιο τής Όμοσπονδίας ψήφισε όμόφωνα υπέρ τής άρνησης συμμετοχής στην έκθεση στην περίπτωση άπόρριψης από τήν κυβέρνηση έστω καί ενός μόνο έργου, στηριζόμενο σέ μιά άπόφαση του 1954 πού έλεγε ότι «ή τέχνη θά πρέπει νά κρίνεται από τήν άξία τής σαν έργο τέχνης καί όχι από τίς ταξικές ή κοινωνικές πεποιθήσεις του καλλιτέχνη».

Τό American Committee For Freedom πού, σύμφωνα μέ στοιχεία πού αποκαλύφθηκαν τό 1967, δεχόταν τήν έποχή εκείνη έπιχορηγήσεις από τή CIA, άντιτάχθηκε επίσης στή λογοκρισία. Ο Theodore Streibert, διευθυντής του USIA, στην κατάθεσή του στην Έπιτροπή Έξωτερικών Σχέσεων πού είχε γιά πρόεδρο τόν γερούσιαστή Fulbright, άναγνώρισε ότι τό USIA ήταν εναντίον τής χρησιμοποίησης έργων ύποπτων πολιτικά στά πλαίσια εκθέσεων στο έξωτερικό. Τό USIA, επειδή ήταν κυβερνητικό γραφείο, είχε τά χέρια του δεμένα από τους έντονους καί θορυβώδεις λόγους των μελών του Κογκρέσου, όπως του αντιπρόσωπου του Michigan George A. Dondero πού κατάγγελλε τακτικά από τό δήμα τήν άφηρημένη τέχνη καί «τους στρατολογημένους καλλιτέχνες μέ στολή έρυθροφρουρού». Όπως έγραψαν οι New York Times στίς 28 Ιουνίου 1956, ο Φουλμπράιτ άπάντησε: «Έάν τό Γραφείο δέν αλλάξει πολιτική δέν

Joseph P. Kamp, Flag on Chicago Field, 1957

θαπρεπε να στέλνει πλέον εκθέσεις στο εξωτερικό».

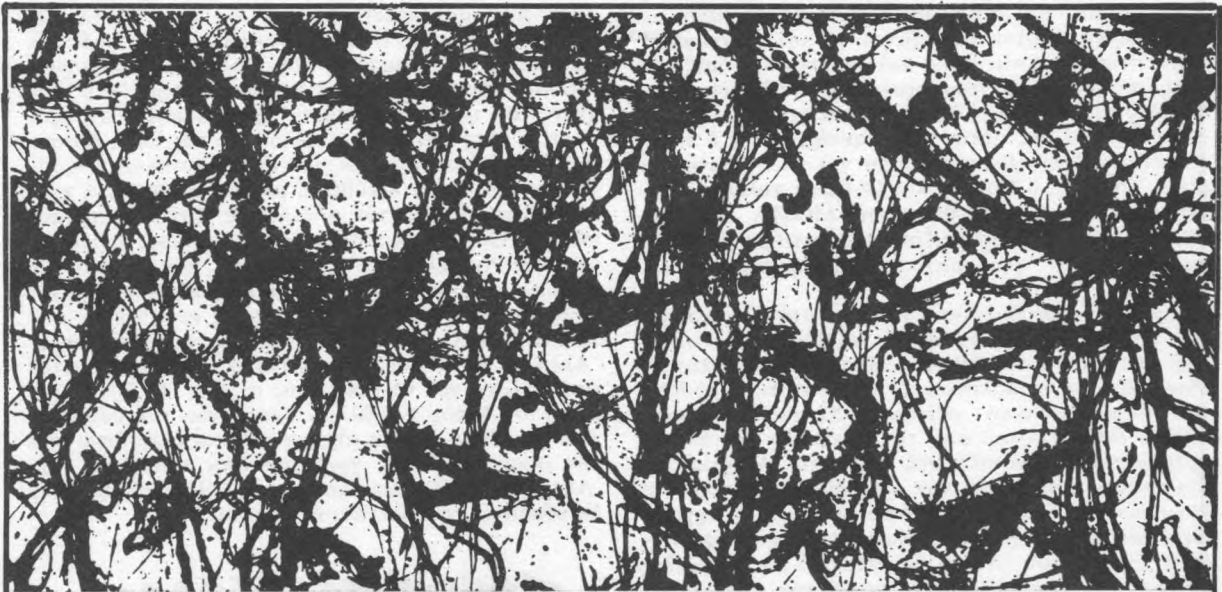
Οι Ροκφέλερ βρήκαν γρήγορα τη λύση στο δίλημμα. Τό 1956, τό διεθνές πρόγραμμα του MOMA διευρύνθηκε αισθητά, τόσο ως προς τά οικονομικά του μέσα όσο και ως προς τούς στόχους του. Μεταβλήθηκε σε Διεθνές Συμβούλιο του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης και προβλήθηκε επίσημα 6 μήνες μετά τό σκάνδαλο της έκθεσης των 100 American Artists, πού λογοκρίθηκε από τό USIA. Ή νέα διεύθυνση του ρόλου του MOMA σε εκπρόσωπο των ΗΠΑ στο εξωτερικό εξηγήθηκε σε ένα άρθρο στους New York Times τής 30ής Δεκεμβρίου 1956. Σύμφωνα με τούς Times: «Ή κυβέρνηση βλέπει με κακό μάτι κάθε πρόβλημα τόσο αμφιλεγόμενο όσο ή τέχνη και θρίσεται σε δύσκολη θέση εξαιτίας τής ενοχλητικής επέμβασης ορισμένων πολιτικών ανδρών, παντελώς αδιάφορων γιά τήν τέχνη, εκτός από τήν περίπτωση πού πέφτουν πάνω σε κάτι πραγματικά σημαντικό... Μερικά από τά άμεσα προγράμματα, των οποίων τό οικονομικό βάρος αναλαμβάνει τό Διεθνές Συμβούλιο του MOMA, συνίστανται στη συμμετοχή των ΗΠΑ σε τρεις διεθνείς εκθέσεις και μία περιοδεύουσα έκθεση μοντέρνας τέχνης στην Εύρώπη».

Αυτή ή σημαντική έκθεση αμερικανικής ζωγραφικής εμφανίστηκε δυό χρόνια αργότερα από τό Διεθνές Συμβούλιο του MOMA με τίτλο «The New American Painting», καλοπαρουσιασμένη περιοδεύουσα έκθεση Ή αφηρημένων Ήξπρεσιονιστών. Ή έκθεση, έφοδιασμένη με ένα πολύ ενημερωμένο κατάλογο του γνωστού Alfred H. Barr, Jr, έκανε τό γύρο όκτώ ευρωπαϊκών χωρών, τό 1958-1959. Ή εισαγωγή του καταλόγου γραμμένη από τον Μπάρ, είναι ένα παράδειγμα του προπαγανδιστικού ρόλου πού έπαιξε ό Ή αφηρημένος Ήξπρεσιονισμός στη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. «Άκούει πράγματι κανείς συχνά τούς υπαρκξιακούς άπόηχους του λόγου τους,

άλλά ή άγωνία τους, ή στράτευση τους, ή «τρομερή έλευθερία τους» άφορούν ουσιαστικά τό έργο τους. Άπορρίπτουν με προκλητικό ύφος τίσ συμβατικές άξίες τής κοινωνίας πού τούς περιβάλλει, άλλά δέν είναι στρατευμένοι πολιτικά, παρ' όλο πού οι πίνακές τους έξυμνήθηκαν και καταδικάστηκαν σαν συμβολικές επιδείξεις τής έλευθερίας σ' ένα κόσμο πού ή έλευθερία ήχει σαν πολιτική στάση».

Ό Μπάρ, διευθυντής του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης από τίσ άρχές του μέχρι τό 1944, υπήρξε τό πιο σημαντικό πρόσωπο όσον άφορά τήν έπεξεργασία του καλλιτεχνικού προφίλ του μουσείου και προσδιόρισε τήν επιτυχημένη ανάδειξη ή άποτυχία των καλλιτεχνών άτομικά ή των καλλιτεχνικών κινημάτων στην Άμερική. Άκόμη και μετά τήν άποχώρησή του από τήν διεύθυνση του MOMA, ό Μπάρ συνέχισε να είναι ό μέγας διαμορφωτής του γούστου του μουσείου. Ή ύποστήριξη πού έδωσε στους Ή αφηρημένους Ήξπρεσιονιστές επηρέασε τήν επιτυχία τους. Πέρα από τό ρόλο του στο MOMA, ό Μπάρ ήταν καλλιτεχνικός σύμβουλος του Peggy Guggenheim πού ή γκαλερί του (Art of the Century) παρ' όλο πού προσανατολιζόταν προς τό σουρεαλισμό, όργάνωσε τίσ πρώτες σημαντικές άτομικές εκθέσεις μερικών από αυτούς τούς καλλιτέχνες στα μέσα των χρόνων του '40. Γιά παράδειγμα, ή γκαλερί του Peggy Guggenheim πρόσφερε άτομικές εκθέσεις στον Τζάκσον Πόλλακ τό 1943, 1945, 1947· στον Haus Hofmann τό 1944· στον Robert Motherwell τό 1944 και στο Mark Rothko τό 1945. Ό Μπάρ ήταν τόσο ένθουσιασμένος από τή δουλειά των Ή αφηρημένων

3. Γιά μία πιο πλήρη ιστορία τής από τά δεξιά επίθεσης εναντίον τής τέχνης στην διάρκεια των χρόνων του «πενήντα» και τό ρόλο του Dondero, δές William Hauptman «The suppression of art in the McCarthy decade», στο Artforum, Οκτώβρης 1973, σ. 48-52.

Jackson Pollock, Number 32, 1950

Ἐξπρεσιονιστῶν πού συχνά παραβρισκόταν στίς ἀνεπισημες συγκεντρώσεις τους καί μάλιστα προέδρευε σέ μερικές ἀπό τίς στοργγγυλές τράπεζες στό χώρο τῶν συναυσιῶν τους, The club, στό New York City.

Τά «ἀτού» αὐτά τοῦ Μπάο, σάν πολιτιστικοῦ μαχητή τοῦ ψυχροῦ πολέμου, καί ἡ πολιτική συλλογιστική πού βρίσκεται πιδῶ ἀπό τήν προαγωγή καί τήν ἐξαγωγή τῶν Ἀφηρημένων Ἐξπρεσιονιστῶν στή διάρκεια τοῦ ψυχροῦ πολέμου, εἶναι ὀλοφάνερα σ' ἕνα ἀρθρο πού γράφτηκε ἀπό τό Μπάο τό 1952 στούς *New York Times Magazine*, μέ τίτλο «Εἶναι ἡ Μοντέρνα Τέχνη κομμουνιστική», καί ὅπου καταδικάζει τό «σοσιαλιστικό ρεαλισμό» στή ναζιστική Γερμανία καί στή Σοβιετική Ἐνωση. Ὁ Μπάο ὑποστήριξε στό ἀρθρο του τήν ἀποψη ὅτι ὁ ὀλοκληρωτισμός καί ὁ ρεαλισμός συμθαδίζουν. Ἀντίθετα, ἡ ἀφηρημένη τέχνη θά προκαλοῦσε ἀνησυχία καί θά ἀπαγορευόταν ἀπό τοῦς Χίτλερ καί Στάλιν. (Ὅπως ἀκριβῶς καί οἱ Dondero ὅλου τοῦ κόσμου πού ἤθελαν νά παρομοιάσουν τήν ἀφαίρεση μέ τόν κομμουνισμό). Στόν ἀγῶνα του ἐναντίον τῶν ἄξεστων τῆς δεξιᾶς, τοῦς Μακκαρθιστές, ὁ Μπάο ἐκπρόσωποῦσε τοῦς φωτισμένους μαχητές τοῦ ψυχροῦ πολέμου, ὅπως ὁ Μπράντεν στή CIA καί ὁ Μάκ Κραίν στό MOMA. Στήν περίπτωση ὅμως τῆς διεθνούς πολιτικῆς τοῦ MOMA, σέ ἀντίθεση μέ κείνη τῆς CIA, δέν ἦταν ἀπαραίτητη ἡ χρῆση ὑπεκφυγῶν. Μέ τή ὁθήθεια τῶν ἐκατομμυρίων τοῦ Νέλσον Ροκφέλερ ἦταν δυνατόν νά ἐπιδιωχθοῦν ἀνοιχτά σκοποὶ παρόμοιοι μέ τίς πολιτιστικές ἐπιχειρήσεις τῆς CIA.

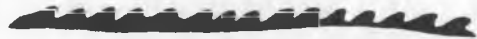
Ἡ ἀπόπειρα ἐπιρροασοῦ τῶν διανοοιμένων καί τῶν καλλιτεχνῶν πίσω ἀπό τό «σιδηροῦν παραπέτασμα» ἐπαιρνε ἰδιαίτερη σημασία. Τό 1956, στή μετασταλινική περίοδο, ὅταν ἡ πολωνική κυβέρνηση μέ τόν Γκομούλκα ἔγινε πιό φιλελεύθερη, ὁ Tadeuz Kantor, ἕνας καλλιτέχνης τῆς Κρακοβίας, ἐντυπωσιασμένος ἀπό τό ἔργο τοῦ Πόλλακ καί ἄλλων ἀφηρημένων, πού εἶχε δεῖ προηγούμενα σέ ἕνα ταξίδι του στό Παρίσι, ἀρχισε νά στρέφει τό καλλιτεχνικό κίνημα στήν Πολωνία πρὸς μιά κατεύθυνση διαφορετική ἀπό τό σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Ἀνεξάρτητα ἀπό τό ρόλο πού ἔπαιξε αὐτό τό κίνημα στήν ἐξέλιξη τῆς πολωνικῆς τέχνης αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς, αὐτός ὁ τύπος ἀνάπτυξης θεωρήθηκε ἐπιτυχία γιά τό «στρατόπεδο μας». Τό 1961, ὁ Κοῦτορ καί 14 ἄλλοι πολωνοὶ ἀνεκονικοί ζωγράφοι ἐκτέθηκαν στό MOMA. Παραδείγματα σάν αὐτό καθρεφτίζουν τήν ἐπιτυχία τῶν πολιτικῶν στόχων τῶν διεθνῶν προγραμμάτων τοῦ MOMA.

Ἐχοντας τόσο θαυμάσια ἐπιτύχει στήν ὑποστήριξη τοῦ ψυχροῦ πολέμου μέσω τοῦ MOMA, ὁ Ν. Ροκφέλερ, στά χρόνια τοῦ '60, προώθησε τό Συμβούλιο τῆς Ἀμερικῆς καί τό πολιτιστικό του συστατικό, τό Κέντρο διαμερικανικῶν σχέσεων. Χρηματοδοτούμενο σχεδόν ἀποκλειστικά ἀπό τόν Ροκφέλερ καί ἄλλους ἀμερικανούς ἐπενδυτές στή Λατινική Ἀμερική, τό Συμβούλιο κατευθύνει τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς ἀμερικανικῆς κυβερνήσεως ὅπως ἀκριβῶς τό ἀρχαιότερο καί πιό ἰσχυρό Συμβούλιο ἐξωτερικῶν σχέσεων (σὴ κορυφή τοῦ ὁποίου βρίσκεται ὁ Ντ. Ροκφέλερ καί ὅπου ὁ Χένρυ Κίσινγκερ ἀρχισε τήν ἀναρρίχηση του πρὸς τήν ἐξουσία). Τό κέντρο διαμερικανικῶν

σχέσεων συνιστᾷ μιά πολιτιστική ἀπόπειρα, ελάχιστα καλυμμένη, γιά τήν ἀνακατάκτηση τοῦ σεῦδαμοῦ τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς μετά τήν κουβανέζικη ἐπανάσταση, τὰ θλιβερά γεγονότα τῆς Ἀκτής τῶν Χοίρων καί τὰ ἐπεισόδια τῆς κρίσης τῶν πυραύλων. Στά γραφεῖα τῆς Park Avenue – μιά παλιά κατοικία, δῶρο τῆς οἰκογένειας Ροκφέλερ – τό Κέντρο παρουσιάζει ἐκθέσεις λατινοαμερικανικῆς τέχνης καί διαλέξεις πού γίνονται ἀπό προσκαλεσμένους ζωγράφους καί λατινοαμερικανούς διανοούμενους πρώτης κατηγορίας. Ὅπως τό Ταμεῖο «Τζ. Ντ. Ροκφέλερ III» γιά τήν Ἀσία, τό Κέντρο εἶναι ἕνας ἐπί πλέον κρίκος στήν μεγεθυνόμενη ἀλυσίδα τοῦ ἐλεγχομένου ἀπό τοῦς Ροκφέλερ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ὁ δῆθεν διαχωρισμός τῆς τέχνης ἀπό τήν πολιτική, πού διαλαλήθηκε στόν «ἐλεύθερο κόσμο» μέ τήν ἀνοδο τῆς ἀφαίρεσης μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ἀποτελοῦσε μέρος μιάς γενικότερης τάσης, πού ἐπικρατοῦσε σέ κύκλους διανοομένων γιά περισσότερη «ἀντικειμενικότητα». Ἡ ἰδέα μιάς πολιτικῆς στρατεύσεως ἦταν τόσο ξένη στοῦς ἀνερχόμενους ἀπολιτικούς κύκλους τῆς δεκαετίας τοῦ '50 (ὄχι μόνο στοῦς καλλιτέχνες ἀλλά καί σ' ἄλλους διανοούμενους) ὥστε ὁ Daniel Bell, πού ἔκανε κοινωνική ἱστορία, ἔφτασε νά κηρύξει τήν μεταπολεμική περίοδο σάν «τό τέλος τῆς ἰδεολογίας». Ὁ Ἀφηρημένος Ἐξπρεσιονισμός ἀντιστοιχεῖ τέλεια στίς ἀνάγκες αὐτῆς τῆς δῆθεν καινούριας ἱστορικῆς περιόδου. Ἀποδίδοντας στή ζωγραφική τους ἐπικράτηση τοῦ ἀτομικισμοῦ καί ἀφαιρώντας κάθε ἀναγνωρίσιμο περιεχόμενο, οἱ Ἀφηρημένοι Ἐξπρεσιονιστές πέτυχαν τή δημιουργία ἐνός νέου σημαντικοῦ καλλιτεχνικοῦ κινήματος. Ἐπίσης συμμετείχαν, εἴτε τῶθελαν εἴτε ὄχι, σ' ἕνα καθαρά πολιτικό φαινόμενο: τό δῆθεν διαχωρισμό ἀνάμεσα στήν τέχνη καί τήν πολιτική, πράγμα πού ὑπηρετοῦσε τόσο τέλεια τὰ συμφέροντα τῆς Ἀμερικῆς στή διάρκεια τοῦ ψυχροῦ πολέμου.

Τό νά διατείνεται κανεῖς ὅτι τό καλλιτεχνικό ὅφος εἶναι πολιτικά οὐδέτερο ὅταν δέν ἔχει ἄμεσα σάν θέμα τήν πολιτική, εἶναι τό ἴδιο ἀπλοϊκό μέ ἐπιθέσεις σάν αὐτές τοῦ Dondero, πού ἐπιδίωκαν νά παρουσιάσουν τήν ἀφηρημένη τέχνη σάν ἀνατρεπτική. Μαχητές τοῦ ψυχροῦ πολέμου, ἔξυπνοι καί εὐστοροφοὶ ὅπως ὁ Μπράντεν καί οἱ φίλοι του τῆς CIA, διέκριναν ὅτι οἱ διανοούμενοι πού ἀμφισβητοῦσαν καί πίστευαν ὅτι δροῦν ἐλεύθερα, μποροῦσαν νά 'ναι χρήσιμα ἐργαλεῖα γιά τόν πόλεμο τῆς διεθνούς προπαγάνδας. Οἱ ἰσχυροὶ καί πλούσιοι μαικήνες, ἀνθρωποὶ σάν τόν Ροκφέλερ καί τόν Οὐϊντνεῦ, πού ἐλέγχουν τὰ μουσεῖα καί ἐπιβλέπουν τήν ἐξωτερική πολιτική, εὐκολα ἀναγνωρίζουν τή σημασία τῆς κουλτούρας στή πολιτική ἀρένα. Ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἐλεύθερα. Ἀλλά τό ἔργο του προωθεῖται καί χρησιμοποιεῖται ἀπό ἄλλους γιά τὰ δικὰ τους σχέδια. Ὁ Ροκφέλερ, μέσω τοῦ Μπάο καί ἄλλων ὑπευθύνων τοῦ μουσεῖου πού ἰδρύθηκε ἀπό τή μητέρα του καί ἐλέγχθηκε ἀπό τήν οἰκογένειά του, χρησιμοποίησε συνειδητὰ τόν Ἀφηρημένο Ἐξπρεσιονισμό, «σύμβολο τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας», γιά πολιτικούς σκοποῦς.

Σ. Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 60 - ΑΘΗΝΑ ☎ 360 5501 - 360 8550

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ 141 - ΠΕΙΡΑΙΑΣ - ☎ 411 6530

ΚΛΑΣΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ σειρά συνεχίζεται....

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ σειρά συνεχίζεται....

Ἡ πορνογραφία καί ἡ πολιτική τῆς ὀργῆς καί τῆς ἀνατροπῆς

τοῦ Masud R. Khan

μετάφραση: Μιχάλης Χρυσανθόπουλος

*Πορνογραφία: γραπτά ἢ εἰκόνες ἀσέ-
μνου περιεχομένου μέ σκοπό νά προκα-
λέσουν σεξουαλική διέγερση*
(Λεξικό Penguin)

Θεωρώντας ἱκανοποιητικό τόν παραπάνω ὀρισμό, θά προσπαθήσω νά ἐρευνήσω τή φύση τῆς «πρόκλη-
σης» καί τήν ποιότητα τῆς «σεξουαλικῆς διέγερσης»
πού προξενεῖ ἡ πορνογραφική φιλολογία καί εἰκονο-
γραφία. Γιά νά γίνει σαφέστερο τί ἐννοῶ, νά δυό
παραδείγματα πορνογραφημάτων:

«Ναί, τί ὦραϊα» – Ἡ φωνή τῆς ἔφτανε σχεδόν σάν
κραυγή, ἐνῶ ἓνα ζεστό, λευκό σύννεφο πού στριφο-
γύριζε ἄρχισε νά τόν περιτυλίγει. «Ναί, ΝΑΙ, ΤΙ
ΩΡΑΙΑ» – ἔλεγε. Τό χέρι του γλιστροῦσε, ἔμπαινε
ὄλο καί πιο βαθιά, κόντευε νά φτάσει στόν ἀγκώνα,
εἶχε γίνει μούσκεμα, ἔχανε τά λογικά του. ἄρχισε νά
τή χαιδεύει, ὄλο καί τή χαιδεύει, ἐκείνη σπαρταροῦσε
ἀπ' τό χάδι, ἦταν ἓνα χάδι σάν ἀντλία πού ἀνεδοκα-
τέβαινε, τή χαιδεύει ὄλο καί γρηγορότερα νοιώθοντας

Ἡ Masud Khan εἶναι ἐπιφανές μέλος τῆς Βρετανι-
κῆς Ψυχαναλυτικῆς Ἑταιρίας καί ἐκδότης τῆς Διε-
θνοῦς Ψυχαναλυτικῆς Βιβλιοθήκης. Σειρά ἀπό ἄρθρα
του ἔχουν ἐκδοθεῖ στό βιβλίο του *The Privacy of the
Self* (London 1974).

Ἡ πορνογραφία καί ἡ πολιτική τῆς ὀργῆς καί τῆς
ἀνατροπῆς δημοσιεύτηκε στό ἐβδομαδιαῖο *The Times
Literary Supplement* (τεῦχ. 4ης Φεβρουαρίου 1972)
καί ἐπανεκδόθηκε στοῦ *Danid Holbrook* (editor), *The
Case against Pornography* (London 1972).

τά ἐγκατά τῆς νά συναντοῦν τήν ἀγαπημένη του γρο-
θιά, κάθε φορά χωνόταν καί πιο βαθιά, χαιδεύει συ-
νέχεια, ἐκείνη ἄρχισε νά οὐρλιάζει, βρισκόταν σέ
ἄγριο ὄνειρο, ὁ ἰδρώτας του ἔτρεχε, εἶχε κι ἐκείνη
καταμουσκευτεῖ, βυθίστηκε μέσα τῆς καί τή χαιδεύει
μέχρι τόν ἀγκώνα (F. Polini, Ὁμορφες καμαριέρες
στή σειρά).

«Κάποιος ἄνδρας πού δέν εἶχαμε ξαναδεῖ, εἶπε ἡ
γλυκεῖα αὐτή πόρνη, μᾶς ἦρθε στό σπῖτι καί πρότεινε
μιά μάλλον ἀσυνήθιστη τελετή: ζήτησε νά τόν δέ-
σουμε ἀπό τή μιά μεριά τῆς διπλῆς φορητῆς σκάλας:
δέσαμε καλά τούς μηρούς καί τή μέση του στό τρίτο
σκαλί κι ἀφοῦ σήκωσε τά χέρια του πάνω ἀπ' τό κε-
φάλι τά δέσαμε ἀπ' τούς καρπούς στό ψηλότερο
σκαλί. Γυμνώθηκε. Μόλις δέθηκε καλά, δάρθηκε μέ
τόν ἀγριότερο τρόπο, τόσο πού τόν χτυπούσαμε μέ τή
λαβή τοῦ μαστιγίου, ὅταν πιά εἶχαν φθαρεῖ οἱ κόμποι
στῆς λουρίδες. Ἐπαναλαμβάνω πῶς ἦταν γυμνός, καί
χωρίς νά χρειαστεῖ οὔτε νά τόν ἀγγίξει κανεῖς, οὔτε κι
ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, ἀφοῦ ὁμως πρῶτα δάρθηκε
ἄγρια, τό τεράστιο πέος του σηκώθηκε σάν πύραυλος,
τό βλέπαμε νά ταλαντεύεται καί ν' ἀναπηδάει ἀνά-
μεσα στά σκαλιά αἰωρούμενο σάν ἐκκρεμές, καί σύν-
τομα τίναξε μέ ὀρμή τό σπέρμα του στή μέση τοῦ δω-
ματίου. Τόν λύσαμε, πλήρωσε κι αὐτό ἦταν ὄλο».
(Sade, *Οἱ 120 μέρες τῶν Σοδόμων*).

Ἀκόμα κι ἡ ἐπιτροχάδην ἐξέταση τῶν γεγονότων
πού περιγράφονται δέν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι
ἀπραγματοποίητα ἀπό τό ἀνθρώπινο σῶμα, ἀνδρικό
ἢ γυναικεῖο. Τό νά βάλλει κανεῖς μέσα στά γεννητικά
ὄργανα τῆς γυναίκας ὀλόκληρη τή γροθιά καί τόν
βραχίονά του θά εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τή ρήξη, τήν
κακοποίηση καί τήν τεράστια καταστροφή τοῦ ὀργά-
νου πού τά δέχτηκε. Ἀλλά ὁ συγγραφέας τό παρα-

γνωρίζει. Αντίθετα, περιγράφει κάποια αίσθηση ήδονικής εξάρσης. Παρόμοια, ο χαρακτήρας που περιγράφει ο Σάντ ούτε εξαντλείται ούτε πληγώνεται από τον ξυλοδαρμό. Φεύγει ακμαιότατος μετά απ' ό,τι συνέβη. Και τό παράδειγμα είναι μάλλον ήπιο για τίς άρχές του Σάντ. Διότι είναι συνηθισμένο φαινόμενο στη διήγησή του άνθρωποι νά πληγώνονται βαριά, κοπέλες ν' άκρωτηριάζονται σε σεξουαλικά όργια, νά τούς κόβουν τά δάχτυλα των ποδιών κι άλλα παρόμοια. Τό ανθρώπινο σώμα παραμένει πάντα αλώβητο και ικανό, οτιδήποτε κι άν του συμβεί. Οί χαρακτήρες μένουν οί ίδιοι, πριν και μετά τό γεγονός. Ο πόνος δέν έμποδίζει σε τίποτε και τίποτε δέν διδάσκει. Η Ίουστίνη του Σάντ παραμένει ολόκληρη, άθωα και μέ παιδική άγνοια από τήν άρχή μέχρι τό τέλος τής διήγησης.

Αν τά σωματικά γεγονότα που περιγράφονται μέ τή γραφή¹ τής πορνογραφίας είναι τελείως άπραγματοποίητα από τό ανθρώπινο σώμα, τότε πρέπει ν' άναρωτηθούμε από που άντλούν τήν αυθεντικότητά τους και τήν ικανότητα νά διεγείρουν σεξουαλικά τόν άναγνώστη. Η άπάντηση βρίσκεται στην έξειδικευμένη χρήση των λέξεων στην πορνογραφία. Δέν περιγράφουν τήν ανθρώπινη έμπειρία αλλά μιμούνται ή κατασκευάζουν κάποιο τελείως άπάνθρωπο γεγονός. Τό παράλογο και άκατόρθωτο αυτό του γεγονότος προσδίδει τήν καινούρια δύναμη: έχει ξεπεράσει τά έγγενή όρια του άνθρωπίνου σώματος νά νοιώθει πόνο και διέγερση.

Η έξειδικευμένη χρήση των λέξεων στην πορνογραφία έχει άλλη μιá ιδιότητα: ύποτάσσει τό ένστικτο στό νοϋ. Δέν περιγράφονται αυθόρμητες, άμοιβαίες, άνθρωπινες σεξουαλικές έμπειρίες, αλλά λεπτομερώς έπεξεργασμένα και σύνθετα γεγονότα που άποτελούν κατασκευές του νοϋ μέσω των λέξεων. Οί έμπειρίες αυτές παρουσιάζονται μέν ως έμφανώς σωματικές και συγκεκριμένες, στην πραγματικότητα όμως αυτά τά γεγονότα μπορούν νά συμβούν μόνο στό νοϋ και στό ταχυδακτυλουργικό κενό που είναι τό πεδίο τής πορνογραφίας. Αυτό άκριβώς τό χαρακτηριστικό τοποθετεί τήν πορνογραφία έξω από τή σφαίρα τής ήθικης και τής ήθικολογίας. Μπορεί νά κριθεί μόνο αίσθητικά και ψυχολογικά κι όχι δικαστικά ή ήθικά.

Αφού ή πορνογραφία είναι άποκλειστικά ένα διαστραμμένο παιγνίδι του νοϋ, σχεδόν ξένο από τίς συνήθειες σεξουαλικές έμπειρίες, πρέπει νά τήν έξετάσουμε από κοντά, αίσθητικά και ψυχολογικά. Η αίσθητική τής πορνογραφίας είναι ένα σύνολο από άπουσίες. Σπάνια πετυχαίνει τήν ποιότητα του πραγματικού λογοτεχνήματος. Ζητώντας συγγνώμη από τόν Απολλίναϊρ, τόν Ζάν Πωλαίν, τόν Τζέφρυ Γκόρρερ, τόν Ζώρζ Μπατάιγ και τόν Ρολάν Μπάρτ, νομίζω ότι τό ύφος του Σάντ δέν έχει άρετές. Πρέπει νά

παραδεχτούμε ότι ή γραφή του είναι βαρετή, καταπιεστικά έπαναληπτική και χωρίς έφευρετικότητα — τά ίδια σωματικά γεγονότα κατασκευασμένα σε χώρο κλειστοφοβικό, μέ καταδυναστευτική και άκούραστη έπιμονή. Υπάρχει τόσο λίγη φαντασία ή έφευρετικότητα ή ένασχόληση μέ χαρακτήρες στην πορνογραφία· κι ο Σάντ είναι τό κύριο παράδειγμα. Λείπουν δέ τελείως τά συναισθήματα, ή σχέση μέ τό αντικείμενο² ή ή προσωπική έμπειρία. Άλλά προτρέχω: αυτά άνήκουν στην ψυχολογική έξέταση.

Πρέπει νά έξετάσουμε αίσθητικά τήν πορνογραφία για ν' άνακαλύψουμε ότι άφ' ενός ψεύδεται, όταν ποζάρει για λογοτεχνία, κι άφ' έτέρου άποτυγχάνει στους σκοπούς της νά γίνει φορέας έξηγμένων ένστικωδών έμπειριών. Έδώ βέβαια οί πορνογράφοι πέτυχαν διάνα, χάρη στις ύστερικές κραυγές των έξοργισμένων Έυρωπαίων μέ τήν πουριτανική άνατροφή τους. Τό ζήτημα παρακάμφηκε. Διότι τό ζητούμενο δέν είναι ή άνηθικότητα τής πορνογραφίας, αλλά τό ότι πρόκειται για παθητική και κακή λογοτεχνία. Είναι ειρωνική και παράλογη ή στάση του σύγχρονου έυρωπαϊκού πολιτισμού άπέναντί της. Ένώσω οί πορνογράφοι μπλέκονται σε άτέλειωτες συζητήσεις μέ τούς ήθικολόγους — αυτούς τούς άναχρονιστικούς κι έννοχισμένους φρουρούς τής φθίνουσας ζωτικότητας του πολιτισμού — άρνούνται δογματικά όποιαδήποτε ύπόθεση ότι ή πορνογραφία προσφέρει φτηνή λογοτεχνία κι άρρωστημένη ψυχολογία σε άτομα χωρίς διέξοδο, άνίκανα νά τήν αξιολογήσουν και μόνο σε θέση νά γίνουν άτυχοι συνένοχοι της.

Αυτή είναι ή πρώτη περιοχή του πολιτισμού όπου ή πορνογραφία είναι άνατρεπτική. Χωρίς ούτε νά βασίζεται στην φαντασία και τήν ευαισθησία του άναγνώστη ούτε νά τήν ευθύνει, του προσφέρει ένα περιορισμένο κόσμο παντοδύναμης πολυλογίας, μεταμφιεσμένο και οργανωμένο σε σωματικά γεγονότα που έχουν τίς δικές τους αυτόνομες ψευτοέξάρσεις και ψευτοοργασμούς, και μέ τά όποια ο συνένοχος αυτοϊκανοποιείται και διεγείρεται. Τό τέχνασμα αυτό τής έμπιστοσύνης είναι τό μεγαλοφυές, άν έπιτρέπε-

2. Σχέση μέ τό αντικείμενο: Όρος μέ εύρύτατη χρήση στην ψυχανάλυση σήμερα ως δηλωτικός του τύπου τής σχέσης του ύποκειμένου μέ τόν κόσμο του· ή σχέση αυτή είναι τό σύνθετο άποτέλεσμα τής ιδιαιτερης όργάνωσης τής προσωπικότητας, τής αντίληψης των αντικείμενων που, μέχρις ενός βαθμού, φαντασιώνεται από τό ύποκείμενο, και όρισμένων ειδικών μορφών άμυνας.

Μπορούμε νά μιλάμε για σχέσεις μέ τό αντικείμενο ενός όρισμένου ύποκειμένου, αλλά και για μορφές σχέσης μέ τό αντικείμενο, άναφερόμενοι είτε σε σημεία τής εξέλιξης (π.χ. στοματική σχέση μέ τό αντικείμενο), είτε στην ψυχοπαθολογία (π.χ. μελαγχολική σχέση μέ τό αντικείμενο).

ΣΗΜ. Προκύπτει τό έξης μεταφραστικό πρόβλημα: στά άγγλικά χρησιμοποιείται ο όρος object — relation(ship) και όχι ο όρος relationship to the object. Αυτό γίνεται διότι ο τελευταίος όρος σημαίνει ότι τό αντικείμενο είναι χρονικά πρότερο τής σχέσης του ύποκειμένου μέ αυτό, και, κατ' αναλογία, ότι τό ύποκείμενο έχει ήδη συγκροτηθεί. Ένώ ο πρώτος όρος ύποδηλώνει τήν άλληλεπίδραση. Στά έλληνικά όμως δέν μπορούμε νά μεταφράσουμε «αντικειμενική σχέση», ή «σχέση αντικειμένου», διότι έχουν άλλη σημασία· ο δέ όρος «αντικείμενο — σχέση», που θά δήλωνε άκριβώς τό ταυτόχρονο και τήν άλληλεπίδραση, είναι ξένος στην γλώσσα· έτσι καταλήγω στό «σχέση μέ τό αντικείμενο». (Βλ. Laplanche — Pontalis, *The language of psycho-analysis*, London 1973. Έπίσης για τό «αντικείμενο» βλ. Πολίτη τευχ. 19, σ. 71).

1. Γραφή: Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τή γαλλική λέξη *Ecriture* αντί τής άγγλικής *writing*. Ο λόγος, όπως αναφέρει ο ίδιος, είναι ότι ή έννοια τής *écriture* συνεπάγεται όρισμένη πρόθεση στην χρήση των λέξεων, πράγμα που δέν συμβαίνει μέ τή λέξη *writing*. Νομίζω ότι στά έλληνικά ή «γραφή» μεταφράζει επαρκώς τήν *écriture*. Όπου στό κείμενο συναντώ τό *writing* μεταφράζω διαφορετικά, π.χ. «πορνο-γράφημα». (Άλλοι μεταφράζουν τήν *écriture* ως *practice of writing*.

ται ή χρήση τής λέξης, τής πορνογραφίας. Συμμαχεί με τήν αδυναμία του συγκεκριμένου άτομου και πολιτισμού να πραγματώσει τīs εμπειρίες του με προσωπική του πρωτοβουλία – σάν ζωή και σάν λογοτεχνία. Πρόκειται για τήν εκδίκηση του ευνουχισμένου συγγραφέα κατά τής παράδοσης τής αληθινής λογοτεχνίας του πολιτισμού του. Αν ο πολιτισμός χρειάζεται αιώνες για να πραγματώσει, μέσω κάποιου μέλους του, τīs «Έξομολογήσεις» του Ρουσσώ ή τὰ «Τέσσερα Κοιναριέτα» του Έλιοτ, τὸ φτάνει ή ἀπελπισμένη προσκόλληση στήν προσωπική συμφορά για να παρουσιάσει τόν Σάντ ή τόν Γουίλλιαμ Μπάρροου.

Τό κυριότερο ἀμάρτημα τής πορνογραφίας – και ἀμάρτημα είναι ή κατάλληλη λέξη, μιά και ή πορνογραφία έχει γίνει ιερή σήμερα – είναι τὸ ὅτι δέν ἀποτελεῖ πραγματική λογοτεχνία. Κι ἀκόμα παραπάνω, ὅτι σκοπός και ἔργο τής είναι ή ἀπομάκρυνση τής λογοτεχνίας ἀπὸ τὸ ζωτικό της ρόλο στή ζωή τὸ ἀνθρώπου και τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πορνογραφία ἀρνείται τή φαντασία, τὸ ὕψος και τήν παράδοση τοῦ ἀν-

θρώπινου ἀγώνα να χρησιμοποιήσει τή γλώσσα για να γνωρίσει και να εξυψώσει τόν εαυτό του.

Τώρα ἄς δούμε τήν πορνογραφία ἀπὸ ψυχολογική σκοπιά. Αὐτὸ πὸν παρουσιάζω είναι ή προσωπική μου ἀποψη ή, για να δανειστώ τήν εὐτυχή φράση τοῦ Νίτσε, «ρυθμιστικοί μύθοι»³. Ἡ ψυχαναλυτική μου παιδεία και πρακτική με έχει ἐπηρεάσει πρὸς ὀρισμένη κατεύθυνση κι έχει δώσει συγκεκριμένη ἐννοιολογική χροιά στοὺς «ρυθμιστικούς μύθους» μου. Πιστεύω ὅτι ή πορνογραφία ἀποξενώνει τούς συνεισφέροντες της – δέν μπορούμε να τούς ἀποκαλέσουμε

3. Ρυθμιστικοί μύθοι: Στά Ἀγγλικά *regulative fictions*. Ὁ δρος ἀπαντᾷ στοῦ *Gay Science*, book v, 344, ἴσως δὲ και ἄλλοῦ στοῦ Νίτσε. Σάν ἐπεξήγηση παραθέτω τή μετάφραση (ἀπὸ τὰ ἀγγλικά) τοῦ χωρίου:

«...Ὅπως σωστά λέγεται, στήν ἐπιστήμη δέν ὑπάρχει χώρος για πεποιθήσεις. Μόνο με τή μετριοφροσίνη τής ὑπόθεσης, τής προσωρινῆς πειραματικῆς ἀποψης, τοῦ ρυθμιστικοῦ μύθου ἔχουν θέση, ἀκόμα και κάποια ἀξία, οἱ πεποιθήσεις στήν ἐλικράτεια τής γνώσης – ἂν και πάντοτε ὑπὸ τήν προϋπόθεση ὅτι θὰ παραμένουν ὑπὸ ἀστυνόμευση, τήν ἀστυνόμευση τής καχυποψίας.»

ἀναγνώστες – τόσο ἀπὸ τόν εαυτό τους ὅσο κι ἀπὸ τόν ἄλλο. Μεταμφιέζει τὰ στεῖρα κι ἀλλοτριωμένα κατασκευάσματα τοῦ ἐγκεφάλου σὲ ἀμοιβαία και ἐκστασιαζόουσα σχέση, με τή βοήθεια τῶν σωματικῶν γεγονότων πὸν περιγράφει. Ἐξαιτίας αὐτοῦ, εἶπα κάποτε ὅτι ή πορνογραφία είναι ὁ κλέφτης τῶν ὀνειρών. Σ' αὐτὴν δέν ὑπάρχει χώρος για ὀνειροπόληση ή για σχέσεις με τὸ ἀντικείμενο. Με τīs λέξεις φυλακίζονται τὰ πάντα στοῦ βίαιου και τυραννικοῦ παιγνίδι με τόν ἴδιο τὸ σωματικό εαυτό και τόν ἄλλο. Χρόνος τὸ διηγετικές και στατικό παρόν. Ἐξοῦ και ή νοσταλγική ἀτμόσφαιρα τής πορνογραφίας.

Ἡ Ἄννα Φρόντ ἔχει διαγνώσει τόν τρόμο συναισθηματικῆς παράδοσης ὡς τήν οὐσιώδη διαταραχή πὸν ὀδηγεῖ στοῦ σχηματισμοῦ τῶν διαστροφῶν. Θὰ μπορούσαμε να ὑποστηρίξουμε ὅτι ή κρίσιμη διαταραχή πὸν ὀδηγεῖ στήν πορνογραφία είναι ή αδυναμία αἰσθησιακῆς παράδοσης. Ἐδῶ, στή ρίζα τής πορνογραφίας, βρίσκεται αὐτὸ τὸ ἐντυπωσιακὸ παράδοξο. Παρασιάζεται μὲν ἀφοσιωμένη με μαχητικότητα στήν περιγραφή καταστάσεων ἀκρατοῦ αἰσθησιασμοῦ και ἀμοιβαίας ὀργανισμικῆς ἡδονῆς· ὁμως τὸ μόνο πὸν καταφέρει είναι ή ὀργανισμικὴ ἐπίδειξη χειρισμοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ σωματικοῦ εαυτοῦ και τῶν γεννητικῶν ὀργάνων τοῦ ἄλλου. Ἐτσι ἓνα στοιχεῖο μανίας λυμαίνεται τή διήγηση. Εὐκολα θὰ διακρίνει κανεῖς στα δύο παραδείγματα πὸν ἀνέφερα, κάτι πὸν μοιάζει με χτύπημα ἀποπληξίας.

Τώρα ἐρχόμαστε στήν ἐπόμενη ἐρώτηση: τί εἶδους συναισθήματα πραγματοποιοῦν, ἐξωτερικεύουν και διανέμουν (χωρὶς ὁμως ἀμοιβαιότητα) αὐτὰ τὰ σωματικά γεγονότα; Τήν ὀργή, ἀπαντᾷ. Ἡ μόνη ἀληθινὴ ἐπιτυχία τής πορνογραφίας είναι ὅτι μετατρέπει τήν ὀργή σὲ ἐρωτικά σωματικά γεγονότα. Σκόπιμα χρησιμοποιοῦ τή λέξη «μετατρέπει» και ὄχι «μετουσιώνει»⁴. Ἡ γραφή αὐτή, λόγω τοῦ ἰδιαίτερου τρόπου πὸν χρησιμοποιοῦ τīs λέξεις, δέν ἀφομοιώνει οὔτε ἐπεξεργάζεται τὸ συναισθηματὸ τής ὀργῆς, ὅπως θὰ ἀπαιτούσε ή μετουσίωση. Ἀπελευθερώνει μὲν και μετατρέπει τήν ὀργή σὲ ἡδονικά σωματικά γεγονότα, ἀλλά ή βία τής ὀργῆς παραμένει ἀπείραχτη. Καὶ τώρα, ὅπως εἶπε κι ὁ Μπάρνινγκτον Κούπερ, βία και ἐριστικὴ διάθεση δέν είναι τὸ ἴδιο πράγμα· ή πρώτη συνεπάγεται τήν ἀπαίτηση ὀλοκληρωτικῆς ὑποταγῆς. Ἡ ὕγιης ἐμπειρία τής παράδοσης στīs αἰσθήσεις, μετατρέπεται σὲ ἀξιοθρήνητη ὑποταγή μέσα ἀπὸ βιαιότητες στήν πορνογραφία. Γι' αὐτὸ θεωρῶ τόσο ὀξυδερκή τήν παρατήρηση τής Τζίλ Τουίντνυ στήν ἐφημερίδα *The Guardian*: «Ὀλοκλήρη ή πορνογραφία είναι μιά μακριὰ θλίβεσθ' ἀφήγηση τής γυναικείας ἐξαθλίωσης». Κι ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Σάντ και τής ἀνδρικής ἐξαθλίωσης. Αὐτὸ τὸ περιεργὸ θέαμα τής ἐξαθλίωσης, τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ και τής βίαιης ὑποταγῆς περιγράφει κι ὁ Ζενέ με ζωντάνια και τελετουργικότητα πὸν ἀγγίζουν τήν ψευδαίσθηση.

4. Μετουσιώνει: Χρησιμοποιεῖται ή λέξη «μετουσίωση» ἀντὶ τής συγχρότερα χρησιμοποιούμενης «ἐξιδανίκευσης» γιατί ή τελευταία, στα ἑλληνικά, έχει φορτισθεῖ ἰδιαίτερα ἠθικά.

Η ικανότητα της πορνογραφίας να μετατρέπει την λανθάνουσα όρμη σε βίαια ερωτικά γεγονότα κλεισμένα μέσα στη γλώσσα της προσδίδει τρεις δυνάμει λειτουργίες: της ανατροπής, της θεραπείας και της μάθησης. Είναι ανατρεπτική στο βαθμό που άρνείται την ύπαρξη του προσώπου και το αντικαθιστά με τη σωματική του επιδεξιότητα. Ο συνένοχος/αναγνώστης πρέπει να βρίσκεται σε πολύ ειδικές καταστάσεις απώλειας της προσωπικότητάς του και διχασμού για να προσεγγίσει και να συμμετάσχει σ' αυτό του είδους τη γραφή. Είναι θεραπευτική στο βαθμό που μετατρέπει την απειλή ολοκληρωτικής βίας και καταστροφής – εξαιτίας της λανθάνουσας όρμης του άτομου και του πολιτισμού – σε επιδέξια κομματιασμένη ερωτική γλώσσα. Μέ τρόπο μακάβριο ή θεραπευτική της πορνογραφίας ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του Φρόντ για την ψυχαναλυτική θεραπεία: «τη θέση του Έκεινου θά την πάρει το Έγώ». Στην πορνογραφία υπάρχει μονάχα το Έγώ· δεν υπάρχει Έκεινο, δεν υπάρχει σώμα δεν υπάρχει πρόσωπο. Το Έκεινο, το άτομο και το σώμα απλώς χρησιμοποιούνται για να εγκαθιδρυθεί και να μπει σε λει-

τουργία ή μηχανισμός των σωματικών γεγονότων. Τέλος, η δυνατότητα της για μάθηση έγκειται στο ότι πρέπει να διδάξει στον συνένοχο/αναγνώστη τους μηχανισμούς που θά του επιτρέψουν να συμμετάσχει στην ιδιότυπη πραγματικότητά της. Κι εδώ υπήρξε πρωτοπόρος ο Θεϊός Μαρκήσιος, όταν με απόλυτη συνείδηση αυτής της λειτουργίας έγραψε τη «Φιλοσοφία της Κρεββατοκάμαρας». Σύμφωνα με τις συμβουλές της κυρίας Ντέ Σαϊντ – Άνζ προς την Εύγενία:

«Άπό τίς άγριότητες, τόν τρόπο, από τά πιό άπαίσια έγκλήματα άς σέ εκπλήττουν τά πιό άπαγορευμένα, γιατί' είν' αυτά που πιό πολύ διεγείρουν τό νου... τίποτε παραπάνω Εύγενία· τό πιό βρωμερό και άτιμο έγκλημα φέρνει τήν πιό γλυκειά ήδονή». Ο Σάντ μέ καταπληκτική οξύδερκεια δείχνει τόν παντοδύναμο ρόλο του νου και τήν άπουσία του ενστίκτου σ' αυτά τά σωματικά γεγονότα.

Η υπερλειτουργικότητα του νου, που προέρχεται από τήν κατασκευή σωματικών γεγονότων φυλακισμένων μέσα στις λέξεις, όχι μόνο άλλοτριώνει άλλα

και απομονώνει τό συνένοχο/αναγνώστη, όπως ακριβώς και τούς χαρακτήρες των πορνογραφημάτων. Είναι ενδιαφέρουσα ή περιγραφή του φαινομένου από τόν Τζέφρον Γκόφερ στο άρθρο του «Η Πορνογραφία του Θανάτου».

«Άφ' έτέρου ή πορνογραφία, δηλαδή ή περιγραφή άπαγορευμένων δραστηριοτήτων για να προκληθούν ψευδαισθήσεις ή αυταπάτες, είναι σπανιότατο φαινόμενο. Προφανώς εμφανίζεται μόνο στις έγγράμματος κοινωνίες, κι όπωσδήποτε δεν έχουμε κανένα στοιχείο γι' αυτήν στις μη έγγράμματος· διότι ενώ ή απόλαυση του άσεμνου είναι κυρίως κοινωνική, ή απόλαυση της πορνογραφίας είναι κυρίως κυνήη».

Πιστεύω ότι τό κρυφό, ή απομόνωση δηλαδή, αποτελεί ακόμα μία ανατρεπτική λειτουργία της πορνογραφίας. Είναι κοινοτυπία τό ότι ή πορνογραφία χρησιμοποιείται κυρίως, για να μην πω αποκλειστικά, για άννανισμό.

Ο Σάρτρ, στην ογκώδη μελέτη του «Ο Άγιος Ζενέ – Ηθοποιός και Μάρτυρας» άσχολούμενος με τη λειτουργία του άννανισμού στα βιβλία του Ζενέ, λέει τό εξής:

«Άναζητώντας τή διεγερση και τήν ήδονή, ο Ζενέ άρχίζει να τυλίγεται στις εικόνες του όπως τό κουνάδι τυλίγεται στη μυρωδιά του. Οι εικόνες αυτές άναζητούν από μόνες τους λέξεις που τίς ενισχύουν συχνά ακόμα κι αυτές μένονν άτελείς· λέξεις άλλες χρειάζονται για να τίς ολοκληρώσουν· οι λέξεις αυτές πρέπει να άρθρωθούν και έντέλει να γραφούν· ή γραφή άναζητεί και δημιουργεί τό κοινό· ο άντανιστικός ναρκισσισμός τεματίζεται με τό να κομματιάζεται σε λέξεις. Ο Ζενέ γράφει ενώ βρίσκεται σε όνειρο και για να σταθεροποιήσει τά όνειρά του ονειρεύεται πώς γράφει, μετά γράφει πώς ονειρεύεται και ή πράξη της γραφής τόν ξυπνάει. Η συνείδηση της λέξης είναι τοπική άφύπνιση μέσα στη φαντασία· ξυπνάει χωρίς να πάψει να όνειρεύεται».

Δέν είμαι όσο ο Σάρτρ πεπεισμένος ότι τό φαινόμενο του όνειρου έμπεριέχεται στα γραπτά του Ζενέ· έχω τήν έντύπωση ότι συμβαίνει τό αντίθετο. Τά καταναγκαστικά και άννανιστικά δημιουργήματα της φαντασίας του Ζενέ άναπληρούν τήν άνικανότητά του να όνειρεύεται και να δημιουργεί σχέσεις με τόν άλλο. Και μέ αυτή τήν έννοια τά πορνογραφήματα άποτελούν τήν άντικειμενικοποίηση αυτής της άνικανότητας των συγγραφέων τους. Άν κάποιος υπερέβαλε θά μπορούσε να πει ότι ή πορνογραφία δεν είναι τίποτε άλλο παρά άννανισμός εν μεγεθύνσει. Ή, κατά τόν Σάρτρ, «ο άννανιζόμενος εκλαμβάνει τή λέξη ως άντικείμενο».

Άν αισθητικά λείπει από τήν πορνογραφία ή φαντασία και ψυχολογικά τά συναισθήματα και ή σχέση με τό άντικείμενο – κι αν σωματικά άποτελεί σύμπτωμα έλλειψης αυθόρμητης ένστικτώδους όρμης και επιθυμίας – τότε μπορούμε να πούμε ότι άσχολεται μόνο διανοητικά με τίς άναζητήσεις των αισθήσεων άποκλείοντας τά συναισθήματα και τίς σχέσεις με τά άντικείμενα. Άναπολεί και περιγράφει σωματικά γεγονότα μέσα από τίς λέξεις, κι είναι οι λέξεις ή μόνη της πραγματικότητα. Άν ο συνένοχος/αναγνώστης

συνηθίσει αυτή την πραγματικότητα, θά χάσει τις εγγενείς του ικανότητες να μεγαλώσει και να διαμορφώσει την προσωπικότητά του σαν ώριμος άνθρωπος. Όχι στο νόμο του Θεού αλλά στο νόμο της φύσης είναι αντίθετη ή πορνογραφία, στο βαθμό που υποσκάπτει την εξέλιξη του ώριμου ανθρώπου προς την ατομικότητα.

Μέχρι στιγμής έχω χρησιμοποιήσει τόν όρο «σωματικά γεγονότα» κι έχω φέρει δύο παραδείγματα. Πρέπει όμως να δούμε λεπτομερέστερα τό χαρακτήρα αυτών των γεγονότων. Ένώσω φιλοδοξούν να είναι κατά φύση σεξουαλικά, απλώς εκμεταλλεύονται τή σεξουαλικότητα για να εκφράσουν βία και όργη, ενάντια στον ίδιο τό σωματικό έαυτό ή ενάντια στο σώμα του άλλου. Οί υπέρμαχοι τής πορνογραφίας και οί ίδιοι οί συγγραφείς τής υποστηρίζουν δέβαια ότι επιδιώκουν να διορθώσουν τις άναστολές πού επιβάλλονται από τις σεμνότερες προκαταλήψεις του πολιτισμού στην έμπειρία των ενστίκτων του κάθε άτομου. Λένε ότι θέλουν να ελευθερώσουν τό άτομο για να φτάσει μέ περισσότερη ζωντάνια και αισθησιασμό στον σεξουαλικό του έαυτό και στα ενστικτά του. Παρόλα αυτά ή πορνογραφία πετυχαίνει ακριβώς τό αντίθετο. Όπως λένε ό Σάντ και ό Σάρτρ, ό νοός και ή λέξη ιδιοποιούνται τή φυσική λειτουργία του ενστίκτου στην ανθρώπινη έμπειρία και χρησιμοποιούν τις ενστικτώδεις όρμες για να φτιάξουν ένα τερατώδες νοητικό κατασκεύασμα από θάναυτες εικόνας, ώστε να επιβάλλουν σωματικά γεγονότα πού παραγνωρίζουν και τήν προσωπικότητα και τήν ύπαρξη των χαρακτήρων.

Μπορεί λοιπόν να δει κάποιος τό δίχασμό πού ύάρχει στην κατασκευή αυτών των γεγονότων. Πρώτον, διαχωρίζεται ή ενστικτώδης σωματική όρμη από τή φυσική τής, σωματική έκφραση, τή άμοιβαία έμπειρία και τήν ικανοποίηση από τή σχέση μέ τό αντικείμενο. Δεύτερον, ό άκρωτηριασμός τής σεξουαλικής όρμης χρησιμοποιείται για τή δημιουργία όρισμένου τύπου βίας μέσα από τή γλώσσα κι αυτή ή βία παρουσιάζεται άκόμη πιό έρωτικά για να ικανοποιήσει. Μέ αποτέλεσμα όμως πάντοτε τό ίδιο: τήν άρνηση του έαυτού και του αντικειμένου. Σ' αυτήν ακριβώς τή άνακατανομή τής σεξουαλικής όρμης και τής επιθετικότητας θρίσκεται ή πραγματική παθολογία τής πορνογραφίας. Έχει άντικαταστήσει τή σεξουαλική ελευθερία και τήν άμοιβαία έμπειρία μέ τή διανοητική πράξη του καταναγκασμού σέ άκρα ύποταγή και ταπείνωση του σωματικού έαυτού και του αντικειμένου. Μέ αυτά τά δεδομένα μπορούμε να πούμε ότι ή πολιτική τής πορνογραφίας είναι έγγενώς φασιστική.

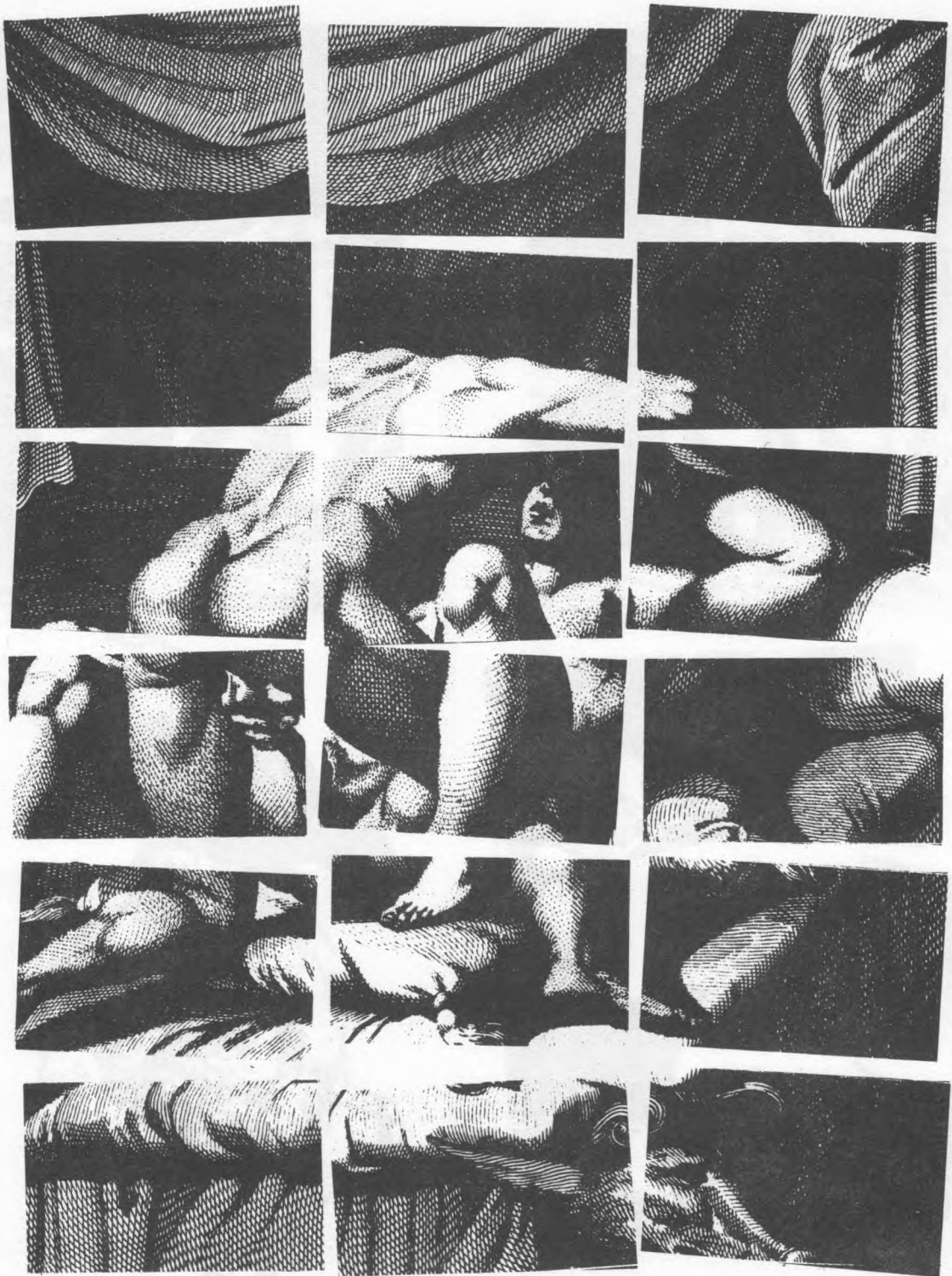
Έχω μέχρι στιγμής έπισημάνει τήν άρνητική πλευρά τής πορνογραφίας. Δέν μπορεί όμως κανείς να άρνηθεί τήν πολιτιστική επανάσταση πού έπιτελέστηκε διά μέσου αυτής, από τόν Θείο Μαρκήσιο μέχρι τόν Άγιο Ζενέ. Άπ' ότι γνωρίζω, κανείς μέχρι τώρα δέν άσχολήθηκε σοβαρά μ' αυτήν και δέν μπορεί κανείς να τή διαγράψει σά φαινόμενο χωρίς σημασία. Η πορνογραφία είναι ταυτοχρόνως τό σύμπτωμα κάποιων διαδικασιών άπονέκρωσης του ενστίκτου στον πολιτισμό και στα άτομα και ή προσπα-

θεια θεραπείας του συμπτώματος. Γι' αυτό έδωσα τόση έμφαση στή θεραπευτική τής. Είναι άπαραίτητο λοιπόν άφ' ενός να καταλάβουμε περισσότερα πράγματα για τή φύση του συμπτώματος και τή λειτουργία του και άφ' έτέρου να κατανοήσουμε τόν χαρακτήρα τής επανάστασης πού έφερε ή πορνογραφία στους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς. Είναι άπαραδέκτο να λέγεται ότι τόσο τό σύμπτωμα όσο κι ή επανάσταση θά παραμεριστούν από τή νομοθεσία. Όπως φαίνεται κι από τήν παραπομπή μου στον Τζέφρυ Γκόρεντ, ή εμφάνιση τής πορνογραφίας είναι στενά συνδεδεμένη μέ τήν εξέλιξη των κοινωνιών σέ έγγράματες: τις τελευταίες μάλιστα δεκαετίες τά διαφημιστικά μέσα έχουν προσθέσει ένα νέο και εύρύτατο όπτικό λεξιλόγιο στην πορνογραφία.

Κάθε σοβαρός μελετητής στον αιώνα μας – ποιητής, ψυχολόγος ή φιλόσοφος – έχει άσχοληθεί μέ τήν έμφανή διαδικασία άποξένωσης του ανθρώπου από τόν

έαυτό του. Πιστεύω ότι μέ τή Βιομηχανική Έπανάσταση και τήν εμφάνιση τής έπιστημονικής τεχνολογίας στους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς, ό άνθρωπος άρχισε να μή σκέφτεται πιά τόν έαυτό του κατ' είκόνα του Θεού ή του ανθρώπου, αλλά τής μηχανής, τής δικής του εφεύρεσης· κι αυτό ακριβώς προσπαθεί να κάνει τό ανθρώπινο σώμα ή γραφή και ή εικονογραφία τής πορνογραφίας: μία ιδεώδη μηχανή πού χρησιμοποιείται για να παρέχει τό μέγιστο αισθησιασμό. Αυτό του είδους ό αισθησιασμός είναι μέν παράγωγος του ενστίκτου, όμως μέ σκοπό επιθετικό (κι όχι σεξουαλικό). Ό,τι ό Ντাইβιντ Χόλμπερουκ έχει άποκαλέσει «καλλιέργεια του κυκλώματος του θανάτου» (βλ. *Sylvia Plath and the problem of existence*, Athlone Press, 1972) σέ μερικές μορφές τής σύγχρονης λογοτεχνίας είναι μόνο ή μία όψη του νομίσματος· ή άλλη είναι τό πορνογραφικό κύκλωμα. Και οί δύο είναι βασικά μηδενιστικές όσον άφορά τή συνειδητοποίηση και πραγμάτωση του ψυχικού δυναμικού του άτόμου, τόσο μέσα στον ίδιο του τόν έαυτό όσο και στις σχέσεις του μέ τούς άλλους.

Χαλκογραφίες του 16ου αιώνα, γνωστές ως Sedici Modi. Δημοσιεύτηκαν τό 1524, σχεδιάστηκαν από τόν Giulio Romano και χαράχτηκαν από τόν Mariantonio Raimondi.

Μοντάζ τετρασέλιδου:
Κυριάκος Κατζουράκης

Τό σχέδιο τής σελ. 54 είναι του 17ου αιώνα

• και γραμματα ζωριζω

Ἄλλά ἐδῶ ἄς σταματήσουμε γιά δυό ἀπαραίτητες σημειώσεις: Πρώτη: ἀπό τό μῦθο τοῦ Οἰδίποδα ὁ Ἀλεξάνδρου ἐνσωματώνει στό «Κιβώτιο» ρητά μόνο τή σχέση τοῦ Ἀπόλλωνα μέ τόν Οἰδίποδα. Δεύτερη: ἐκτός ἀπό τήν ἔλλειψη ὀνόματος, προσώπου, σωματικῆς περιγραφῆς καί φυσικῶν ἐκδηλώσεων, πού ἐπισημαίνεται στό παραπάνω ἄρθρο γιά τό φυλακισμένο, ἀνάλογη ἔλλειψη μπορεῖ νά γίνει ὁρατή σέ δύο ἀκόμη ὄντα: στό φαντάρο καί στόν ἀνακριτή. Πρὸς τό παρόν ἄς μείνουμε στά δύο πρώτα ἀφηρημένα, μὴ ρεαλιστικά καί τυποποιημένα πρόσωπα: τό φυλακισμένο καί τό φαντάρο, τόν παλιό του δηλαδή καθοδηγητή κατά τήν πρώτη περίοδο τῆς κομματικῆς του ζωῆς, ὅταν φοιτοῦσε στήν Ἀθήνα. Ἄς ἐπιστρέψουμε στήν πρώτη ἀναφορά τοῦ Ἀπόλλωνα καί τοῦ Οἰδίποδα στήν Ἀθήνα τῆς κατοχῆς. Ὑπάρχει μιὰ ἰδιορρυθμία. Ἐνῶ δηλαδή γενικά γίνεται ἀπό τόν φυλακισμένο μιὰ προσπάθεια ἀληθοφάνειας τῶν πιό ἀκαιρων καί ἀσυμβίβαστων γεγονότων, ὁ προβληματισμός τοῦ φαντάρου γιά

αὐτόν πού νόμιζε γιά πατέρα του, τόν Πόλυβο τῆς Κορίνθου. Μπορεῖ ὅμως, κατά τήν κρίση τῶν θεῶν, νά τιμωρήθηκε γι' αὐτή τήν προσπάθεια. Ἄλλά τελικά, μέ τόν α' ἢ β' τρόπο, συντέλεσε στή «διατήρηση τῆς συμπαντικῆς ἁρμονίας», ὅπως τήν ὄρισαν οἱ θεοί, καί θά ἔπρεπε νά ἀνταμειφθεῖ γι' αὐτό ἀκριβῶς. Μιλώντας ὁ φαντάρος μεταφέρεται ἀνεπαίσθητα σέ τόπους τῆς χριστιανικῆς θρησκείας (κεφαλαῖο στίς ἀντανυμίες, φράσεις ἀπό Γραφές) κι ἐπιστρέφει μετὰ στήν ἀρχαιοελληνική.

Ἡ δεύτερη σαφῆς ἀναφορά στόν Ἀπόλλωνα καί στόν Οἰδίποδα γίνεται στό ἐπόμεινο κεφάλαιο, δηλαδή τό τελευταῖο τοῦ μυθιστορηματος καί μάλιστα στήν τελευταία πρότασή του. Ὁ φυλακισμένος ἀναφέρεται πάλι σ' αὐτήν τήν κουβέντα μέ τό φαντάρο στήν Ἀθήνα, καί παρόλο πού ἔχουν περάσει ἑπτὰ χρόνια, συμπεραίνει πῶς ἡ μόνη ἀπαλλαγὴ τοῦ Οἰδίποδα ἀπό τίς ἐνοχές του θά ἦταν ἡ αὐτοκτονία του μόνις βγήκε ἀπό τό μαντεῖο, πράξη πού θά ἐπικροτοῦσε κι ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλωνας γιά τή συνέπειά της, μιὰ καί ὁ Οἰδίποδας δὲν δεχόταν ἔτσι εὐκολὰ τή μοίρα του. Ὅμως ὁ φυλακισμένος, ὅπως λέει, δὲν ἔχει τό κυνῖο του μαζί κι οὔτε μέ ἄλλο τρόπο θέλει ν' αὐτοκτονήσει, θεωρώντας αὐτὴ τὴ λύση παραβίαση τοῦ κανονισμοῦ πορείας. Ὁ ἴδιος ἐπιδιώκει, προκαλεῖ τὴ δική του ἀπαλλαγὴ μέ μιὰ ποινὴ πού ἡ ἐξουσία θά κρίνει σκόπιμη καί θά τοῦ ἐπιβάλλει – ἔστω καί μόνο γιά τίς ἐνοχές πού ἐκείνη τοῦ ἀποδίδει. Φτάνει μονάχα ἡ ἐκτέλεσή του νά ἔναι πανομοιότυπη μέ τὴν ἐκτέλεση τῶν συντρόφων πού βαρύνει τὴ συνείδησή του, σάν ἐκτελεστή. Φτάνει μονάχα ὁ θύτης νά γίνει μέ τόν ἴδιο τρόπο θύμα μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀλλὰ παρόμοιας σκοπιμότητας.

Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει βέβαια μιὰ περιοριστικὴ ἐρμηνεῖα τῶν σημασιῶν. Μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ὁργάνωση αὐτῆς τῆς ἀποψῆς τοῦ φυλακισμένου μέσα στό κείμενο, ὅπως πιά θά τὴ συναντήσουμε ἀστραπιαία, μεταμφιεσμένη καί λίγο ἢ πολὺ ἐμμεση. Ἡ τελευταία πρόταση τοῦ διβλίου, ὅπου ἀνταλλάσσεται ἡ σκοπιμότητα μιᾶς αὐτοκτονίας μέ

Ἡ σχέση Οἰδίποδα-Ἀπόλλωνα στό «Κιβώτιο» τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου

Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐρωτήματα τοῦ «Κιβώτιου», πού ἔχει ταυτιστεῖ μέ τό εἶδος τῆς γραφῆς του¹, εἶναι ἡ ντετερμινιστικὴ ἀντίληψη γιά τὴ σχέση αἰτίου-αἰτιατοῦ καί, κατὰ συνέπεια, τὰ προβλήματα πού προκαλεῖ στό ἄτομο ἢ παραδοχὴ αὐτῆς τῆς ἀντίληψης. Τό ἐρώτημα ἐκφράζεται ἄμεσα στό ἔργο μέ τὴ χρῆση τοῦ μῦθου τοῦ Οἰδίποδα. Ἄς σημειώσουμε ὅτι τό μόνο θεατρικὸ ἔργο τοῦ Ἀ. Ἀλεξάνδρου ἔχει τόν τίτλο «Ἀντιγόνη» καί τό μόνο του μυθιστόρημα προβληματίζεται πάνω στό γνωστὸ μῦθο. Τὰ δύο ἔργα ἔχουν διαφορά χρόνου συγγραφῆς 21 χρόνια, σύμφωνα μέ τὰ στοιχεῖα πού δίνει ὁ συγγραφέας.

Γιὰ τόν Οἰδίποδα γίνεται πρώτη φορά κουβέντα ἀπὸ τό φαντάρο.

1. Βλ. Δ. Ραυτοπούλου, *Ἡριδανός*, «Μία κεφαλαιώδης μεταφορὰ στήν πεζογραφία μας», τ.5, 1976

τόν Οἰδίποδα γίνεται σέ μιὰ ἐξωφρενικὴ ὥρα, χωρὶς νά δοθεῖ καμιά σχεδὸν ἐξήγηση γιά τοῦτο. Συμβαίνει τὴ στιγμή πού ὁ ἥρωας πάει νά κουβεντιάσει μέ τόν καθοδηγητὴ του τίς τελευταῖες λεπτομέρειες ἑνὸς σαμποτάζ, μιὰ-δυὸ ὥρες πρὶν ξεκινήσει γιά νά τό κάνει. Ὁ καθοδηγητὴς τὸν καθυστερεῖ πολ- λές ὥρες καί τοῦ μιλά, αὐτὸς πού σπάνια μιλάγε, μονολογώντας γιά τό τυχαῖο καί τό μὴ τυχαῖο καί γιά τὴν ἀνυπαρξία τοῦ πρώτου. Προχωρεῖ τό μόνολόγο του, μέ θέμα τὸν προσχεδιασμὸ τῆς ἀνθρώπινης μοίρας καί τὴν ἀθώτητα τοῦ Οἰδίποδα, ἐφόσον ὁ Ἀπόλλωνας εἶχε προγραμματίσει τίς πράξεις τοῦ Θεβαίου βασιλιᾶ καί τοῦ τό εἶχε κάνει γνωστὸ μέ τοὺς χρησμούς. Ὁ θεὸς ἔπρεπε νά μὴν τιμωρήσει τό ἐκτελεστικὸ ὄργανο τῶν βουλῶν του. Ἀντίθετα ὀφειλόταν κάποιος ἔπαινος στόν Οἰδίποδα γιά τὴν προσπάθειά του νά μὴ σκοτώσει

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

τή σκοπιμότητα μιᾶς καθαρτικῆς καὶ ιεροτελεστικῆς ἐκτέλεσης, μᾶς δίνει τὸ ἔναυσμα. Ὁ φυλακισμένος παραδέχεται στὸ τελευταῖο κεφάλαιο πῶς ὁ ἴδιος χτύπησε στὸ στήθος τὸν σύντροφο Νικήτα, ὡς μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος πού ὀρίστηκε μὲ κλήρο. Ἦδη μᾶς ἔχει ἀφηγηθεῖ φαντασιωτικές παραλλαγές τῆς σκηνῆς αὐτῆς, ὅπου αὐτὸς ποτέ δὲν χτυπᾶ στὸ στήθος τὸ σύντροφό του. Τὸ σημάδεμα στὸ στήθος ὁμως ὑπάρχει ἄλλη μιά φορά στὸ μυθιστόρημα. Εἶναι ἐντυπωσιακὸ καὶ ἐξοχα εὐρηματικό: τὸ γύψινο ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα χτυπιέται σὲ μίαν ἀσκησιμὴ σκοποβολῆς στὸ πρῶν γυμνάσιο ἀπ' τοὺς συντρόφους τῆς ομάδας τοῦ κιβώτιου, χτυπιέται ἀκριβῶς στὸ στήθος. Ὁ ἀφηγητῆς-φυλακισμένος εἶναι παρὼν καὶ προτείνει νὰ μὴ σπᾶνε τὰ ἀγάλματα, ἂν θέλουν νὰ ἔχουν στόχους, νὰ τὰ χτυπᾶνε στὸ περίγραμμα τοῦ σώματος, ὅπως ὁ ἴδιος σημαδεύει κατόπιν τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς νύμφης Ἀδαρβαρέης χωρὶς νὰ τὸ κομματιάσει.

Ἔχουμε πιά ξεφύγει ἀπὸ τὰ *dramatis personae*. Τώρα ὁ Ἀπόλλωνας, γιὰ νὰ θρυμματιστεῖ, γίνεται κι αὐτὸς μιά μίμηση τῆς θεϊκῆς του ὑπόστασης, γύψινη μάλιστα ἐντελῆς, ὄχι ἐπίσημη καὶ δύσθρονη, ὅπως θὰ συνέβαινε ἂν τὸ ἄγαλμα ἦταν μαρμάρينو. Πλάι του ἡ γύψινη μίμηση μιᾶς γυναίκας, μιᾶς ἀγνωστῆς νύμφης τῆς μυθολογίας. Αὐτὸς, ἡ ἐξουσιαστικὴ διαύγεια τοῦ δωδεκάθεου κι αὐτὴ μιά λέξη μόνο στὴν Ἰλιάδα (Ζ, 22) λιγότερο γνωστὴ καὶ λαμπρὴ κι ἀπὸ αὐτὸ ἀκόμη τὸ «Ἀσίην τε», γύψινη στὸ πρῶν γυμνάσιο (ἂν καὶ μετὰ θὰ συναντήσουμε τὸ ἄγαλμα τῆς μαρμάρينو σ' ἓνα μικρὸ μουσεῖο). Κι ὥστόσο γύψινη, γιατί εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἄλλο γύψινο ἄγαλμα – ἐκτὸς τοῦ Ἀπόλλωνα –, εἶναι ὁ πυροβολισμὸς τοῦ ἀφηγητῆ στὸ περίγραμμα αὐτῆς τῆς εὐθραυστῆς Ἀδαρβαρέης πού καρφώνεται ξαφνικά στὸ μυαλὸ τοῦ φυλακισμένου, ἔτσι καθὼς βλέπει τὴ γυναίκα του γυμνὴ καὶ μὲ κομμένο τὸν βραχιόνά της, ὅταν τὴ συναντᾶ παράνομα.

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον, ὅτι ὁ

φυλακισμένος δημιουργεῖ μιά τεχνικὴ ὅταν χτυπᾶ τὰ ἀγάλματα (σημαδεύοντας τὸ περίγραμμα τοῦ σώματος), ὅτι στὴν ἐκτέλεση τῶν συντρόφων του, πού θὰ γίνε μετὰ ἀπὸ μερικὲς μέρες, θὰ χτυπήσει στὴν καρδιά καὶ ὅτι τέλος στίς νευρωτικὲς ἐπαναλήψεις τῆς σκηνῆς τῆς ἐκτέλεσης θὰ χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴν τεχνικὴ σὲ φαντασιώσεις του, φτάνοντας ἔτσι σ' ἓνα μηχανισμό ἀποφυγῆς τῶν ἐνοχῶν μέτρι νὰ ὁμολογήσει τὴν πράξη του. Ὁ φυλακισμένος μπορεῖ νὰ εἶναι ἐνοχος γιὰ τὴν ἐξουσία, ἐπειδὴ ἐπέζησε ἀνατρέποντας τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπιχείρησης κιβώτιο (βλ. παραπάνω ἄρθρο), ὁ ἴδιος ὁμως καταλήγει νὰ αἰσθάνεται ἐνοχος γιὰ μερικὸς θανάτους καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Νικήτα, πού ἐκτελέστηκε. Ὅταν δέχεται νὰ ζήσει στὰ πλαίσια ἐνὸς στρατιωτικο-θηροσκευτικοῦ προορισμοῦ, ὅπως τὸν ὀρίζει ὁ ἴδιος, τὸ ἄγχος του ἐστιάζεται στὴ διερεύνηση τῶν ὀρίων μιᾶς ἀτομικῆς πιά ἐκλογῆς τῆς πράξης. Στὸ τέλος θὰ ἀναιρέσει ἀκόμη καὶ τὴ σκοπιμότητα ὑπαρξῆς ἐνὸς τέτοιου προορισμοῦ (βλέπε παραπάνω ἄρθρο).

Ἡ τεχνικὴ μὲ τὰ ἀγάλματα, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Ἀδαρβαρέης, ἀποτυγχάνει ὅταν πρόκειται γιὰ ζωντανούς ἀνθρώπους. Δὲν τὸν ἀπαλλάσσει. Ἡ τεχνικὴ μὲ τὰ ἀγάλματα εἶναι ἓνα διανοητικὸ κατασκευάσμα, πού γίνεται ἀποτελεσματικὴ σὲ σχέση ὄχι μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ μὲ τὴ μίμησή της. Μιά τεχνικὴ ἀποφυγῆς πού ἐξισώνεται μὲ τὴν ἀδυναμία ὑπαρξῆς ἐνὸς ἀκόμη κώδικα ἢ, μᾶλλον, μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴν καταστροφὴ του.

Ἦναι λοιπὸν ὁ πρῶτος κύκλος καθαρῶν ἀναφορῶν στὴ σχέση Ἀπόλλωνα-Οἰδίποδα στὸ μόνολογο τοῦ φαντάρου καὶ στὴν ἄρνηση τῆς αὐτοκτονίας, καθὼς καὶ στὴν προτροπὴ γιὰ μιά καθαρτικὴ-ιεροτελεστικὴ ἐκτέλεση, ποινὴ πού ὁ ἴδιος εἶχε συμμετάσχει γιὰ νὰ ἐπιβληθεῖ σὲ ἄλλους συντρόφους. Ἦναι μετὰ ἓνας δευτέρος κύκλος ἐμμεσῶν ἀναφορῶν, πού συνδέεται μὲ τὴ σκοποβολὴ τῶν γύψινων ἀγαμάτων καὶ τῆ δημιουργία ἐνὸς μηχανισμοῦ ἀποφυγῆς ἐνοχῶν. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἀκόμη ἓνας

τρίτος, εὐρύτερος καὶ πῶς ἐμμεσῶς κύκλος, πού ἐντοπίζεται στὸν μοναδικὸ διάλογο τοῦ διδύλου (Λυσίμαχου καὶ φυλακισμένου) καὶ γειτονεῖ μὲ τὸ γνωστὸ μόνολογο τοῦ φαντάρου. Οὐσιαστικά, εἶναι ἡ ἀντιπαράθεση τῆς μονολογικῆς φανατικῆς στρατευμένης συνείδησης τοῦ φυλακισμένου μὲ τὴ διαλογικὴ, φυσιολογικὴ καὶ λαϊκὴ, κατὰ κάποιον τρόπο, συνείδηση πάνω στὸ πρόβλημα αἰτίου-αἰτιατοῦ.

Στὸν Οἰδίποδα ὁ Τειρεσίας θεωρεῖται σάν ἓνα ἄλλο πρόσωπο τοῦ Θηβαίου βασιλιά. Θεωρεῖται ἡ συνείδησή του. Στὸ «Κιβώτιο», ὁ φαντάρος θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ κάλλιστα σάν ἓνα ἄλλο πρόσωπο τοῦ φυλακισμένου ἢ ἡ συνείδησή του. Ἦδη ἐπισημάνσαμε μερικὰ σημεῖα ὁμοιότητας: τὴν ἔλλειψη ὀνόματος, ἔλλειψη κάθε σωματικῆς παρουσίας καὶ κάθε σωματικῆς ἐκδήλωσης. Ὁ φαντάρος εἶναι καθοδηγητῆς, τὸ σκαλοπάτι μὲχρι τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ φτάσει τὸ μέλος ὥστε νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τὴν ἡγεσία, ἔτσι ὅπως ὁ μάντις Τειρεσίας εἶναι κατὰ τὸ δαιμονικὸ πού ἐρμηνεύει τὸ θεῖο, κατὰ μετὰ θεοῦ κι ἀνθρώπου. Τὸ ψευδώνυμο «φαντάρος» μιλᾷ πολὺ φανερά γιὰ στρατευμένο, γιὰ ἐκτελεστικὸ ὄργανο – κι ἴσως ἐδῶ νὰ ὑπάρχει κάποια εἰρωνεία τοῦ συγγραφέα, γιατί ὄντας στέλεχος δὲν θὰ τ' ἄν σκολο στὸ κείμενο, ὅπου οἱ ἱεραρχίες ἀποτελοῦν ἓναν ἐξαιρετικὰ ἀκριβὴ κώδικα, νὰ ἔχει καὶ αὐτὸς κάποιον βαθμὸ. Ὁ φυλακισμένος ἀντίστοιχα εἶναι ἓνας σχεδὸν ἀπλὸς στρατιώτης τοῦ Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ καὶ μένει μέχρι τέλος στὴν ἱεραρχία μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἐπιλοχία. Ἄς ξαναεπιρωθεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ σκηνὴ, οἰγμένη ἔτσι τὴν πῶς παράλογη ὥρα χωρὶς καμμιά ἐκλογικὴ τῆς συγκυρίας της, μᾶς ὠθεῖ νὰ δοῦμε τὸν μόνολογο τοῦ φαντάρου σάν μετὰθεση τῶν προβλημάτων τοῦ φυλακισμένου. Μονόλογος χωρὶς κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἀνύπαρκτο ἀκροατῆ, στὸ δάθος ἄλλη μιά σιωπῆ.

Ὁ Λυσίμαχος, πρῶν κυβερνητικὸς στρατιώτης πού ἔχει ἐνταχθεῖ στὸ Δημοκρατικὸ Στρατό, γνωρίζει τὴν περιοχὴ καὶ προστίθεται στὴν ἐπιχείρηση κιβώτιο. Εἶναι φορέας ἐκείνου τοῦ λαϊκοῦ ἰδεολογικοῦ μί-

ρα γουριζω • και γραμμαρα γουριζω

γματος επανάστασης και θρησκείας, εκφράζει ακόμη την αγροτική οικογένεια του εμφύλιου με άριστερους και δεξιούς συγγενείς, με θύματα και από τις δύο πλευρές. Ο Λυσίμαχος είναι ο μοναδικός από τους συντρόφους που έχει μία φυσιολογική εκδήλωση: κοιμάται. Κοιμάται κουρασμένος την ώρα μιας ειρηνικής ημερήσιας σκοπιάς. Ο απολογούμενος τον ξυπνά, τον παρατηρεί και τον αναφέρει. Ο ύπνος είναι εδώ μία φυσική πράξη που θα μπορούσε, ανάλογα με την έρμηνεία, να θεωρηθεί κολάσιμη ή άθωα. Μία άλλη φυσική εκδήλωση, όπως είναι η συζήτηση ανάμεσα σε δύο ανθρώπους, συμβαίνει για μοναδική φορά σ' όλο το μυθιστόρημα ανάμεσα στο Λυσίμαχο και στο φυλακισμένο, την τελευταία βραδιά που ζει ο Λυσίμαχος και ταξιδεύουν με το φυλακισμένο σ' ένα κάρο, μόνοι επιβιώσαντες, κουβαλώντας το κιβώτιο. Την παραμονή το βράδι απέτυχε ή αποκυρτωγράφηση του επισκεπτηρίου, που θα γινόταν με την βοήθεια της γυναίκας. Άς σημειώσουμε μόνο εδώ, πως το επισκεπτήριο χρησιμοποιείται ως σήμα της άτομικης κομματικής ιστορίας, παράλληλα - και σε εξάφτηση - με το σήμα της συλλογικής κομματικής δράσης γενικά, που είναι το κιβώτιο. Μετά την

άποτυχία ανάγνωσης του επισκεπτηρίου, πριν ο φυλακισμένος μείνει ολομόναχος, κουβεντιάζει με τον Λυσίμαχο. Ο τελευταίος προκαλεί το διάλογο, καταφάσκει στην (ψεύτικη) αφήγηση του φυλακισμένου ότι δεν χτύπησε το Νικητα και, αφού γίνει λόγος γι' άλλα πράγματα, καταλήγει στο δικό του πρόβλημα. Μέσα από τη δική του δεισιδαιμονική αγωνία μήπως και δεν πρόλαβε να τον συγχωρήσει ένας σύντροφος που σκοτώθηκε ενώ παίζανε, μπαίνει ξανά το πρόβλημα της άτομικης ευθύνης.

Είναι έντυπωσιακό. Ο φυλακισμένος αρνείται για την περίπτωση του Λυσίμαχου τη σχέση αίτιου-αιτιατού. Θεωρεί τον καθένα υπεύθυνο για τις πράξεις του. Δεν δέχεται καμμία συλογική ένοχη ούτε όριζόντια, ούτε κάθετη. Το μόνο σημαντικό στον άκουσιο θάνατο που προκάλεσε ο Λυσίμαχος είναι ότι εκείνη την ώρα δεν έκτελούσε διαταγές. Ήταν «τυχαίο», όπως όριζει ο Λυσίμαχος, περιστατικό. Άφου λοιπόν δεν υπάρχει διαταγή, δεν υπάρχει χρησμός, είναι δυνατό να λειτουργήσει ο παράγοντας της τύχης, και του καθενός ή ευθύνη διαγράφεται καθαρά, ώστε εύκολα να μπορούμε να μετρήσουμε τό ακριβές της μέγεθος. Μ' αυτόν τον τρόπο ο φυλακισμένος δεν θεωρεί τον εαυτό του ένοχο

για το θάνατο του Έκτορα, που τυχαία προκάλεσε. Η ένοχη και τό μη τυχαίο υπάρχουν εφόσον υπάρχει θεός. Η έσωτερική διαμάχη, όπου να αποφασιστεί τό πρακτέο, γίνεται δραματική μόνο στάθια του ντετερμινισμού, όπου επώδυνα διακυβεύεται κάθε προσωπικό χαρακτηριστικό και κάθε προσπάθεια ισορροπίας με την παραμικρή αμφιβολία για τά θέσφατα. Συμπέρασμα: μετά από μερικές σελίδες ό φαντάρος θά πει «ονομάζουμε τύχη την άγνοια μας». Ο φυλακισμένος «είναι» τυπικά μέσα από την καταγγελία του ύπνου του σύντροφου Λυσίμαχου.

Με την καταγγελία αυτή όχι μόνο υπογραμμίζεται η αντίθεση, που νομίζει ό φυλακισμένος πως υπάρχει, ανάμεσα στο «φυσικό» (μπορούμε να προσθέσουμε τό «τυχαίο») και στο ντετερμινιστικό, αλλά επιπλέον ό κίνδυνος που εκπορεύεται από τό πρώτο, ή απειλή του να ανατρέπει τό status quo του δεύτερου. Επομένως είναι κολάσιμο. Άπό δώ μπορούμε να τολμήσουμε μία υπόθεση: Όταν ό ύπνος είναι μία πράξη πιθανής ανατροπής, τότε οι ανατροπείς, οι επαναστάτες μέσα στο ίδιο τό κίνημα, μέσα στάθια ενός ντετερμινισμού, θά πρέπει να έχουν (στο κείμενο του «Κιβώτιου») μίαν άλλη σχέση με τό περιβάλλον, εφόσον

ΑΝΛΦΟΡΕΑΣ *

* συμβολη και συμβουλη
στη διανομη των εκδοσεων

ΑΘΗΝΑ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ 50 ΑΘΗΝΑ 145 - ΤΗΛ. 36 38 693

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ - ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ 43

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

υπαρχουν. Η υπαρχη του Αλεκου (και του Χριστοφορου) στην Αθηνα και του Σταματη στην επιχειρηση κιβωτιο μας οδηγει στην αποδειξη της παραπαν υποθεσης. "Ολοι εχουν στρατευθει για τον ιδιο σκοπο, αλλα υπαρχουν στο κειμενο πανω απο μια συμπεριφορες. Η μια συμπεριφορα εκφραζεται με την απολυτη υποταγη στους χρησμοις, γιατι δεν μπορει παρα να εξυπηρετουν τον τελικο σκοπο, η αλλη εκφραζεται με την αρνηση των χρησμων, όταν θεωρειται ότι, για ένα χρονικο διαστημα, και για κάποια συμφεροντα, δεν εξυπηρετουν τον τελικο σκοπο. Και οι δυο αποψεις συνυπαρχουν στις αναφορες του φυλακισμενου, η πρωτη με τους συλλογισμοις που αφορουν τις πράξεις του και η δευτερη με τις μηνιμες του για τα αλλα πρόσωπα. Ας σημειώσουμε πάλι ότι ο ίδιος ο φυλακισμένος, όταν πέθανε πιά και ο Λυσιμαχος, επιχείρησε τη δική του επανάσταση καταστρέφοντας τον ασύρματο κι αμολώντας τα περιστέρια. Επανάσταση που ουσιαστικά δεν ολοκληρώθηκε, με την αρνησή του να αυτοκτονήσει.

Είναι γνωστό πως ο Αλέκος εκπροσωπει τον Αλεξάνδρου στο διβλίο και πως οι περιγραφές της ζωής στην κατοχική Αθήνα έχουν στοιχεία αυτοβιογραφικά (βλ. παραπάνω άρθρο). Η διαφωνία του Χριστόφορου με την εαμική τακτική προκάλεσε την άγρια διαγραφή του πρώτα και μετά τη διαγραφή του φίλου και συντρόφου του Αλέκου, ενώ ο τρίτος της παρέας - ο φυλακισμένος - ακολουθήσε τη γραμμή. Όταν ο φυλακισμένος περιγράφει την ζωή του στην Αθήνα, εκφράζει την έλλειψη ενός δικού του περιβάλλοντος (οικογένεια, έρωτική σχέση, περιγραφή σπιτιού) με την λεπτομερή περιγραφή του περιβάλλοντος του Αλέκου. Μέσα από τις αριθμημένες κόλλες αναφορών του φυλακισμένου, η ζωή του Αλέκου σηματοδοτείται ολόκληρη με την καταφατική έκφραση του κόσμου. Τό σπίτι του Αλέκου είναι ο μόνος κλειστός χώρος που περιγράφεται στο έργο χωρίς να είναι απειλητικός, όταν ακόμη και τό σπίτι της

Ρένας στο χωριό (δπου την βρίσκει ο φυλακισμένος με κομμένο τό χέρι) δεν έχει καμμία έσωτερική περιγραφή και όταν αντίθετα περιγράφονται με πολλές λεπτομέρειες χώροι όπως τό γκαράζ των εκτελέσεων, τό κελί, βομβαρδισμένα ή εγκαταλεημένα σπία, τό πρώην γυμνάσιο, η άδεια κληματαριά και φυσικά τό έσωτερικό του άδειου κιβωτιου. Ο φυλακισμένος μετέχει στην επιχείρηση κιβωτιο, μετείχε στην φοιτητική οργάνωση του πανεπιστήμιου, ωστόσο θεατής μόνο και τιμητής της ζωής του Αλέκου, χωρίς την ίδια ώρα να μας μιλά για καμιά δική του ζωή, πέρα από ελά-

χιστες και σκόρπιες πληροφορίες.

Ο Σταματης προκαλει μιαν ανταρσία στη μέση περίπου της επιχειρησης κιβωτιο, αναλαμβάνει την αρχηγία και «απομυστικοποιεί» την έξουσία διδάσκοντας στους άντρες τη γλώσσα της, δηλαδή τον κρυπτογραφικό κώδικα και τον ασύρματο. Δεν σκοτώνει πιά τους τραυματισμένους, κάνει συνεδριάσεις για τη λήψη αποφάσεων, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες στην εφαρμογή των διαταγών που παίρνει από τό Γενικό Αρχηγείο. Παράλληλα, είναι ο άνθρωπος που κάνει ένα σταθμό, όσο διαρκεί η λαθουρινθιακή περιπλάνηση του κι-

Για πρώτη φορά, με άφετηρία την επιστημονικο-τεχνική επανάσταση, μιá διακλαδική επιστημονική ομάδα μαρξιστών έρευνητών αποκρυπτογραφεί την πραγματικότητα, έξερευνά τό μέλλον και σκιαγραφεί την πορεία της ολοκλήρωσης του ανθρώπου μέσα στο σοσιαλισμό.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΚΕΔΡΟΣ
Πανεπιστημίου 44 - Τηλ 3615.783

τα ζωριζω • και γραμματα ζωριζω

δωτίου στην ύπαιθρο, για ν' απολαύσουνε όλοι μαζί ένα μπάνιο στη λίμνη. Αναπάντεχα παρουσιάζεται διανοούμενος (και ο Άλέκος έχει γράψει και διάβασε στους φίλους του τό θεατρικό έργο «Ή Σιωπή») με άρχαιολογικά ενδιαφέροντα, έξηγει στό φύλακα πώς κτίζαν οι άρχαίοι τούς ναούς και, κυρίως, είναι αυτός πού λέει στό μουσειό: ή γυμνή γυναίκα είναι ή νύμφη Άδαρδαρέη, «θυμάμαι τ' όνομά της γιατί αναφέρεται μιά φορά όλη κι όλη στην Ήλιάδα». Ο επαναστάτης Σταμάτης γνωρίζει τό άθραυστο, μαρμάρινο τώρα, άγαλμα της γυναικάς. Έδώ δέν υπάρχει ίχνος τού

Άπόλλωνα. Προσθέτουμε πώς ό Σταμάτης είναι «ό ψηλέας, ό ξανθός», ένα από τά ελάχιστα πρόσωπα μέ κάποια έξωτερική περιγραφή.

Θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε πολλά, αλλά άς περιοριστούμε σ' αυτά για τήν ώρα και άς κοιτάξουμε τή σχέση πού εμφανίζεται σχηματικά: α) ό Άλέκος (οίκογένεια, σπίτι, σχέση μέ Κλειώ, συγγράφείας) και ό Σταμάτης (άπομυστικοποίηση της έξουσίας και άνθρωπισμός μιάς μή διορισμένης ήγεσίας, διανοούμενος) εκφράζουν μιά ήθική στό κίνημα, επομένως μιά έρμηνεία της σχέσης Άπόλ-

λωνα και Οιδίποδα β) ό φυλακισμένος (θεατής της πραγματικότητας και τών σχέσεων, άπών κατά τό σώμα και τά συναισθήματα, άκόλουθος κι εκτελεστής πάντοτε της γραμμής) εκφράζει μιά διαφορετική ήθική στό κίνημα, επομένως μιά άλλη έρμηνεία τού παραπάνω μύθου. Μ' αυτό τό πρίσμα, και ή κομματική στάση τού Άλέκου και ή επανάσταση τού Σταμάτη μπορούν νά θεωρηθούν - μέσα από τή γλώσσα τού φυλακισμένου πάντοτε - ως ένας άκόμη κώδικας πού λειτούργησε κι άχρηστεύτηκε, έντεινοντας τή νεύρωση τού φυλακισμένου και τή σιωπή τού συγγραφέα. Μ' αυτό τό πρίσμα ό φυλακισμένος δέν θά μπορούσε νά μιλήσει πιά καλά, παρά μονάχα μέσα από ένα δήθεν ρεαλισμό.

Έτσι φτάνουμε στό τελευταίο σημείο, τήν τεχνική της «μίμησης τού ρεαλισμού» πού χρησιμοποιήθηκε σάν γλώσσα τού φυλακισμένου, στή διατύπωση ότι «στό βάθος κάθε ρεαλισμού υπάρχει συνειδητά ή άσυνείδητα ή ντετερμινιστική άποψη μιάς άσφαλτης διαλεκτικής αίτιου-αιτιατού» και ότι τό «Κιβώτιο» άναγγέλει τό τέλος μιάς εποχής τού «ρεαλισμού» και τών έπαρκειών πού τόν στήριζαν». Είναι λογικό νά σκεφτεί κανείς, ότι μέ τήν μίμηση τού ρεαλισμού υπονομεύεται ή ντετερμινιστική άποψη της άσφαλτης διαλεκτικής αίτιου-αιτιατού και άναγγέλλεται τό τέλος τών έπαρκειών πού στηρίζουν ένα τέτοιου είδους ντετερμινισμό.

Έξάλλου οι άπόψεις τού συγγραφέα για τόν ρεαλισμό φαίνονται μέσα στό «Κιβώτιο» μέ σαφήνεια στό επεισόδιο, όπου ό Άλέκος διαβάει στόν Χριστόφορο και στό φυλακισμένο τό χειρόγραφο τού θεατρικού του έργου «Ή Σιωπή». Στο θεατρικό δέν υπάρχει κανείς από τούς παραδοσιακούς κώδικες όμιλίας τού κινήματος και γι' αυτό κατακρίνεται σφοδρά από τούς άκροατές του. Ο ίδιος ό φυλακισμένος θά χάσει, στό κείμενο τού «Κιβώτιου» πιά, έναν-έναν αυτούς τούς κώδικες πού κάποτε στήριζαν τήν κριτική του. Στο τέλος τού θεατρικού έργου όσοι άνθρωποι ήθελαν ν' άντισταθούν στά μικρόφωνα πού είχε βάλει ή κυβέρνηση στα

Έκδόσεις Ι. Χατζηνικολή

Εκδόσεις Χατζηνικολή
Koblenz E. Omschen

Ή ψυχολογία
του
Διαλογισμού

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Mircea Eliade

Σαμανισμός

Έκδόσεις Ι. Χατζηνικολή

Konrad Lorenz

Έπιθετικότητα

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Άρθουρ Καίσελερ

Ή Δεκάτη Τρίτη Φυλή

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Άρθουρ Καίσελερ

Ή Πράξη
της Δημιουργίας

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Άρθουρ Καίσελερ

Ή Τρέλα

Έκδόσεις Ι. Χατζηνικολή

Άρθουρ Καίσελερ

ΟΙ Ύπνοβάτες

Έκδόσεις Χατζηνικολή

Άρθουρ Καίσελερ

Ένα Φάντασμα
στή Μηχανή

Έκδόσεις Χατζηνικολή

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

Ι. Χατζηνικολή, Πλαυτάρχου 10, τηλ. 743297

και γραμματα γνωρίζω • και γραμμα

σπίτια τους, δέν έχουν πλέον άλλη λύση παρά νά υποκρίνονται τούς βουβούς και νά συννενοοῦνται μέ νοήματα. Ὁ ἴδιος ὁ Ἄλέκος πάντως ἄκουσε σιωπηλός τήν κατάκριση τῶν συντρόφων του γιά τό ἀντιρεαλιστικό του ἔργο.

Μπορεῖ κανεῖς ἐκτός ἀπό τ' ἀγάλματα, νά προσθέσει ἄλλη μιά μίμηση (ἐπιλογή τοῦ Ἄλέκου): τήν παντομίμα τῆς συνομιλίας, τελικά μιά τακτική μίμησης πού ὁ Ἀλεξάνδρου ἐπίμονα χρησιμοποιεῖ. σ' ὄλο τό ἔργο (στολές, τεχνητοί φωτισμοί κ.ά.). Ἡ μεταμφίεση ὑπάρχει ὅπου δέν ὑπάρχει σῶμα. Τό σῶμα γίνεται εἴτε νεκρό (ὄλοι σχεδόν οἱ σύντροφοι καί ἰσως ὁ φυλακισμένος), εἴτε ἀνάπηρο (Ρένα). Ἡ ὁμιλία γίνεται εἴτε ἀνάκριση χωρίς ἀνακριτή, εἴτε παντομίμα – ἀλλά καί στίς δύο περιπτώσεις χωρίς ἦχο, βουβή. Οἱ δύο ἐρμηνεῖες τῆς σχέσης Ἀπόλλωνα-Οἰδίποδα πού ἰσως ἐντοπίσαμε, ἔχουν ἓνα ἐσχατο σημεῖο ἐπαφῆς στό «Κιβώτιο» – ἀν μου ἐπιτραπεί τό παρακάτω ρητορικό τέλος – δι ἀπέσβετο τό λάλον ὕδωρ.

Ρέα Γαλανάκη

ΕΥΤΥΧΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ

**Διαλεκτική καί
Νεώτερη Φυσική**

ΣΗΜΑΤΕΣ
ΣΤΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑ

Ἑμμ. Μπενάκη 28, Ἀθήνα τηλ: 3600541

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

- α) Περίοδος Μεσοπολέμου 1921-1936
Τόμος I, Γενάρης-Ἰούνης 1921
Τόμος II Ἰούλης-Δεκέμβρης 1921
(κυκλοφορεῖ τέλος 1978)
- β) Περίοδος τῆς Φασιστικῆς Κατοχῆς
1941-1944
Τόμος I καί II
- γ) Μεταδεκεμβριανή περίοδος 1945
Τόμος I καί II

Ἄλέκου Παπαπαναγιώτου Τό Κομμουνιστικό Κόμμα Ἑλλάδας στόν πόλεμο καί στήν ἀντίσταση 1940-1945

Ἄλέκου Παπαπαναγιώτου Ἡ ἀλήθεια γιά τό «Πισώπλατο χτύπημα» (Μαρτυρία)

Ἀνατόλ Λουνατσάρσκυ Εἰσαγωγή στήν ἱστορία τῶν θρησκευμάτων
Βαγγέλη Σακκάτου Ἡ δίκη μέ τή Σύνοδο

ΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ - ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

- Β.Ι.Λένιν Γιά τήν Κομμούνια τοῦ Παρισίου
- Β.Ι.Λένιν Γιά τήν ἀστική καί τήν προλεταρική - κομμουνιστική ἠθική
- Β.Ι.Λένιν Γιά τό διεθνές κομμουνιστικό καί ἐργατικό κίνημα
- Β.Ι.Λένιν Κράτος καί Ἐπανάσταση
- Β.Ι.Λένιν Τό ἀγροτικό ζήτημα καί οἱ «Κριτικοί τοῦ Μάρξ»
- Β.Ι.Λένιν Θέσεις εἰσηγήσεις στό συνέδρια (I, II, III, IV) τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΟΥΣ

'Αγαπητέ «Πολίτη»

Θά μου επιτρέψει τό περιοδικό σας νά διαφωνήσω μέ τόν κ. Νίκο Παπαγιάννη, ό όποίος στό τεύχος 21 εκφράζει όρισμένες απόψεις (περισσότερο πληροφορίες) σχετικά μέ τούς φιλομοφύλους. Δέν θά αναφερθώ στό πληροφοριακό σκέλος του άρθρου του, διότι είναι κάτι πού δέν μέ ενδιαφέρει καθόλου (νομίζω, άλλωστε, πώς και τούς περισσότερους άναγνώστες του περιοδικού σας).

Μέ τά γραπτά του ό άρθρογράφος άφήνει νά έννοηθεί ότι ή φιλομοφιλία είναι ένα συμπαθητικό κοινωνικό φαινόμενο, λόγω τής άδίκου κοινωνικής περιφρονήσεως και ότι πρέπει — άν όχι νά ... επιδιώκεται σέ μία κοινωνία — τουλάχιστον νά άναγνωρίζεται ως ένα σύνθημα ψυχικό σύνδρομο χωρίς νομικούς άφορισμούς και ήθική ταπείνωση. Θά διαφωνήσω επί τό πλείστον και θά συμφωνήσω έν μέρος. Είναι γεγονός ότι ή σεξουαλική ήθική του λαού μας είναι άναχρονιστική, έπομένως και άντικοινωνική. Στην έπαρχία — όπου μειώνεται τό ποσοστό των μορφωμένων — επικρατούν ταμπού και άντιλήψεις πανάρχαιες, πράγμα τό όποιο δημιουργεί άρνητική στάση σέ όποιοσδήποτε σεξουαλικές «περιπέτειες». Πρόκειται δηλαδή — και όχι μόνο στην έπαρχία, αλλά και στα αστικά κέντρα — γιά μία τοποθέτηση του λαού μας πού δέν λαμβάνει ύπόψη τά σύγχρονα

σεξουαλικά δεδομένα, αλλά εκ προοιμίου άπορρίπτει δογματικά κάθε «νεωτερισμό», άκριθώς επειδή είναι έξω από την κουλτούρα του, έξω από τά πλαίσια σκέψης του, επειδή θεωρείται άνήθικος βάσει τής δικής του σεξουαλικής ήθικης. Στο σημείο αυτό συμφωνώ και τό τονίζω: Υπάρχει, πράγματι, πλήρης άγνοια γιά τή σύγχρονη σεξουαλική ύποδομή στην πλειοψηφία του λαού μας (πολλά πρόσφατα, αλλά και παλαιότερα γεγονότα στην ελληνική επικράτεια τό έπιβεβαιώνουν.) Έπομένως, χρειάζεται μία εύρεία πληροφορόρηση και μία σωστή παιδεία σχετικά μέ τά θέματα αυτά, γιά νά μήν άπορίπτουμε, τήν φιλομοφιλία επί παραδείγματι, χωρίς νά γνωρίζουμε τά αίτια, πού τήν γεννούν. Γιά νά τεκμηριώσω καλύτερα: ή πλειοψηφία του σύγχρονου σκηδικού λαού είναι κατά τής φιλομοφιλίας, όπως και του ελληνικού. Κι όμως, ή μέν Ελλάδα έχει φήμη συντηρητικού κράτους — όσον άφορα τά θέματα αυτά — ένώ ή Σουηδία προοδευτικού. Η διαφορά αυτή έγκειται στό γεγονός ότι οι Σουηδοί (και οι περισσότεροι Ευρωπαίοι) έχουν ξεπεράσει τά ταμπού και τίς σκουριασμένες άντιλήψεις, συνέπεια τής ύψηλης σεξουαλικής παιδείας τους. Παραδέχομαι ότι υπάρχουν ψυχικά αίτια πού ώθούν ένα άτομο στην φιλομοφιλία. Υπάρχουν ψυχικά σύνδρομα άνώμαλα τά όποια κυριαρχούν τήν ανθρώπινη θέληση και διέπουν

τή σεξουαλική συμπεριφορά. Παραδέχομαι ότι όλη αυτή ή άγνοια προέρχεται από τήν θρησκευτική καταπίεση και τήν εκκλησιαστική κατήχηση περί σεξουαλικής ήθικου και άνήθικου σύμφωνα μέ άναχρονιστικά δεδομένα. Άλλά από τό νά ισχυρίζομαι ότι: «ή έρωτική έλευθεριότητα πού δέσποζε στην πλατωνική κουλτούρα λησμονιέται και άντικαθίσταται από μία στενόκαρδη και μεροληπτική ήθική πού διαχωρίζει τόν έρωτα σέ λογικό και παράλογο, σέ θεμιτό και άθέμιτο...» απέχει πολύ. Δέν είναι δυνατόν, στό όνομα τής «έρωτικής έλευθεριότητας», νά δικαιολογούνται υπερβάσεις και άνομήματα τής σεξουαλικής λογικής. Πρώτα πρώτα, πώς άντιλαμβάνεται ό άρθρογράφος τήν «έρωτική έλευθεριότητα»; Τό σπουδαιότερο, πώς τήν άντιλαμβάνεται ή πλειοψηφία των ανθρώπων; Ο καθένας «διαπρέπει» στην σεξουαλική δραστηριότητα μέ τό άλλο φύλο. Πρέπει νά έρθει σέ έπαφή και μέ όμόφυλό του γιά νά όνομασεί «σεξουαλικά άπελευθερωμένος»; Δέν νομίζω. Δέν νομίζω πώς μετά τή σύγκριση του υγιούς σεξουαλισμού μέ τόν άρρωστημένο νά ύπάρξουν οι παραμικρότερες άμφιβολίες περί τής ύπεροχής του πρώτου (παράθετω τούς όρισμούς μου «ύγιής - άρρωστημένος σεξουαλισμός» στό διαχωρισμό του άρθρογράφου σέ έρωτα λογικό και παράλογο, τόν όποιο δέν θεωρώ σω-

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

στό λόγω τής άκραίας του φύσης). Καί φοβούμαι ότι έτσι σκέπτονται οι περισσότεροι άνθρωποι. Όχι μόνο αγρότες ή εργάτες, στους οποίους μπορούμε νά αποδώσουμε τήν επίδραση τής άρνητικής θρησκευτικής σεξουαλικής παιδείας, αλλά νομίζω πώς και πολλοί άστοι σκέπτονται έτσι, πού όπωσδήποτε έχουν μία πλατιά κουλτούρα (ύποτιθέται). Καί καταλήγω: σέ όλα τά προβλήματα, τίς θέσεις και αντίθεσεις υπάρχει μία μέση όδός, μία χρυσή τομή. Έτσι και στή συγκεκριμένη περίπτωση. Ός άνθρωπος πού άντέδρασα στήν θρησκευτικο-σεξουαλική παιδεία, δέν αποδοκιμάζω έκ προοιμίου χωρίς νά ξέρω περί τίνος άκριβώς πρόκειται, δέν δογματίζω. Συγχρόνως όμως, ως άνθρωπος πού διέπομαι από λογικές άντιλήψεις περί σεξουαλισμού, κατακρίνω τήν φιλομοφιλία ως άρρωστημένο σεξουαλισμό και ως καρκίνωμα στις σχέσεις τών ανθρώπων.

Προσοχή. Δέν έθιξα επίτηδες τό θέμα άν ή φιλομοφιλία είναι άνήθικη ή όχι, διότι στή σημερινή εποχή άνάμεσα στις πιά ταλαιπωρημένες λέξεις είναι ή λέξη ήθικη. Έπομένως, μία και οι ήθικές άξιες τείνουν νά ίσοπεδωθούν και ν' άνατραπούν, δέν σκοπεύω νά πάρω συγκεκριμένη θέση πάνω σ' αυτό τό ζήτημα. Θά τό θε-

ωρούσα αμελεια μου άν δέν έπεσήμανα ένα άλλο σημείο του άρθρου πού άπαιτεί άντίκρουση. Είναι τό σημείο πού αναφέρεται στήν μικροαστική ήθικη. Δηλαδή ότι ύπαίτια στό διαχωρισμό έρωτα λογικού και παράλογου (άσχετα άν δέν παραδέχομαι ότι υπάρχει τέτοιος άκράιος διαχωρισμός), μέ αποτέλεσμα τήν απομόνωση τής φιλομοφιλίας ως χυδαίας και άποτρόπαιας, είναι ή μικροαστική ήθικη. Άν πραγματικά πιστεύετε στήν ύπαρξη αυτής τής ταξικής ήθικης, κάνετε κ. Παπαγιάννη μεγάλο λάθος. Διότι ή ήθικη δέν καθορίζεται από τίς τάξεις, μέ τίς όποιες μερικοί προσπαθούν άδέξια νά χωρίσουν τήν κοινωνία. Δέν είναι σωστό ότι ή τάξη πού θρίσκειται στήν έξουσία είναι και ρυθμιστής τών ήθικών αξιών. Η ήθικη διαφέρει από τόπο σέ τόπο και είναι προϊόν τής επίδρασης τής θρησκείας και τών ήθών και έθιμών. Ο άνθρωπος διαμορφώνει τίς ήθικές του άξιες και άντιλήψεις από τόν περίγυρό του και από τό θρησκευτικό δόγμα στό όποιο άνήκει. Τό ότι δέν είναι ύπεύθυνη ή «μικροαστική ήθικη» γίνεται σαφέστερο - άν φυσικά ύποθέσουμε ότι πράγματι ύπάρχει αυτή - μέ τίς έλευθεριότερες άπόψεις τών ύποτιθέμενων άστών και μικροαστών έναντι τών αγροτών

και εργατών στό θέματα αυτά. Είναι μία άναμφισβήτητη πραγματικότητα ότι οι πρώτοι άντιμετωπίζουν πιά σωστά τά σεξουαλικά θέματα - χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι δημιουργούν έτσι «δική» τους ήθικη - όχι για κανέναν άλλο λόγο αλλά διότι οι δεύτεροι είναι προσηλωμένοι (άθελά τους, θέβαια) σέ μεσαιωνικές άντιλήψεις. Έπομένως τά αίτια δέν πρέπει νά άναζητούνται στήν ύποτιθέμενη μικροαστική ήθικη, αλλά στό θρησκευτικό κατεστημένο πού αρνείται νά εκσυγχρονίσει και νά εκλογικεύσει τίς θέσεις του.

Καί κάτι άλλο. Όλο αυτό τό έκραιο ενδιαφέρον για τήν φιλομοφιλία, έτσι ώστε νά γραφεί ειδικό άρθρο για τή ... γλώσσα τών φιλομοφύλων, έρχεται σ' άντίθεση μέ τήν ύλη του περιοδικού (πού όμολογουμένως είναι πολύ καλή) και δημιουργεί όρισμένες ύποψεις. Μήπως κανείς παράγων έχει ... μητέρα ύπερπροστατευτική και δυναμική πού είναι ή κυριαρχική μορφή στήν αλκογένεια;

Γεώργιος Β. Παπαδόπουλος
Φοιτητής Νομικής
Π.Π. Γερμανού 23
Θεσσαλονίκη

ΥΠΟΔΟΜΗ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ - ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- Τό βιβλίο πού έχει χαρακτηριστεί «άναμφισβήτητα ή καλύτερη εισαγωγή στό θέμα»
- Άπό τόν Μatis μέχρι τήν Πόπ και τήν Όπ Άρτ
- Μέ 500 εικόνες από τίς όποιες οι 118 έγχρωμες
- Πρόλογος έπιμέλεια: Άλεξάνδρου Ξύδη

Πρόλογος έπιμέλεια: Άλεξάνδρου Ξύδη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΔΟΜΗ

3ης Σεπτεμβρίου 22,
τηλ. 5234790